

HIKMET

İLMİ ARAŞTIRMA DERGİSİ - JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH

ADEKSAM

Gostivar - Makedonya

Macedonia

HİKMET

İlmi Araştırma Dergisi, 16/2010

Sahibi

ADEKSAM adına
Tahsin İBRAHİM

Editör

Doç. Dr. Fadıl HOCA

Editör Yardımcısı

Dr. Fatma HOCİN

Yayın Kurulu

Dr. Aziz ŞEN
Dr. Mensur NUREDİN
Dr. Hülya DAUT - SKUKA
Mr. Bülent DERViŞ
Mr. Sami İSLAMOĞLU
Mr. Habil MUSTAFA
Mr. Melahat ALİ
Mr. İslam YUSUF

Bilim ve Hakem Kurulu

Prof.Dr. Yusuf HAMZAOĞLU (Makedonya)
Prof.Dr. Ahmed ŞERİF (Makedonya)
Prof.Dr. Muhammed Nur DOĞAN (Türkiye)
Prof.Dr. Recai COŞKUN (Türkiye)
Prof.Dr. Mirjana TEODOSİJEViÇ (Sırbistan)
Doç.Dr. Kseniya AYKUT (Sırbistan)
Doç.Dr. Melahat PARS (Türkiye)
Doç.Dr. Numan ARUÇ (Makedonya)
Doç.Dr. Nazım İBRAHİM (Makedonya)
Doç.Dr. Gentiana ABAZİ (Arnavutluk)
Doç.Dr. Tudora ARNAUT (Moldavya)

Tasarım: İlker ALİ

Tercüme: Luan ALİ

İrtibat: hikmetdergisi@hotmail.com

www.hikmet.adeksam.org

ADEKSAM MATÜSİTEB üyesidir

İçindekiler

MADJNUN WA-LAYLA
AN ORIENTAL TALE OF TRAGIC LOVE

Doc. Dr. Fadil HOCA
(7 - 17)

OLİVERA YAŞAR-NASTEVA'NIN MAKEDONCA-TÜRKÇE
SÖZLÜK DENEMESİ

Doç.Dr. Numan Aruç
(18 - 36)

VRAPÇIŞTE VE ÇEVRESİ TÜRK AĞZINDA ÜNLÜ UYUMU

Doç. Dr. Nazim İBRAHİM
(37 - 46)

“KÖPRÜDEN AKAN TARİH”: İVO ANDRIÇ'İN DRİNA
KÖPRÜSÜ ADLI ROMANINDA OSMANLI

Dr.Recai Özcan
(47 - 66)

HOŞGÖRÜ KÜLTÜRÜ VE DEMOKRASİ

Dr. Mine Gözübüyük TAMER
(67 - 79)

AKUT APENDİSİTİNİN TEŞHİS VE TEDAVİSİ

Dr. Mr. Sci. Adnan VRAYNKO
Dr. Mr. Sci. Gafur MEMETİ
(80 - 87)

MAKEDONYA TÜRKLERİNİN YAZI DİLİNDE DEYİMLER

Mr. sc. Hülya Davut Skuka
(88 - 98)

BAŞ YAZI

Makedonya’da Türkçe başta olmak üzere İngilizce’de makaleler yayınlayan ve Rumeli’deki Türk-İslam kültürü ile ilgili konuları ihtiva eden yegane dergi olması yanısıra, hakemli dergi hüviyetine sahip olan HİKMET dergisinin 16. sayısı elinizde bulunmaktadır. Bu 16. sayı, değişik mahiyette ve farklı makaleleri içeren önemli bir dergi olarak Türk bilim kamuoyu yanısıra, uluslararası bilim kamuoyu karşısınada çıktığımızı memnuniyetle bildirmekteyiz.

Bu 16. sayısından itibaren, HİKMET dergisinin Bilim ve Hakem Kuruluna (geçen sayıdan katılan Türkiye ve Sırbistan hocaları yanısıra) bu sayıdan itibaren Moldova ve Arnavutluk’tan değerli hocaların katılmaları, HİKMET dergisinin önemli bir seviyeye ulaştığının bir ispatı olsa gerek.

HİKMET dergisinin bu sayısında: Doç. Dr. Fadıl Hoca’nın; Madjnun Wa-Layla An Oriental Tale Of Tragic Love, Doç. Dr. Numan Aruç’un; Olivera Yaşar-Nasteva’nın Makedonca-Türkçe Sözlük Denemesi, Doç. Dr. Nazim İbrahim’in; Vrapçište ve Çevresi Türk Ağzında Ünlü Uyumu, Dr. Recai Özcan’ın; “Köprüden Akan Tarih” İvo Andriç’in Drina Köprüsü Adlı Romanında Osmanlı, Dr. Mine Gözübüyük Tamer’in; Hoşgörü Kültürü ve Demokrasi, Dr. Mr. Sci. Adnan Vraynko ve Dr. Mr. Sci. Gafur Memeti’nin; Akut Apendisitinin Teşhis ve Tedavisi ile Mr. Sci. Hülya Davut-Skuka’nın; Makedonya Türklerinin Yazı Dilinde Deyimler makaleleri yer almaktadır.

Değerli okuyucular, HİKMET dergisinin bu 16. Sayısına ilmi makalelerini gönderme zahmetinde bulunan değerli hocalarımıza ve bu makalelerin değerlendirmelerini yapma gayretinde bulunan HİKMET dergisinin Bilim ve Hakem Kurulu’nun değerli üyelerine, keza bu sayıdan itibaren Bilim ve Hakem Kurulu’na üye olmayı kabul eden Moldova ve Arnavutluk’un değerli hocalarına, HİKMET ve ADEKSAM adına saygı ve şükranlarımızı bildirir, derginin teknik ve tasarım konularında hazırlanmasında hizmeti geçen herkese teşekkür eder, yeni bir HİKMET dergisi ile karşımıza çıkıncaya dek hepiniz şen ve esen kalın Allah’a emanet olun.

Kasım, 2010 Gostivar

Editör:
Doç. Dr. Fadıl Hoca

MADJNUN WA-LAYLA AN ORIENTAL TALE OF TRAGIC LOVE

Doc. Dr. Fadil HOCA*

ABSTRACT

Madjnun wa-Layla, its story line in summary from above, is the most well-known subject of the mathnawis that are common to the literature of Persia and the various Turkic dynasties. True, a number of tragic love stories and mathnawis with unhappy endings can be found in Arabic, Persian, And Turkic literature. In Turkish literature, for instance, popular tales like Kerem ile Aslı and Tahir ile Zühre are of this type. But the mathnawis on Madjnun wa-Layla are the most celebrated and perhaps the most beautiful and the most often recounted. The story's earliest appearance in Turkish was in a work of metrical composition by the poet Shahidi of Edirne. Poets handling this theme in Turkish literature reflect the primary influence of Nizami. But the most compelling Madjnun wa-Layla in Turkish literature is the mathnawi written in 1535 by Fuzuli. Comprising 3096 couplets, this mathnawi represent a masterpiece of Ottoman literature. In this work, Fuzuli drew on his predecessors writing on the same theme, especially Nizami, and he exposed in a clear manner his original personality and perception of art and love and his mystic outlook.

Key Words: oriental tale, tragic love, ottoman literature, the same theme

ÖZET

Mecnun ve Leyla mesnevisi Şark (Arap, Fars ve Türk) Edebiyatlarının ve kültürlerinin ortak bir eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk edebiyatında Kerem ile Aslı ve Tahir ile Züleyha karakterlerinin birer benzeri olduğu görülmektedir. Ancak Leyla ve Mecnun karakterleri çok daha meşhur ve çok daha mükemmel olmaları hasebiyle, Şark Edebiyatlarında sıkça kullanılan karakterlerdir. Türk Edebiyatında ilk olarak bu karakterleri ihtiva eden konuyu Nizami Gencevi işlemiştir. Ancak, bu meşhur konuyu ve bu mükemmel karakterleri en iyi işleyen ve bunları şiir diline dökerek en güzel Türk Mesnevisini dile getiren şair 1535 yılında Fuzuli'dir. Nitekim, Osmanlı Divan Şiiri'nin en önemli ve trajik aşk konusunu konu olarak işleyen ve bunu dile getiren Leyla ve Mecnun mesnevisi olduğu şüphesizdir.

Anahtar Kelimeler: Şark masalı, trajik aşk, Osmanlı Edebiyatı, ortak konular

---

* "St. Cyril and Methodius" University in Skopje – Macedonia: Turkish Language and Literature Department

MADJNUN WA-LAYLA
AN ORIENTAL TALE OF TRAGIC LOVE

In Najd, the rocky plateau of the Arabian Peninsula, Kays and Layla of the Banu `Amir tribe had loved each other since childhood. Though she loved Kays, Layla enjoyed making him jealous from time to time. As their love grew more fervent by the day, the poems Kays recited for Layla were on everybody's lips. Kays' father was in favor of his son's marrying Layla, but Layla's father clamied that the poems written by Kays had ruined Layla's reputation, and for this reason he declined to agree to their marriage. When father appealed in meeting with Layla, her placed on the rendezvous with his daughter. In response, Layla's family first confied her to a tent and then they removed to another locale. So that he might recover his health, Kays was taken to the Kaaba at Mecca to pray and find release from his passion; Kays, however entreated God to heighten his passionate love and magnify his tornament and his prayers were answered. Crazed, Kays thus became known as Madjnun, or `one madly in love` and wound up in the desert, where he wandered in in the company of wild animals. Madjnun thought of nothing but his love and only at those times when he shanced to hear the name "Layla" were his wits restored to him. He was fond of gazelles because they reminded him of Layla, and he tried to protect them from hunters. Seeking and finding Madjnun in the wasteland, his father and relatives urged him to return home, but Madjnun resisting them with all his might, went on reciting his love poems in the wastes of the desert. In the end, Layla, who in the meantime had married another but had not yet consummated her marriage, could no longer endrue the pain of their subsequently expired at Layla's graveised.¹¹

Tragic Love

Madjnun wa-Layla, its story line in summary from above, is the most well-known subject of the mathnawis (poetic from characterized by a flexible rhyme scheme of aa bb cc and so on) that are common to the literature of Persia and the various Turkic dynasties. True, a number of

---

1 Ateş, Ahmed. *Leyla ile Mecnun*, İslam Ansiklopedisi, v.7, İstanbul, 1975, p.859; G.Nizami; *Leyla ile Mecnun* (Terc. Ali Nihat Tarlan) MEB. Ankara, 1980, p.189. Bertels.E. Ali Şir Nevai, *Leyli ve Mecnun*. (çev. Mirza Bala) *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1951, v.9, p.47. Doğan, Muhammed Nur; *Fuzuli-Leyla ve Mecnun*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1996, p.2-5

tragic love stories and mathnawis with unhappy endings can be found in Arabic, Persian, And Turkic literature, such as Varka wa-Gulsbab, Khursaw wa-Shirin, and Yusuf u Zalikha (or Zulaykha). In Turkish literature, for instance, popular tales like Kerem ile Aslı and Tahir ile Zühre are of this type. But the mathnawis on Madjnun wa-Layla are the most celebrated and perhaps the most beautiful and the most often recounted.²

Based on an Arabic narrarive, the story of Madjnun wa-layla is a subject treated not only in the classical but also in the folk literature of Islamis societies. Some scholars assert that Madjnun, the hero, was the nickname of the Kays b. Al-Maluawwah al-`Amiri and witch then replaced his real name. The tale took shape over time through a close reading of his poetry. Poems written by the poet for his beloved Layla and their interpretations and hearsay in this sonnection were colected and in the light of which the original text of his poignant love story was shaped. Active speculation has arisen as to who was the real Madjnun. A certain poet or legendary hero of the Umayyad dynasty, say some. Others say that Madjnun was a man bearing the nickname “ Al-Madjnun, “ but whose real identity is unknown. As for Layla, the prevailing rumor is that she was Layla binti Mahid b. Sadi`l-`Amiri. Some scholars say that the story of Madjnun wa-Layla was based on the live borne by an Umayyad prince for his cousin but which was kept secret and that the poetry supposed to be by Madjnun was actually written by the prince.

Madjnun wa-Layla in Arabic literature

According to Arab scholars, the story was transformed in 10th-century arabic literature to a folk tale, retold in various versions and withs prose excerpts being attached to the poems attributed to Madjnun; thus, the reworked story became known under a variety of different names. Among the most famous is the story collected by Abu BakrWalibi. Different portions of the stroy have recevied treatment in various versions by such writers as Abu`l-Faradj al-Isbahani (d. 1504), and Shams al-Din Ali b. Tulunu`s-Salihi.³

² Levend, Agah Sırrı; Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mecnun Hikayesi, T.İş Bankası, Yay. Ankara, 1959, p.1. Fuzuli; Leyla vü Mecnun (haz. Hüseyin Ayan) Dergah Yay. İstanbul, 1981, p.18 Bertels.E. Ali Şir Nevai, Leyli ve Mecnun. (çev. Mirza Bala) ibid. p.47

³ Levend, Agah Sırrı; Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mec-

Madjnun wa-Layla in Persian literature

The earliest treatment of the complete tale appeared in the form of a mathnawi in Persia. References relating to the subject in Persian literature make their first appearance after the 11th century. The rendering of the story as an independent subject in 1188 by an Azerbaijani, Nizami of Ganja (1150-1214) endowed it with a classical quality. Strongly influenced by Nizami, subsequent writers followed the main outline of Nizami's groundbreaking version of the story of Madjnun wa-Layla. Khusraw Dehlevi (1253-1325), esteemed as one of the greatest poets writing in Persian in India, treated the same subject and introduced several modifications in his mathnawi titled Madjnun wa-Layla, Djami (1414-92), the last great Persian mystic, poet, and scholar, based himself in his Madjnun wa-Layla written in 1484 on Khusrav Delawi's work.

Transmitting nearly the whole of the Arabic narratives, he exhibited a faithful adherence to Arabic tradition in his interpretation of the events. Persian poets who elaborate on the same theme include Mektebi (d. 1512), Katibi (d.1436), Darwish Ashraf (15th c.), Suhayli (f. 1502, and Misali Kashani (15th c.).

The story of Madjnun wa-Layla also became part of Urdu literature through works created by writers like Mir Muhammad Husayn Tadjelli (18th c.), Wazir Muhammad Khan, Mirza Mahdi Khan, and Muhammad Kadir.⁴

Madjnun wa-Layla in Turkish literature

The story's earliest appearance in Turkish was in a work of metrical composition by the poet Shahidi of Edirne. Shahidi, who dedicated his mathnawi to the Ottoman prince, Djem, in 1478, was composed of 6,446 couplets. Poets handling this theme in Turkish literature reflect the primary influence of Nizami. The most renowned mathnawis on Madjnun wa-Layla

---

nun Hikayesi, *ibid.* p.5. Levend, Agah Sırrı; Türk Edebiyatı Tarihi, v.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, p.177

⁴ Levend, Agah Sırrı; Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mecnun Hikayesi, *ibid.* p.6,11,96. Levend, Agah Sırrı; Divan Edebiyatında Hikaye. TDAY, Belleten 1967, TDK yay. Ankara, 1989, p.101-102. Anna Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul, 1989, p.492. Levend, Agah Sırrı; Türk Edebiyatı Tarihi, v.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, p.211-226

in Turkish literature are by the Shagatai poet, Ali Shir Nawa`i (1441-1501), the classical Ootoman poet, Hamdullah Hamdi (1449-1503), who produced extremely succesful works in the mathnawis genre, and Fuzuli (1480-1556), the preeminent poet in the classical school of Ottoman poetry.⁵

Fuzuli`s masterpiece

Complete in 1484 in 64,000 couplets, Madjnnun wa-Layla, the third work of Ali Shir Nawa`i`s Hamse (a set of a poet`s five works in the mathnawis form) was modeled on the mathnawis of Nizami and Khusraw Dehlawi. Displaying clear traces of influence of the Persian poet Djami, it is evident that Hamdullah Hamdi was chiefly inspired by Nizami and Hatifi in his Madjnnun wa-Layla (1499).⁶

But the most compelling Madjnnun wa-Layla in Turkish literature is the mathnawi written in 1535 by Fuzuli. Comprising 3096 couplets, this mathnawi represent a masterpiece of Ootoman literature. In thif work, Fuzuli drew on his predecessors writing on the same theme, especially Nizami, and he exposed in a clear manner his original personality and perception of art and love and hic mystic outlook.⁷ Madjnnun wa-Layla has also been adopted by folk literature. Employing a simple language, these versions, closely adhering to Fuzuli`s work and were repeatedly published starting in the mid-19th century in illustrated editions and occasionally interspersed with poetry.

⁵ Levend, Agah Sırrı; Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mecnun Hikayesi, ibid. p.96. Doğan, Muhammed Nur; Fuzuli, Leyla ve Mecnun, Çantay Ktb. İstanbul, 1996, p.16. Şentürk, Ahmet Atilla; Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergah yay. İstanbul, 2004, p.426. Şentürk, Ahmet Atilla; XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler, Kitabevi Yay. İstanbul, 2002, p.491

⁶ Bertels.E. Ali Şir Nevai, Leyli ve Mecnun. (çev. Mirza Bala) a.g.e. s.51. Levend, Agah Sırrı; Divan Edebiyatında Hikaye. ibid. p.103. G.Nizami; Leyla ile Mecnun (Terc. Ali Nihat Tarlan) ibid. p.191. Levend, Agah Sırrı; Divan Edebiyatında Hikaye, ibid. p.103-105

⁷ GİBB. E.J.Wilkinson; A History of Ottoman Poetry, Vol.III-IV, (terc. Ali Çavuşoğlu) Akçağ Yay. 1999, Ankara, p.60. Tökel, Ali Dursun; Divan Şiirinde Mitolojik Unsunlar (Şahıslar Mitolojisi) Akçağ Yay. Ankara, 2000. p.441-447. Hasıboğlu, Masibe; Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay. Ankara, 2000, p.133. Banarlı, Nihad Sami; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, v.1. MEB Yay. İstanbul, 1971, p.525. Kocatürk, Vasfi Mahir; Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yay. Ankara,1964. p.331

Nizami of Ganja

The Persian classical poet, Nizami, the author of the mathnawi of Madjnun wa-Layla, a Persian classic for centuries and which derives from Arabic sources, furnished a new direction for Persian literature. Though employing colloquial speech and realistic style, Nizami produced superlative specimens of the mathnawi genre. Spending his entire life in the town of Ganja, Azerbaijan where he received a good education, Nizami received both moral and material support from the rulers and commanders to whom he presented his poetry, but he himself lived a very simple life. Nizami sent the short poems and mathnawi he wrote in Ganja for presentation to the local sovereigns whose invitations he had rejected because he was unwilling to leave his hometown. On one occasion, however, he was forced to accept the invitation delivered by a messenger from the neighboring Saldjuk sultan, Tughril b. Arslan Shah. The poet recited eulogies of the ruler as well as his latest mathnawi titled Khusraw wa-Shirin, for which he was awarded a robe of honor and after which he immediately returned home. In his own words, Nizami was like a bee who produced a broad selection of honey in a cramped honeycomb.⁸

Rich imagination

By virtue of his rich imagination and great store of knowledge, Nizami, who drew inspiration from Firdawsi (ca. 935-ca. 1020-6), who had achieved renown with his Persian epic in verse Shah-name, and Sana'i (d. 1131), the first to write a great mystical poem, exerted a strong influence on the vast majority of poets in Persian literature who came after him; in addition, his work constituted a significant influence on those Ottoman classical poets of the 15th and 16th centuries who authored a set of five mathnawis (hamse). Hundreds of poems imitating those written by Nizami in Persian and Turkic languages have assumed a place in the collected works of the respective poets. Nizami embellished his mathnawi with literary turns of speech and similes along with forms derived from Islamic and ritual, such as tawhid (i.e., the recitation of prayers and the monotheistic

---

⁸ G.Nizami; Leyla ile Mecnun (Terc. Ali Nihat Tarlan) ibid. p.194. İnan, Abdülkadir; Ali Şir Nevai (Makaleler Dergisi) Makaleler ve İncelemeler, TDK Yay. Ankara, 1991, v.2. p.348. Köprülüzade, Mehmed Fuad, Azeri Edebiyatına Ait Tedkikler, Bağku, 1926. p.30. İsen, Mustafa; Macit, Muhsin; Horata, Osman; Kılıç, Filiz; Aksoyak, Hakkı; Eski Türk Edebiyatı El Kitabı 2.baskı Grafiker Yay. Ankara, 2003. p.218

formula), munadjat (i.e., silent prayer piece used in Sufi religious music), na`t (i.e., a kasida in praise of the Prophet Muhammad), and madhiyya (i.e., a eulogy), Fascinated by and deeply interested in philosophy and scientific subjects, the poet stimulated universal admiration for his originality and clarity of style.

While only a fraction of Nizami`s verse from his collected classical poetry (divan) and hamse has survived, his mathnawis are yet of sufficient length that each could be characterized as a novel. Surviving are 2,000 of the some 20,000 original couplets of his divan, and the tale of Madjnun wa-Layla, one of the five mathnawi in his hamse, is a work totalling 5,100 couplet.⁹

The story`s charm

At the time he was contemplating the writing of a new mathnawi, it is reported that Nizami received a letter Shirwan Shah Djelal al-Dawlat Akhsitan b. Manuchihr, a ruler in northwestern Persia, requesting him to set the story of Madjnun wa-Layla to verse. Because of his advanced years, the poet was at first unwilling to take on the task, but in response to his son Muhammad`s request he was finally persuaded to undertake the writing of the mathnawi. Indigent and of little or no substance, Nizami was an outsider to the story`s milieu, knowing nothing of the splendor of royal fetes and the world of pleasure jaunts and sumptuous gardens.

But on becoming acquainted with the story, he found himself entranced –“in narrated itself and the heart answered, it penetrated on its own and a spring gushed forth.” In just four short months, the mathnawi was completed (September 1188); Nizami avowed that he became so involved in the story that if he had not had other work to do at the time, he could have completed Madjnun wa-Layla in a fortnight. The result was that this enterprise about which he had felt indifferent at the outset turned out to be the most successful of all the poet`s works.

Nizami`s Madjnun wa-Layla was translated into Modern Turkish by the literature historian, Ali Nihat Tarlan (1898-1978).¹⁰ This prose translation by Tarlan is based on the text of Madjnun wa-Layla contained

⁹ G.Nizami; Leyla ile Mecnun (Terc. Ali Nihat Tarlan) ibid. p.195. İnan, Abdülkadir; Ali Şir Nevai (Makaleler Dergisi) Makaleler ve İncelemeler, ibid. v.2. p.349. Köprülüzade, Mehmed Fuad, Azeri Edebiyatına Ait Tedkikler, ibid. p.32. GİBB. E.J.Wilkinson; A History of Ottoman Poetry, Vol.III-IV, (terc. Ali Çavuşoğlu) ibid. p.64

¹⁰ G.Nizami; Leyla ile Mecnun (Terc. Ali Nihat Tarlan) ibid. p.199

in the collected works of Nizami, which was reconstructed and edited by Wahid Dastgiri, a modern Iranian writer, through a comparison of thirty extant copies (1). The excerpt that follows was in the original a lyric poem (ghazal) addressed to Layla by Madjnun, which in prose, while it may not display the poetic excellence of Nizami, may nonetheless convey to the reader the remarkable reaches of this sublime love story.

“The joy of melancholy”

Bowing to Layla’s request, Madjnun recited several couplets from his lyrical love poem (ghazal):

“Where are you? Where am I? I am yours but who do you belong to? I am one of those destitute of a lot in life and daily sustenance.

You are welcome to be my friend – just say the word and I will sell my soul and buy my bankruptcy. I will rip to shreds the silk fabric of my costume and cover myself with rags.

I am a slave of the present time. Melancholy find happiness in me, and I will find joy in melancholy. My soul is burning up from thirst, but I am drowning in tears.

I am blind at night. I am a friend of the sun. I have lost my way; it is beyond me to talk about guiding. I am not of the village; I pretend to be the steward of the village. I have been driven out of the village; my name is steward.

At the half moon I become like the full moon. I am a conjurer, but I have no horn to blow, no spectators. I make the horses dance, but I have neither feet nor horses.

I am only able to live in the suffering of your love. Because I have taken on your cares, I have no cares. I am somewhat indolent in the life of the world, but as for the matter of leaving this world, there is one who is as eager and quick as I.

You tell me to die, groaning, because of your love. And this is what I am doing. One day, I will have the strength to strike my drum with my own stick. The wolf is clad in fur because it is afraid of the hail. Because I fear nothing, I have nothing.

Do not merely say “I commend thee to God” and depart. For the passage of nights in your absence is replete with sorrow.

You are my soul; you say that there cannot be two souls in one and

the same place and so you stay away. So long as this soul does not migrate from its home, you will make excuses and not come to me. Let us release this from its task. Give me a better soul than this on....

I will string your pearls on the sole string of my own existence; this will get rid of the silver two-piaster coins (a pun on the word *sikke*, or 'coin,' i.e., 'discord'). When my coins/discord come(s) together, the inscription will vanish. The sweet almond is like that, too; there are two or three in one skin. I am with you. What I have left is like the lone shoe that has fallen off a foot.

Whatever there is of that thing called existence, which is part of my existence, is what exists that is illuminated by you and with your light. I am also distinct from whatever is other than you. In this position, that value does your person bear that they should write your name on your coin....

The dove weeps for spring and Madjnun weeps for you. The beauty of the world is enhanced by the light of the moon and your face fills me with elation. The nightingale is in exile because of his love for the rose; and Madjnun is in anguish because he is apart from you. Everyone excavates a quarry to obtain rubies; for you, Madjnun ravages his soul.

O Lord! How glorious it would be if you, too, wanted me just a little! If we were to remain alone – just the two of us – in a luxuriant rose garden. And we were to sit cheek to cheek. And drink some wine to accompany our tender delight.

If I were to take you into my chest like a lute and hide you in my breast just as the ruby is hidden in the stone and if I became drunk on account of your languishing eyes and if I were to drunkenly lift your wavy locks from your brow so as to caress it and every so often to press that pomegranate in your bosom to my chest and take your applelike chin in my hand if I pressed that pomegranate as if it were an apple and nibble on that apple as if it were a pomegranate.

Then I would trail your long love-locks over my shoulder or remove that earring from your lobe – Or I might recite extemporaneous poems to your honeyed date. Or tend violets by planting my kisses around your rose-like cheek or unfurl your violet-shaped curls and perchance your cheek might then be exposed like a rose .

Were I to tell you what I suffered as I was seated by your side. Now you must be my beloved since there is yet a portion of my life remaining. This would be a task performed on time and it is time to do the task.

Do not show me the fountain from afar like a distant sun – Do not

deceive me with a mirage. I so thirst for your beauty that my body is covered with beads of jet-black very like your moles.

But you are wholly unwilling to accept my heart. You are making my heart bleed as much as it is possible. Since I am able to endure the pain of being apart from you , I know how to drink wine with you, too. Wine is lawful at your feast.”

After reciting this ghazal, Madjnun stood up and walked toward the desert. And Layla, that willowy cypress, departed from the rose garden, sobbing in lament and in tears and returned to her home.

Numerous copies of Nizami`s hamse were produced nor only in his own day but in the succeeding centuries because it was a much beloved work. Many of these copies are illuminated and a significant proportion were inscribed by famous calligraphers. Those of the highest art historical value – whether in terms of the text, the miniature illumination, or the calligraphy in the flowing ta`lik Arabic script – are located in the Topkapi Palace Museum Library in Istanbul.

BIBLIOGRAPHY - KAYNAKÇA

- Ahmed, Ateş;** Leyla ile Mecnun, İslam Ansiklopedisi, c.7, İstanbul, 1975,
- G.Nizami;** Leyla ile Mecnun (Terc. Ali Nihat Tarlan) MEB. Ankara, 1980,
- Bertels.E.** Ali Şir Nevai, Leyli ve Mecnun. (çev. Mirza Bala) Türkiyat Mecmuası, İstanbul, 1951, c.9,
- Doğan, Muhammed Nur;** Fuzuli-Leyla ve Mecnun, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1996,
- Levend, Agah Sırrı;** Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mecnun Hikayesi, T.İş Bankası, Yay. Ankara, 1959,
- Fuzuli;** Leyla vü Mecnun (haz. Hüseyin Ayan) Dergah Yay. İstanbul, 1981,
- Levend, Agah Sırrı;** Türk Edebiyatı Tarihi, c.1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973,
- Levend, Agah Sırrı;** Divan Edebiyatında Hikaye. TDAY, Belleten 1967, TDK yay. Ankara, 1989,
- Anna Britannica, Genel Kültür Ansiklopedisi, İstanbul, 1989,
- Doğan, Muhammed Nur;** Fuzuli, Leyla ve Mecnun, Çantay Ktb. İstanbul, 1996,
- Şentürk, Ahmet Atilla;** Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergah yay. İstanbul, 2004,
- Şentürk, Ahmet Atilla;** XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler, Kitabevi Yay. İstanbul, 2002
- GİBB. E.J.Wilkinson;** A History of Ottoman Poetry, Vol.III-IV, (terc. Ali Çavuşoğlu) Akçağ Yay. 1999, Ankara,
- Tökel, Ali Dursun;** Divan Şiirinde Mitolojik Unsunlar (Şahıslar Mitolojisi) Akçağ Yay. Ankara, 2000.
- Mazıoğlu, Hasibe;** Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Akçağ Yay. Ankara, 2000,
- Banarlı, Nihad Sami;** Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.1. MEB Yay. İstanbul, 1971, **Kocatürk, Vasfi Mahir;** Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Yay. Ankara, 1964.
- İnan, Abdülkadir;** Ali Şir Nevai (Makaleler Dergisi) Makaleler ve İncelemeler, TDK Yay. Ankara, 1991, c.2.
- Köprülüzade, Mehmed Fuad,** Azeri Edebiyatına Ait Tedkikler, Bağku, 1926. s.30.
- İsen, Mustafa; Macit, Muhsin; Horata, Osman; Kılıç, Filiz; Aksoyak, Hakkı;** Eski Türk Edebiyatı El Kitabı 2.baskı Grafiker Yay. Ankara, 2003

OLİVERA YAŞAR-NASTEVA’NIN MAKEDONCA-TÜRKÇE SÖZLÜK DENEMESİ

Doç.Dr. Numan Aruç*

ÖZET

Akademik Prof. Dr. Olivera Yaşar-Nasteva MANU-Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisinin ilk bayan akademi unvanına sahip olan kişidir. Sadece Makedonyadaki bayanların ilk akademi üyesi değil aynı zamanda Makedonya’da yaşayan Türk bilim ve ilim adamlarından ilk bu makamı kazanan kişidir. Kendisi Üsküp’ü ve birçok Balkan başkentini fetheden Fatih Yiğit Paşa’nın torunudur. Üsküp’te hala ayakta kalan birçok eserini banisi olan Kumbaracı ailesinin Türk çocuğudur.

Bu makalede, hayatı, çalıştığı alanlar, kurduğu ilmi ve bilimsel müesseseler konu edilecektir. Ayrıca başta Avrupa dilleri ve Balkan milletleri dilleri konusunda yaptığı bilimsel çalışmalarını ele alacağız.

Özellikle bilge hanımefendinin en büyük arzusu ve hayali anadili Türkçenin ve yaşadığı ülkenin dili Makedoncanın sözlüğünü yapmaktı. Hayatının son yıllarını buna vermiş, çok muhteşem bir fon oluşturarak, oya gibi işlemiş, sözlüğü tamamlamış. Ancak malesef tam sözlüğü basacak iken ani bir hastalığa yakalanarak hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Olivera Yaşar-Nasteva, Sözlük, Makedonca, Türkçe, Bilimler Akademisi.

ABSTRACT

Academic Professor Dr. Olivera Yashar Nasteva MANU- Macedonian Academy of Sciences and Arts, is the person with title of the first female academy. In the Macedonia is a woman but also only member of the first academy of science and scholars Turk’s living in Macedonia was the first winner of this authority. He conquered the capital of Skopje and several Balkan and she is grandson of the Fatih Spartan. Standing still is the lot of work in Skopje banish Kumbaraci child of the Turkish family. In this article she’s life, working areas will be subject to established scientific and scholarly institutions. In addition, especially in European languages and languages of the Balkan nations will discuss she’s scientific work.

In particular the greatest desire and dream of the wise lady of the country inhabited by native speakers of Turkish and Macedonian language to make a dictionary. Given that the last years of she’s life, by creating a fund so wonderful, like a vote has processed the completed glossary. Unfortunately, however, to print a complete glossary of the disease was caught in a sudden gained the right to mercy.

Key words: Olivera Yashar Nasteva, Glossary, Macedonian, Turkish, Academy of Sciences.

---

* MANU-Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi - Üsküp

A. HAYATI.

Makedonya'nın bilge hanımefendisi Akademik Olivera Yaşar - Nasteva 25 Kasım 1922 yılında Makedonya'nın başkenti Üsküb'ün meşhur ailesi Kumbaracı sulalesinin reisi ve beyi olan Emin Bey'in yedinci çocuğu olarak dünyaya geldi. Akademik Olivera Yaşar'ın mensubu olduğu Kumbaracı ailesinin çok büyük, köklü ve şanlı bir tarihi vardır. Üsküb'ün en köklü ailelerinden biri olan Kumbaracı ailesi Üsküb'ün fatihi Paşa Yiğit Bey'e kadar dayanarak yakın 650 yıllık bir tarihe ve maziye sahiptir. Akademik Olivera Yaşar'ın atası olan Paşa Yiğit Bey(1350-1427) doğum yeri Tirmiz'den gelerek Manisa şehrine yerleşerek kendi beyliğini kurmuştur. 14. asrın ortalarında Anadolu'ya yerleşen bu aile Sultan I.Murad (1359-1389) döneminde 1380 yılından itibaren 1389 yılında gerçekleşen Kosova Muharebesi'ne kadar tüm savaşlara katılmıştır. Tüm bu savaşların gazisi olan Paşa Yiğit Bey 6 Ocak 1392 yılında Üsküb'ü fethetme şerefine nail oldu. Üsküb'ü fethettikten sonra I. Bayezid (1389-1403) döneminde Üsküb sancakbeyi olarak görevlendirildi. Vefaatinin ardından oğlu İshak Bey (1375-1445) sancakbeylik görevine getirilir. Gazi İshak Bey'in ardından 35 yıl sürecek olan sancakbeylik görevine oğlu Gazi İsa Bey(1415-1478) getirilir. Gazi İsa Bey, Bosna'nın fethine bizzat katılan ve bugünkü Saraybosna şehrini kuran ve de oranın ilk sancakbeyidir. Vefaatinin ardından oğlu Kebir Mehmed Bey(1440-1527) bu göreve getirilmiştir. Arnavutlukta fetihlere katılan Kebir Mehmed Bey, Durs şehrinin fethinde bulunmuş ve Elbasa'nın sancakbeyi görevine getirilmiştir.¹

Rumeli ve Balkanların fethinde büyük rol oynayan ve özellikle Üsküb, Saraybosna, Durs ve Elbasanın fatihi olan ve bu şehirlerin sancakbeyliğini yapan bir ailenin evladı olarak hiç tereddütsüz Kumbaracı ailesinin kızçocuğu olan Akademik Olivera Yaşar bir Evlad-ı Fatihan'dır, osmanlı-türk çocuğudur. Osmanlı devletinin çekilişinden sonra Balkanlar'dan göç kasırgası Rumeli'nin fatihi olan bu aileyi de yakalamış, çoğu Türkiye'ye göçederken Akademik Olivera Yaşar'ın babası Emin Bey bu toprakları bırakmamaya karar vererek Üsküb ve Belgrad'ta kalmayı ve buralarda yaşamayı tercih ederek arkasından On çocuk bırakarak 1962 yılında hayata gözlerini yummuştur. Akademik Olivera Yaşar Rumeli'de yaşamaya karar veren on çocuğun yedincisi olarak asırlarca Üsküb'e çeşitli açılardan hizmet veren ailesinin izinden devam ederek, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden yirmi birinci yüzyılın ilk yılına kadar Makedonya Türk Kültürü'nün

¹ Yiğit KUMBARACI, "Kumbaracı Ailesi ve Emin Bey", Köprü Kültür ve Sanat Dergisi, Üsküb, 2005, S.7, s.26.

meşalesini bilimsel alana taşımış ve bugüne, modern çağa geçişini bilimsel olarak sağlamıştır.

Bilge hanımefendi Akademik Olivera Yaşar – Nasteva'nın çocukluk hayatı babasının görev şehri Belgrad ile kendi memleketi Üsküp arasında geçti. Belgrad'ta doğdu, İlk ve Orta öğrenimini Üsküp'te yaptı Liseyi ise Belgrad'ta tamamladı. İkinci dünya savaşının hemen akabinde Belgrad Üniversite'sinde üniversite tahsiline başladı, ancak Üsküp Üniversitesi'nde bitirme şerefine nail oldu. Üsküp üniversitesi Felsefe Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünü en iyi başarıyla neslinin en başarılısı olarak 1949 yılında tamamladı. Üniversite öğrenciliği dönemi ve sonrası bir dönem Üsküp liselelerinin bir çoğunda Fransız ve Makedon dili ve edebiyatı hocası olarak çalışmıştır. Akademik Olivera Yaşar'ın bilime yatkınlığı ve bilimsel kapasitesi keşfedilerek 1959 yılında Güney Slav ve Balkan Dilleri Bölümü'ne asistan olarak seçildi. Kendisinin bizzat asistanı olduğu ve çalıştığı Üsküp Üniversitesi Felsefe Fakültesinde “Turskite Leksički Elementi vo Makedonskiot Yazik-Makedon Dilinde Türk Dili Esasları” adlı tez ile 1962 yılında doktora tezini koruyarak Bilim Doktoru unvanına nail oldu. Aynı fakultede 1964 yılında Makedon Dili Tarihi doçenti oldu ve 1969 yılında da Profesörlüğe terfi etti.

Bilge Hanımefendi Olivera, Üsküp Üniversitesi'nin birçok bölümünün oluşumuna ve de Filoloji Fakültesi'nin kurulmasına da çok büyük katkısı olmuştur. Özellikle Makedonya'da Türk Kültürü'nün yaşamasında büyük katkısı olan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün de kurucusudur. Bugün de hala faaliyette olan bu kürsünün ilk başkanlığını yaparak 1976 yılında bu bölümü tesis etmekle Makedonyada Türk Dili ve Kültürü'nün bilimsel yuvasının temellerini atmış ve Türk Kültürü'nü ilmi müesseseye taşımıştır. Üsküp Üniversitesi Filoloji Fakültesi, ünlü Makedon dilci ve Makedon Dili ve Tarihi'nin babası ve efsanesi, Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisinin ilk başkanı ve kurucusu Makedonya'nın bilge adamı Akademik Blaje Koneski'nin ismini taşımaktadır.

İşte Makedon Dili'nin çağdaş kurucusu, koruyucusu ve geliştiricisi olan bu bilge zatın asistanlığını yapan, hayatı boyunca bütün bilimsel ve müessesevi faaliyetlerde hep beraber olan ender ve sayılı kişilerin başında Akademik Olivera Yaşar'dır. Filoloji fakültesini beraber kurdular ve o fakulteye Blaje Koneski isminin verilmesinde en büyük katkıyı sunmuş ve buna sebep olmasıyla hocasına karşı vefa borcunu eda etmiş olması yanında büyük Makedon Dili ve Edebiyatı otoritesini de ilelebet tarih boyunca kazanmayacak bir şekilde altın harflerle yaşatmış oldu. Uzun yıllar genel

ve özel dil dersleri hocası olarak bu Fakulte’de hocalık yaptı. Fakulte’de, yüksek lisans ve de doktora derslerini vermekle Makedonya’da binlerce talebe yetiştirdi. 1979 yılı kendisi için dönüm noktası ve hayatını bilimsel payeler ile taçlandırdığı çok bereketli bir yıldır. Bu yılda Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi üyesi seçilerek akademinin tarihinde ilk kadın akademik unvanını alma ayrıcalığını elde ederek Makedonya bilimler tarihine girmiş oldu. Böylece Makedonya’da yaşayan Türklerin ilk akademik unvanına sahip olan bilim şahsiyeti olmasıyla beraber, özellikle Makedonya’da yaşayan bütün kadın öğretim üyelerinin ilk akademik üyesi payesi ve şerefine de sahiptir. Bu özelliği ile Akademik Olivera Yaşar Makedonya bilim tarihinde kendi adını altın harflerle yazdıran bir bilge hanımefendidir. Aynı yıl Türkiye’nin en büyük bilimsel kurumlarından biri olan Türk Dil Kurumu’nun da üyesi olmuştur.

Çok yönlü bir dilci olarak kendi özelliklerini ve ayrıcalıklarını ister ulusal ister uluslararası kurumlarda aktif rol almasıyla kanıtlamıştır. Fransızca ve İtalyanca Avrupalı dilleri iyi kullanması ve Türkçe, Makedonca, Romence ve Arnautça dillerine hakim olmasıyla tam bir Avrupa ve Balkan dilcisiydi. Özellikle Balkanistika denilen Balkan araştırmaları konusunda uzmanın ötesinde bir otoritedir. Bu vesileyle Makedonya Güney Doğu Avrupa dillerini inceleme komitesinin de başkanlığını yapıyordu. Bu komitenin uluslararası organizasyonu olan AISSEE nin de yönetim kurulu üyesiydi. Yurtdışında Prag, Varşova ve Zagreb’te Slav Bilimleri Kongresine, Atina ve Sofyada Balkan Bilimleri Kongresine, Palermoda Uluslararası Arnavut Araştırmaları Kongresine ve Paris’te Uluslararası Orientalistler Kongresi gibi ve zikretmediğimiz nice kongrelere kendi bildirileri ile çeşitli konferans, sempozyum ve kongreye katılmakla beraber kendisi bizzat Ohri’de 1997 yılında organize ettiği Uluslararası Balkan Araştırmaları Kongresi ile bu alandaki otoritesini taçlandırdı.

Akademik Olivera sadece bildirileriyle uluslararası arenada kendini kanıtlamıyordu. Bunlara ilaveten çeşitli Avrupa üniversitelerinde ders verdi, doktoralar yönetti. 1968/1969 yıllarında Münih Üniversitesinde ders verdi. 1972 yılından sonra Neapol Üniversitesi’nin Oriental Merkezinde uzun yıllar katkısını sağladı. Amsterdam, Groningen, Utrecht, Büküreşt, Tiran, Ankara ve diğer üniversite merkezlerinde ders verdi.²

2 Blaje KONESKI-Bojidar VIDOESKI, “Osnovni Biografski Podatotsi i Prikaz na Nauçnoto Tvoreštvo na Olivera Yaşar- Naštava” Bilten Petto İzbornu Sobranie, MANU-Makedonska Akademiya na Naukite i Umetnostite,, Üsküp, 1979, 1, VI, s. 17-20; Milan GURÇİNOV, “Olivera Yaşar –Nasteva, 1922-2000” MANU- Makedonska Akademiya na Naukite i Umetnostite, Üsküp, 2000, s. 9-13.

Akademik Olivera Yaşar'ın akademik ve bilimsel hayatı çok verimli ve bereketli geçti. Çok sayıda telif eser, makale ve çeşitli ilmi komisyonlarda bulunmasıyla ele aldığı yazma belge ve raporlarla kendi yazı ve eser hazinesini öyle doldurmuştur ki, her ilim erbabı tarafından gıpta ile izlenilmesi ve örnek alınması bir hakikattir. Yoğun ilmi ve hayati çalışma ve meşakkatlerine yorgun düşerek uzun ve ağır hastalıklarla boğuşarak 9 Ocak 2000 yılında hayata gözlerini yumarak Rahmet-i Rahman'a kavuştu. Allah Rahmet eylesin.

Evliydi ve bir erkek ve de bir kız çocuğuna sahip bir anneydi.

B. ESERLERİ

Akademik Olivera Yaşar'ın ilmi kariyeri boyunca ortaya koyduğu eserleri onun akademik seviyesinin en büyük göstergesidir. Eserlerinin sayısı ve nevi çok sayılı ve de çok yönlüdür. Bugün az görünür ve ender bilim adamında bulunabilen eser sayısına sahip bir bilgedir. Onun eser sayısı 150 den fazladır diye rahat rahat diyebiliriz. Eserlerini yayın yılı sırasıyla sıralamayı uygun görerek eserlerinin çoğunu bu makalede aşağıda görüldüğü gibi arz etmeye çalıştık:

1953

1. Albanski Zborovi vo Makedonskite Tayni Yazitsi, Makedonski Yazik, Üsküp, 1953, IV, 3, s.60-64; 4, s. 84-92; 5-6, s. 132-139.

1957

2. Vliyanieto na Makedonskiot Yazik vrz Albanskite i Turските Govori vo Makedoniya, Makedonski Yazik, Üsküp, 1957, VIII, 2, s. 147-164.

1962

3. Makedonskite Kalki od Turскиot Yazik, Makedonski Yazik, Üsküp, 1962-1963, XIII-XIV, 1-2, s. 109-172.

4. Turските Leksički Elementi vo Makedonskiot Yazik, Üsküp, 1962.

1963

5. Za Turските Zborovi vo Makedonskiot Yazik, Prosvetena Jena, Üsküp, Mart, 1963, s. 10-11.

6. Les elements lexicologiques turcs dans le macedonien, Godişen Zbornik na Filozofskiот Fakultet, Üsküp, 1963, 15, s. 409-412.

7. Makedonski Yazik, yıl x1-x11, 1960-1961, Literaturen Zbor, Üsküp, 1963, X, 2, s. 29-32.

8. Tursko-Makedonski Leksički Vkrstuvanya i Meşanya, Godişen Zbornik na Filozofskiот Fakultet, Üsküp, 1963, 15, s. 349-384.

1964

9. Makedonski Yazik, XIII-XIV, 1-2, Literaturen Zbor, Üsküp, 1964, XI, 2, s. 28-30.

1965

10. Za Etimološkite Reçnitsi na Slovenskite Yazitsi, Makedonski Yazik, Üsküp, 1965, XVI, s. 208-217.

11. Za Tavtaloškite Hibridni Obrazuvanya vo Makedonskiot Yazik, Literaturen Zbor, Üsküp, 1965, XII, 1, s. 17-22.

12. Petti Kongres na Yugoslovenskite Slavisti, Literaturen Zbor, Üsküp, 1965, XII, 6, s. 26-27.

1966

13. Eden Znaçæen Pridones na Makedonskata Nauka: Po Povod "İstoriyata na Makedonski Yazik" od Blaje Koneski, Razgledi, Üsküp, 1966, VIII, 5, s. 494-496.

14. Za Nekoi Aspekti na Zbogativanyeto na Leksikata na Sovremeniot Makedonski Yazik, Makedonski Yazik, Üsküp, 1966, XVII, s. 5-29.

15. Za Epitebite vo Yazikot na Koço Ratsin, Sovremenost, Üsküp, 1966, XVI, 10, s. 905-912.

16. İnternatsionalnata Leksika vo Sovremeniot Makedonski Yazik, Literaturen Zbor, Üsküp, 1966, XIII, 3, s. 10-16.

17. Makedonski Tekstovi X-XX vek, Blaje Koneski, Olivera Yaşar-Nasteva, Soyuz na Druşvata na Makedonski Yazik i Literatura, Üsküp, 1966, s. 175.

18. Nov Prilog kon İzuçuvanyeto na Makedonskite Diyalekti, Makedonski Yazik, Üsküp, 1966, XVII, s. 228-230.

19. Prviot Mecunaroden Kongres za Balkanološki I Yugoistoçnoevropski İzuçuvanya, Literaturen Zbor, Üsküp, 1966, XIII, 6, s. 26-27.

20. Un Balkanisme Dans la Langue de la Poesie Populaire Masedonienne, Blaje Koneski et Olivera Yaşar-Nasteva. Die Welt der Slaven, München, 1966, XI, 1-2, s. 172-175.

1967

21. Die Verserzahlung "Skenderbeg" von Grigor Prliçev, Zeitschrift für Balkanologie, Weisbaden, 1967, V, 1, s. 34-50.

22. Obraten Reçnik na Makedonskiot Yazik, Makedonski Yazik, Üsküp, 1967, XVIII, s. 165-168.

1968

23. Distribution des balkanismes en Macedonien, Blaje Koneski, Bojidar Vidoeski, Olivera Yaşar Nasteva, Actes du Premier Congres

International des Etudes Balkaniques et Sud-est Europeennes, VI, Sofia, Academie Bulgare des Sciences, 1968, s. 517-546.

24. Termes Maritimes en Macedonien, Bolletino dell'Atlante Linguistico Mediteraneo, Firenze, 1968-1970, 10-11, s. 69-76.

25. Formiranyeto na Leksikata na Sovremeniot Makedonski Yazik, Predavanya na I seminar za makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Ohrid, 21.VIII-7.IX 1968. Üsküp, Universitet Kiril i Metodi, 1968, s. 5.

26. Hibridni Obrazuvanya vo Makedonskata Toponimiya:(za upotrebata na turski toponimi vo edna istoçnomakedonska oblast) Referati na Makedonskite Slavisti za VI Megunaroden Slavistiçki Kongres vo Praga. Soyua za Društвата za Makedonski Yazik i Literatura, Üsküp, 1968, s. 21-27.

1969

27. Za Nekoi Prašanya za Bilingvizmot vo Makedonya, Predavanya na II seminar za Makedonski yazik, literatura i Kultura Ohrid, 28.VIII-13. IV 1969. Üsküp, Universitet Kiril i Metodiy, 1969, s. 10.

28. Za neкои Fonološki İzmeni vo Govorot na Turskoto naselenie vo Gostivarsko, Godišen Zbornik na Filozofskiot Fakultet, Üsküp, 1969, 21 s. 237-244.

29. Za Skenderbeg kay Grigor Prliçev, Simpoziumi per Skenderbeun, 9-12 maj 1968, Priština, 1969, s. 361-367.

30. Scandebeg nella Letteratura Macedone, V convegno internazionale di studi albanesi, Palermo, 1969, s. 259-265.

1970

31. Za Makedonskite Tayni Yazitsi, Godišen Zbornik na Filozofskiot Fakultet, Üsküp, 1970, 22, s. 553-568.

32. Interference au de la langue de la poesie populaire des peuples balkaniques, Blaje Koneski, Bojidar Nastev, Olivera Yaşar Nasteva, Balcanica, Beograd, 1970, I, s. 13-22.

33. Megusebnite Kontakti vo Narodnata Poezia, Blaje Koneski, Olivera Yaşar-Nasteva, Bojidar Nastev, Kulturen Jivot, Üsküp, 1970, XV, 8-9, s. 18-21.

34. Turskiot Govor vo Gostivarskiot Kraj, Gostivarskiot Kraj,(Makedonskiot, Albanskiot i Turskiot govor), II, Gostivar, Opštinski Sobranie, 1970, s. 271-306.

35. Turtsivmite kaj K. Pejçinoviç so Ogled na Religioznata Terminologija, Simpozium 1100- godišnjina od smrtta na Kiril Solunski, Üsküp, Ştip, 23-25 maj 1969. kn. II, Makedonska Akademija na Naukite

iUmetnostite, Üsküp, 1970, s. 257-267.

1971

36. Za Fonetskata Adaptatsiya na Turtsizmite vo Makedonskiot Yazik, Serta Slavica, In memoriam Aloisii Schmaus, München, Rudolf Trofenik, 1971, s. 316-322.

37. Makedonskiot Yazik i Drugite Balkanski Yazitsi, Predavanya na IV Seminar na Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Ohrid, 19.VIII 2.IX 1971, Universitet "Kiril i Metodiy" 1971, Üsküp, s. 41-47.

1972

38. Morfološkata Adaptatsiya na Leksičkite Zaemki vo Makedonskiot Yazik, Predavanya na V Seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Üsküp, Ohrid, 14.VIII-30.XIII 1972. Universitet "Kiril i Metodiy", 1972, s. 47-56.

39. Some Characteristics of the Macedonian Langue, Macedonian Review, Üsküp, 1972, II, 1, s. 71-74.

40. Funksioniranyeto na Turtsizmite vo Makedonskiot Knizeven Yazik, Makedonski Yazik, Üsküp, 1972, XXIII, s. 91-98.

1973

41. Etimološkiot Sostav na Makedonskata Leksika, Predavanya na VI seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Üsküp, Ohrid, 16.VII-31.VII 1973, Universitet "Kiril i Metodiy" 1973, s. 14.

42. Od Leksikata na Kiril Peyçinoviç, Kiril Peyçinoviç i Negovoto Vreme Simpozium, Tetovo, 24-25 Noemvri 1971, Opštinsko Sobranie, 1973, s. 93-103.

43. Stilističkata Upotreba na Turtsizmite vo Sovremeniot Makedonski Yazik, Referati na Makedonskite Slavisti za VII Megunaroden Slavistički Kongres vo Varşava, Soyuz na Druşvata za Makedonski Yazik i Literatura na SRM, 1973, s. 35-43.

1974

44. Balkanizmite vo Makedonskata Leksika, Predavanya na VII seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Üsküp, Ohrid, 15.VIII 31.VIII 1974, Universitet "Kiril i Metodiy" 1974, s. 33-36.

45. Les Contacts entre les parlers Macedoniens et Albanais, Olivera Yaşar-Nasteva, Blaje Koneski, Bojidar Vidoevski, Publie a l'occasion du troisieme Congres International des Etudes Balkaniques et Sud Est Europeennes a Bucarest, Skopje, 1974, s. 15.

46. Prilog kon Prouçuvanyeto na Leksičkite Balkanizmi vo Makedonskiot Yazik, Makedonski Yazik, Üsküp, 1974, XXV, s. 211-235.

1976

47. Opštstveno-Političkata Terminologiya vo Yazikot na K. P. Misirkov, K.P. Misirkov i Natsionalno-kulturniot Razvoy na Makedonskiot Narod do Osloboduvanyeto, 22-23 April 1975-Üsküp, Institut za Makedonski Yazik, 1976, s. 68-77.

48. Turchismi nei Documenti Ragusei Redatti in Lingua Italiana(dal sec.XV la sec.XVII), Bollettino dell'atlante linguistic Mediterraneo, Firenze, 1976, s. 13-15, s. 315

1977

49. Gurçin Kokale, Parteniya Zografski, Gorgi Puleski i Panayot Gunoski vo eden Rakopis na Risto Ognyanoviç, Bigorski Nauçno-Kulturni Sobiri, 1976-1977, Misla, 1978, Üsküp, s. 43-64.

50. Koy e "Bertodol" na Tsepenkov?, Godißen Zbornik na Filološkiot Fakultet, Üsküp, 1977, 3, s. 251-260.

1978

51. Za Formalnite i Funktsionalnite Osobenosti na Republikatsiyata vo Makedonskiot Yazik, Makedonski Yazik, Üsküp, 1978, XXIX, s. 35-60.

52. Interference au niveau de la langue de la poesie populaire des peuples balkaniques, Blaje Koneski, Bojidar Nastev, Olivera Yaşar-Nasteva, Actes du II Congres International des Etudes du Sud-est Europeen, Athenes, 7-13 mai 1970, Tom V, Linguistique et Litterature, Athenes, 1978, s. 539-550.

53. Leksikata na makedonskita Tayni Yazitsi od Morfološki i Semantičko-Stilistički Aspekt, Godißen Zbornik na Filološkiot Fakultet, Üsküp, 1978, 4, s. 47-76.

54. Morfolfoški İnovatsii vo Sovremeniot Makedonski Yazik, Predavanya na X Seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Üsküp- Ohrid, 5.VIII-25.VIII 1977, Üniversitet "Kiril i Metodiy", Üsküp, 1978, Kulturen Jivot, XXIII, 1-2, s. 18-20.

55. Od Problematikata na Bilingvizmot vo Makedoiya, Predavanya na VIII seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Üsküp-Ohrid, 7.VIII-23.VIII 1975, Üniversitet " Kiril i Metodiy" 1978, s. 46-55.

56. Turski Elementi vo Yugoslovenskata Toponimiya, Referati na Makedonskite Slavisti za VIII Megunaroden Slavistički Kongres vo Zagreb-Lyubiyana-Makedonski Slavistički Komitet, Üsküp, 1978, s. 23-33.

57. Turtsizmite i Nivnata Stilistička Funksiya vo Makedonskiot Literaturen Yazik, Predavanya na IX Seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Üsküp-Ohrid, 9-VIII-25VIII 1976, Üniversitet "Kiril i

Metodiy”, 1978, s. 35-41.

1979

58. Za Humorot Kaj Marko Tsepenkov, Prilozi MANU, Üsküp, 1979, IV, 2, s. 17-49.

59. Leksikografskata Rabota na Marko Tsepenkov, Predavanya na XII Seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Üsküp-Ohrid, 11.VIII-31.VIII 1979, Universitet “Kiril i Metodiy” 1979, s. 87-96.

60. Prilog Kon Prouçuvanyeto Jivotot i Deynosta na Yeromonahot Arseniya od Teartse, Prilozi, MANU, Üsküp, 1979, IV, 1, s. 13-32.

61. Republikatasiya vo Makedonskiot i Drugite Balkanski Yazitsi, Predavanya na XI Seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Üsküp, Ohrid, 11.VIII-31.VIII 1978, Universitet “Kiril i Metodiy”, 1979, s. 41-43.

1980

62. Kuzman Şapkarev i Aromanskiot Folklor, Godişen Zbornik na Filološkiot Fakultet, Üsküp, 1980, 6, s. 241-290.

63. Meguyaziçni Kontakti i Naşata Toponomiya, Vtora Yugoslovenska Onomastiçka Konferentsiya, Üsküp, 6-9 Oktomvri 1977, Makedonska Akademiya na Naukite i Umetnostite, 1980, s. 133-137.

64. Razvoy na Diyalektnata Leksika vo Uslovi na Yazıçno Meşanya (vrz osnova na tursko-makedonski i tursko-albanski yazıçni kontakti vo Gostivarsko), Makedonski Yazik, Üsküp, 1980, XXXI, s. 27-37.

65. “Sedmogrenikot” na Arseniya Markoviç od Teartse, Bigorski Nauçni-Kulturni sobir, 1978-1979, Sovet na Bigorskite Nauçno Kulturni Sobiri”, 1980, s. 69-84.

1981

66. Leksiçko-Semantiçkiot Podsistem na Boi vo Sovremeniot Makedonski Yazik, Prilozi MANU, Üsküp, 1981, VI, 2, s. 59-75.

67. Odnosot na K. Şapkarov kon Makedonskata Leksika, Godişen Zbornik na Filološkiot Fakultet, Üsküp, 1981, 7, s. 59-70.

68. Prilog kon Prouçuvanyeto İzvorite i Karakteristikata na Humorot kay Marko Tsepenkov, Simpozyum Posveten na Zivotot i Deloto na Marko Tsepenkov, Prilep, 15-17 Noemvri 1979, Üsküp, MANU, 1981, s. 111-116.

1982

69. Za Funksiyata na Boite vo Yazikot na Sovremenata Makednska Poeziya, Studia Linguistika Polono-Yugoslavica, Üsküp, 1982, s. 125-131.

70. Kanunnameto od Bitola i Negovite Yazıçni Osobenosti, Prilozi

MANU, Üsküp, 1982, VII, 1, s. 71-91.

71. Kontaktite na Makedonskite i Albanskite Govori, Nauçna Diskusiya, 27-28 Avgust 1974, Universitet "Kiril i Metodiy", 1982, s. 83-92.

72. Leksigografskata Rabota na Kuzman Şapkarev, MANU, Üsküp, 1982, VII, 2, s. 41-72.

73. Povajnite Karakteristiki na Leksiçkite Turtsizmi vo Makedonskite Pismeni Spomenitsi od XV do XVIII vek, Makedonski Yazik, Üsküp, 1982, XXXII-XXXIII, s. 269-285.

74. Proyavi na Diglosiya Bilingvizam vo SR Makedoniya, Prilozi, MANU, Üsküp, 1982, VI, s. 137-154.

75. Hromatskata Terminologiya vo Sovremenata Makedonska Poeziya, Predavanya na XV seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Üsküp, 5. VIII-25.VIII 1982, Universitet "Kiril i Metodiy", 1982, s. 43-61.

1983

76. Kuzman Şapkarev kako Leksikograf, Predavanya na XVI seminar za Makedonski Yazik, Literatura i Kultura, Ohrid, 5.VIII-26.VIII 1983, Üsküp, Universitet "Kiril i Metodiy" 1983, s. 47-62.

77. Po Odnos na Upotrebata na Makedonizmite vo Leksikata na Gostivarskiot Turski Govor, Bigorski Nauçno-Kulturni Sobiri, 1980-1981, Gostivar, 1983, s. 93-98.

78. Razvoy na Diyalektnata Leksika vo Uslovi na Yazıçna İnterferentsiya: bogatenyeto na Albanskite, Aromanskite i Turskite govori vo SR Makedoniya, Makedonskite Slavisti za IX Magunaroden Slavistiçki Kongres vo Kiev, Makedonski Slavistiçki Komitet, 1983, s. 15-23.

1984

79. Aromanski Leksikografsko-Gramatiçki Trudovi i Aromanskite Reçnitsi na Kuzman Şapkarev, Makedonski Yazik, Üsküp, 1984, XXXV, s. 53-71.

80. Balkanski Yazıçni Paraleli vo Reçnitsite na Gorgi Puleski, Prilozi MANU, Üsküp, 1984, IX, 2, s. 57-63.

81. Boite vo Sovremenata Makedonska Poeziya, Zbornik vo Çest na Blaje Koneski Po Povod Şešetgodışninata, universitet "Kiril i Metodiy" Üsküp, 1984, s. 107-120.

82. Za Leksiço Stilistiçkite Osobenosti Na Yazikot na Rayko Jinzifov vo Razkazot "Proşetba", Prilozi MANU, Üsküp, 1985, X, 1, s. 57-73.

83. Za Reçnitsite na Gorgi Pulevski i Albanskata Paralela vo Niv,

Prilozi MANU, Üsküp, 1984, IX, 2, s. 43-56.

84. Leksikografskiot Obid na Kostantin Miladinov, Jivotot i Deloto na Brakata Miladinovtsi, MANU, Üsküp, 1984, s. 287-304.

85. Razvoyot na Makedonska Leksika vo Balkanski Kontekst i Neyzinoto Zbogatuvelye so Sinonimi od Grçko i Tursko Poteklo, Prilozi MANU, Üsküp, 1985, X, 2, s. 47-59.

1986

86. A.M. Selişçev i Makedonistiçkata Problematika vo balkanskiot Kontekst, Prilozi MANU, Üsküp, 1986, XI, 2, s. 113-142.

87. Bitolskoto Kanunname i Negovoto Znaçanye za Prouçuvanyeto na Makedonskata Leksika, Zbornik, MANU, 1986, s. 485-496.

88. Prilozi kon Prouçuvanyeto na Yurutsite od Radovişko, Etnogenezata na yurutsite i Nivnoto Naseluvanye na Balkanot, MANU, 1986, s. 125-146.

1987

89. Za Epitetite vo yazikot na Koço Ratsin, Naşa Kniga, Üsküp, 1987, s. 71-76.

90. Integratsiya na Turski Elementi vo Makedonskiot Patronomski Sistem, Referati na Makedonskite Slavisti za X Megunaroden Slavistiçi Kongres vo Sofiya, Makedonski Slavistiçi Komitet, 1988, Üsküp, s. 25-40.

91. Turski Elementi vo Yazikot i Stilot na Makedonskata Narodna Poeziya, MANU, Üsküp, 1987, s. 111.

1988

92. İnteresot na Krum Toşev za Makedonskata Leksiçka i Leksikografska Problematika, Zbornik, Filoloşki Fakultet, Üsküp, 1988, s. 26-31.

93. Mestoto i Znaçanyeto na Kosturskiot Makedonsko-Grçki Reçnik od XVI vek za Razvoyot na Makedonskata Leksikografiya, Zbornik, BANU, Saraybosna, 1988.

94. Odnosot na Vuk kon Turtsizmite, Prilozi MANU, Üsküp, 1988, XIII, 2, s. 47-85.

95. Pogled vrz Tugata Leksika vo Makedonskite Govori od Kostursko-Korçanskoto Diyalektno Podraçye, MANU, Üsküp, 1988, s. 151-169.

1989

96. Kontaktet e te Folmeve Maqedonase me te Folmet Shqipe, Gjurmime Albanologjike, Priştine, 1989, 19, s. 55-63.

97. Makedonlar Arasında Nasrettin Hoca, Sesler, Üsküp, 1989, XXV,

240-241, s. 27-30.

98. Od Problematikata na Makedonskite Damaskini i İnovatsionite Prtsezi vo Nivnata Leksika od Aspekt na Megudialektni i Meguyaziçni Kontakti, Ohrid, 1986, MANU, 1989, s. 81-90.

1990

99. İmpresii za Stilizatsiyata na Tsiklusi kay Yavorov, Ratsin i Koneski, MANU, 1990, s. 129-151.

100. Makedonlarda Nasrettin Hoca, I Milletler Arasi Nasrettin Hoca Sempozyumu, 15-17 Mayıs 1989 Ankara, Ankara Üniversitesi, 1990, s. 267-273.

101. Mestoto na Makedonskiot Yazik vo Balkanskata Yazıçna Zaednitsa, Universitet “Kiril i Metodiy” 1990, Üsküp, s. 23-27.

1991

102. Mestoto i ulogata na Turtsizmite vo Kulakiskoto Evangeliye, Prilozi MANU, Üsküp, 1991, XVI, 1. s. 79-99.

103. Okolu Praşanyeto za Mestoto i Znaçanyeto na Turtsizmite vo Leksikata na Damaskinite, Studia linguistika, Saraybosna, 1991, 6, s. 51-54.

1992

104. Makedonya'da Nasrettin Hoca, Balkanlar'da Türk Kültürü, Ankara, 1992, 3, s. 8-11.

1993

105. Aloglotski Elementi u Galiçkom Reçniku Riste Ognanoviça kao Odras Društveno Kulturne Sredine, HANU, Zagreb, 1993, s. 155-166.

1994

106. Grigor Prliçev i Eden Apel na Ohridskite Vlasi vo Vrska so Voveduvanyeto na Mayçiniot Yazik vo Uçiliştata, MANU, Üsküp, 1994, s. 19-37.

107. Daliye Mojno Gligor Prliçev Dagi Prevel “Smehuriite na Ariosto” na Bugarski Yazik vo Solun 1855 Godina, Prilozi MANU, Üsküp, 1994, XIX, 1-2, s. 133-151.

108. Za İstrajuvanyata na Aromanetsot G. K. Roja Pronaydeni vo Veles vo 1928 godina, Prilozi, MANU, Üsküp, 1994, XIX, 1-2, s. 153-179.

109. Makedonsko-Tsrnogorske Paralele u Upotrebi Pridevski Zamenitsa svi i tseli, TSANU, Titograd, 1994, s. 71-76.

110. Mestoto i Ulogata na Turtsizmite vo Trilskoto Evangeliye, MANU, Üsküp, 1994, s. 23-60.

1995

111. İnteresot i Pridonesot na Blaje Koneski za Makedonskata Leksikografiya, MANU, Üsküp, 1995, s. 133-191.

112. İnteresot na Grigor Prliçev za İtaliyanskiot Yazik i Literatura, prilozi, MANU, Üsküp, 1995, XX, 1-2, s. 135-151.

113. Nekolku Razmisluvanya za Odnosot na Grigor Prliçev kon Leksiçkite i Frazeołoşkite Elementi vo Yazikot na “Avtobiografiyata”, Prilozi MANU, Üsküp, 1995, XX, 1-2, s. 103-134.

1996

114. Za İvo Andriç i Negovite Razmisluvanya za Yazikot i Stilot, Studia Linguistika Polono-Meridianoslavica, Üsküp, 1996, 8, s. 209-234.

115. İşkajuvanyata na Gorgi Pulevski za yaziçnata Situatsiya vo Makedoniya, MANU, Üsküp, 1996, s. 33-51.

116. Krste Petkov Misirkov za Makedonskata İnteligentsiya i Neyziniot Odnos kon Narodnostite, Prilozi, MANU, Üsküp, 1996, XXI, 2, s. 39-48.

117. Nekolku İşkajuvanya na Grigor Prliçev za Turtsite, Prilozi, MANU, Üsküp, 1996, XXI, 1, s. 41-46.

1997

118. A Contribution to the Study of the Revial of Aromanians of Macedonia, Balkanistica, Oxford, 1997, 10, s. 241-254.

119. Eden Sotsiololingvistiçki pogled vrz Nekoı Protseı vo Leksikata na Sovremeniot Makedonskiot Yazik, Toronto, 1997, s.8. 1998

120. Mestoto na Romanskite i Balkanskite Yazitsi vo Tvoreštvo na Poliglotot Prliçev, MANU, Üsküp, 1998, s. 25.

C. DÜŞÜNCEİ ve ETKİSİ

Akademik Olivera Yaşar’ın ilmi etki ve alanı bilimin bir çok alanında yayılmış ve yoğunlaşmıştı. Dil, edebiyat ve kültürün çeşitli katmerinde profesyonel çalışmalarının izlerini görmek mümkündür. Bilimsel alanlardan en çok kendisini adadığı ve odaklaştırdığı alan Balkan uzmanlarının isimlendirdiği Balkanistika yani balkan araştırmaları konusu ve alanıdır.

Balkan dilleri, edebiyatı, kültürü ve medeniyetleri çalışma konusu olarak yer alırken genelde kendini bu alanla sınırlandıran ve kendi bilimsel uzmanlık alanı olarak en verimli ve faydalı çalışmaları bu alanda gerçekleştirdiği bir bilge hanımefendiydi. Balkan araştırmaları konusunda kendini öncelikli olarak türk dili ve edebiyatı ile sınırlandırmıştı. Özellikle

Türk dilinin başta Makedon dili ve diğer Slav dilleri üzerindeki etkisi konusu onun profesyonel dar çerçeveli bilimsel alanıydı. Bu konu doğrultusunda çok sayıda bilimsel eser ve makale meydana getirdi.

Akademik Olivera'nın bu alandaki en büyük delili ve çalışması onun "Makedon Dilinde Türk Dili Esasları" adlı doktora tezidir. Kendisinin bilimsel yönünü tescil eden, bilimsel makama yükselmesini sağlayan ve bugün bu alanda vazgeçilmeyen otorite olmasını ortaya koyan konu ve çalışma da baştan sonuna kadar balkan dillerinin en önemlileri olan Makedon ve Türk dilleri ve onların ilişkileridir. Doktora tezinin isminden de anlaşıldığı gibi onun çalışması Makedon dili ve edebiyatındaki Türk dili ve edebiyatının esasları ve izlerini içermekte onları incelemektedir. Bugün bu konuda çalışma yapan her kes için vazgeçilmeyen ve en önemli bilimsel kaynaktır. Özellikle balkan araştırmaları konusunda da yapılacak her çalışmada temel eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu konudaki çalışması bilim adamlarından büyük ilgi duyduğu gibi bugün de aynı ilgi ve değeri taşıdığını gururla müşahade etmekteyiz.

Türkçe'nin yanında tabii olarak Makedon dili ve edebiyatı bilge hanımefendinin en önemli bilimsel alanıydı. Kendi ana dili Türkçe'yi ele aldığı gibi yaşadığı Makedonya'da vatan dili olan Makedonca'yı da ihmal etmesi mümkün değildi. Türkçe ile beraber Makedon dilini de dil ve edebi açıdan bilimsel olarak inceledi ve paralel olarak ikisinin gelişmesinde çok büyük katkı sağladı. Makedon dilinin çağdaş kurucusu ve geliştiricisi olan Akademik Blaje Koneski Makedon dili denildiği zaman ilk akla gelen otorite ve kişidir. Bunu herkes itirafetmekte ve de kabuletmektedir, bunu inkar eden balkan araştırmacısı şimdiye kadar çıkmış değil ve çıkması mümkün değildir. Makedon dilinin babası Akademik Blaje Koneski Makedon dili ve edebiyatı konusunda yaptığı bütün bilimsel çalışma, proje ve eserini genelde Akademik Olivera Yaşar'la ortak çalıştığını görüyoruz. İster başta asistan olarak ister sonra meslektaş olarak genelde Akademik Koneski'nin yanında yer aldı, bütün çalışmaları ortak planladılar, gerçekleştirdiler ve bütün çalışmalarda ortak olarak imzaları bulunmaktadır. Şunu çok rahat söyleyebiliriz ki, çok az çalışma var ki Akademik Koneski onları Akademik Yaşar'sız yapmış olsun. Herkesin kabulettiği ve vurguladığı en büyük hakikat Çağdaş Makedon Dili ve Edebiyatı'nın en büyük şahsiyeti olan Akademik Blaje Koneski ile Makedon dili için çok büyük çalışmalar ve eserler meydana getirmesidir. Bütün dünyada ve özellikle Makedonya'da Akademik Koneski'nin Makedon diline yönelik katkı ve emek hakkı verilip ne şekilde yüceltirilirse ve de ortaya koyduğu emeği yüceltip inkar edilmez

ise aynı hassasiyet, ilgi ve itibar Akademik Olivera Yaşar'a da gösterilmeli ve hakkı teyidedilmelidir.

Bu konuda yapılan ortak çalışmaların sayısı sonsuz olması gerçeği yanında, makedon dili üzerinde yapılan ortak çalışmaların en büyük ürünü ve eseri olarak Makedon Dil Tarihi alanında yazılan en önemli eser ve belge olan “X’cü asır ile XX’asır arasında Makedon metinleri” çalışmasının zikredilmesi yeterlidir, herşeyi ifade etmekte ve en büyük kaynak olarak sunulmaktadır. Bu eser Makedon dilinin tarihi gelişmesini, özellikle Slav dilinin Makedonya’daki gelişmesini inceleyen en büyük eserdir. Makedon dilinin tarihi ve gelişmesi yanında Slav olmayan dillerin Makedon dili üzerindeki etki ve katkıları onun özel çalışma alanı içine giriyordu. Yukarıda zikrettiğimiz doktora tezinde Makedon dilinde Türk dili tarzı ve esaslarının çok başarılı bir şekilde ele alınması yanında, diğer çalışmalarında başta Arnavut ve Ulah dillerinin yanında diğer balkan dillerinin Makedon dili ile temas ve ilişkilerini en bilimsel bir şekilde incelemiştir. Onların Makedon dili üzerindeki yapılarını, seviyelerini ve konumlarını dil bilimi açısından en iyi bilen ve inceleyen bir dil bilimcisiydi. Bilge Hanımefendi Olivera, bir dil bilimcisi olarak bu alanda ne gerekirse onları yapmış, dilin yaşaması için bütün mekanizmaları kurmuş ve bunları yaşatacak müesseselerin de temelini atarak edebi eserleri yanında dil ve edebiyat müesseseleri de kurduğuna şahid oluyoruz. Bu müessesevi eserler Üsküp Üniversitesi’nin Filoloji Fakültesi başta olmak üzere birçok bölümün oluşumuna ve de kurulmasına da çok büyük katkısı olmuştur. Özellikle Makedonya’da Türk Dili ve Kültürü’nün yaşamasında büyük katkısı olan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nün de kurucusudur. Bugün de hala faaliyette olan bu kürsünün ilk başkanlığını yaparak 1976 yılında bu bölümü tesis etmekle Makedonya’da Türk Dili ve Kültürü’nün bilimsel yuvasının temellerini atmış ve Türk Kültürü’nü ilmi müesseseye taşımıştır. Hiç şüphesiz Makedonya’da Türk ve Makedon dili biliminin temel taşı, baş mimarı ve efsanevi otoritesi Akademik Olivera Yaşar-Nasteva’dır. Özellikle Makedonya ve Balkanlar’da kullanılan dillerin Türk dili ile ilişkilerini ve de Türk dilinin onlar üzerindeki etki ve katkıları konusunda efsanevi bir kaynak ve otoritedir. Hassaten Makedonya’daki Türk kültür ve dilinin yaşamasını sağlayan eser ve müesseselerin tasarlayıcısı, başmimarı ve kurucusuolarak addetsek hiç abartmış olmayız. Balkan dillerinin çoğunu konuşması ve anlaması yanında onların bilimsel dil inceliklerine hakim olmasıyla dünyanın sayılı balkan araştırmaları uzmanlarından ve de otoritelerinden biri yanında, balkan

dilleri poliglotu olarak saymamız kaçınılmazdır.³

D. TÜRKÇE-MAKEDONCA SÖZLÜK DENEMESİ

Aile bağları açısından Türk tarihinin derinliklerine kadar ulaşan tarihi bir hayat şeceresi olan Akademik Olivera Yaşar-Nasteva'nın türk dilinin ilmi ve entelektüel bir seviyede balkanlarda yaşamasını sağlamaya çalıştığı en büyük delili akademik hayatının baharında ve ilk akademik adımında doktora tezi olarak "Makedon Dilinde Türk Dili Esasları" adlı doktora tezini seçmesidir. Kendisinin bilimsel yönünü tescil eden, bilimsel makama yükselmesini sağlayan ve bugün bu alanda vazgeçilmeyen otorite olmasını ortaya koyan konu ve çalışma da baştan itibaren türk dilidir ve türk dili alanındaki bütün çalışmalardır. Doktora tezinin isminden de anlaşıldığı gibi onun çalışması Makedon dili ve edebiyatındaki Türk dili ve edebiyatının esasları ve izlerini içermekte onları incelemektedir. Bugün bu konuda çalışma yapan her kes için vazgeçilmeyen ve en önemli bilimsel kaynaktır. Özellikle balkan araştırmaları konusunda da yapılacak her çalışmada temel eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu konudaki çalışması bilim adamlarından büyük ilgi duyduğu gibi bugün de aynı ilgi ve değeri taşıdığını gururla müşahade etmekteyiz.

Bilge hanımefendi bununla yetinmedi hayat boyu hep türkçenin yaşaması çilesini çekerek türk dilinin müesseseseleşmesi yönünde de büyük adımlar attı ve yukarıdaki bölümde geniş olarak zikrettiğimiz gibi makedonyada hala bugün süren Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsünün de kurucusudur. Bu kürsüde türkçeyi ilmi ve entelektüel olarak nesillere aktardı ve de türkçe üzerinde mahza bilimsel çalışmalar da yaparak kendisini sözlük yazma cesareti seviyesine taşıyarak bu konuda ilk Makedonca-Türkçe Sözlük denemesine girerek bu konudaki ilk tarihi adımını attı.

Bu hala boşluğu doldurulamayan ve eksikliği günden güne hisedilen Makedonca- Türkçe Sözlük alanında adımlarının atılmasındaki en sağlam temellerden biri de Türkçe'nin yanında tabii olarak Makedon dili ve edebiyatı bilge hanımefendinin en önemli bilimsel alanıydı. Kendi ana dili Türkçe'yi ele aldığı gibi yaşadığı Makedonya'da vatan dili olan Makedonca'yı da

---

3 Blaje KONESKI-Bojidar VIDOESKI, "Osnovni Biografski Podatotsi i Prikaz na Nauçnoto Tvoreštvo na Olivera Yaşar- Nasteva" Bilten Petto İzbornu Sobranie, MANU-Makedonska Akademiya na Naukite i Umetnostite,, Üsküp, 1979, 1, VI, s. 17-20; Dimitar PANDEV, "Olivera Yaşar -Nasteva, 1922-2000" MANU- Makedonska Akademiya na Naukite I Umetnostite, Üsküp, 2000, s. 15-21.

ihmal etmesi mümkün değildi. Türkçe ile beraber Makedon dilini de dil ve edebi açıdan bilimsel olarak inceledi ve paralel olarak ikisinin gelişmesinde çok büyük katkı sağladı. Makedon dilinin tarihi gelişmesini, özellikle Slav dilinin Makedonya'daki gelişmesini inceleyen en büyük eserlerin yazılmasında en büyük katkıyı yazarak ve yazarlara yardım ederek sundu. Makedon dilinin tarihi ve gelişmesi yanında Slav olmayan dillerin Makedon dili üzerindeki etki ve katkıları onun özel çalışma alanı içine giriyordu.

Bu alandaki tarihi adımları özellikle Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi'nde Makedonya'nın ilk kadın Akademik unvanına nailolunca atabildi ve bu konudaki çalışmasını ilanetti. Bu alandaki ilk ilmi ve resmi çalışmasını Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi'nde bir büyük proje olarak başlattı. Projeyi bizzat kendisi yöneterek ve kendisinin projesi olarak tek başına başlattı.

Bizzat ve çok ulvi ve ilmi kaygılar üzerine başlattığı, uzun yıllar kendisinin yönettiği ve malesef ömrünün yetmemesinden dolayı tamamlanmayan ve gün ışığına çıkmayan tamamen kendi dar ve profesyonel alanı olan Türk dilini inceleyen sözlük projesi Bilge Hanımefendinin ilmi kariyerinde altın harflerle de zikredilmesi gereken ve gözönünde alınması gereken bir bilimsel faaliyettir. Bugün MANU- Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi'nin arşiv fonunda büyük bir ilmi araştırma fonu olan "Makedonca-Türkçe Dilinde Sözlük" tamamlanmayı beklemektedir. Bu sözlük eğer tamamlanıp gün ışığına çıkartılırsa Türk dili ve özellikle Türk dilinin Makedon Dili ile ilişkisi alanında en büyük eser olarak yerini almaması mümkün değildir. Bu çalışma sözlük olarak isimlendirilmesi yanında sözlüğün ötesinde bir çalışmadır. Bizzat görme fırsatı bulan her bilim adamını çalışma tarzı ve şekli olarak hayrete düşürmekte, herkezin gıptayla seyretmesini sağlamakta ve bu eser niye bilimin hizmetine sunulmadı diye kişiyi üzmemesi mümkün değildir. Türk dilinin Makedon dilindeki morfolojik, fonetik ve terminolojik özelliklerini, Türk kelimelerinin Makedon diline etki ve katkılarını ve de Türkçe sözcüklerin Makedon diline geçiş şekli ve metodolojisini en çağdaş ve bilimsel dil yöntemleriyle en ince noktasına kadar incelemektedir. Bildiğimiz sözlük formatlarının ötesinde bir çalışmadır. Rahatlıkla şunu söyleyebiliriz sadece sözlük değil aynı zamanda Makedon ve Türk dilinin istilahlar bütününün silsilesidir.

Hayatının baharında türkçeyle başladığı gibi hayatının hazanını da türkçeyle bitirmeye hedefleyen Makedonyanın Bilge hanımefendisi Olivera Yaşar Nasteva malesef bu konuda müradına eremiyerek hayatına

elveda dedi. Bu yarım kalan ve malesef hala bu alanda bir eser olmayan ve eksiklik günden güne daha ziyadesi ile hissedilmektedir ki, bu boşluğu doldurmak bize düşmektedir. Bugün Makedonya-Türkiye arasındaki bütün ilmi, kültürel ve entelektüel ilişkilerin en büyük boşluğu ve eksikliğini gidermek bizim entelektüel görevimiz ve de borcumuzdur. Özellikle hayatını türkçeye adanmış Bilge Hanımefendinin yarım kalmış hayatının ruyasını gerçekleştirmek bizim en büyük hazımız olmalıdır. Bu bilimse makalenin ileriye yönelik en büyük stratejilerinden biri bu projeye el atmak ve çağımıza uygun bir eser olarak gün ışığına çıkarmaktır.

KAYNAKÇA - BIBLIOGRAPHY

KONESKI, Blaje – VIDOESKI, Bojidar, “Osnovni Biografski Podatotsi i Prikaz na Nauçnoto Tvoreštvo na Olivera Yaşar- Naşteva” Bilten Petto İzbornu Sobranie, MANU-Makedonska Akademiya na Naukite i Umetnostite,, Üsküp, 1979.

KUMBARACI, Yiğit, “Kumbaracı Ailesi ve Emin Bey”, Köprü Kültür ve Sanat Dergisi, Üsküp, 2005.

GURÇİNOV, Milan ”Olivera Yaşar –Nasteva, 1922-2000” MANU Makedonska Akademiya na Naukite i Umetnostite, Üsküp, 2000.

PANDEV, Dimitar, ”Olivera Yaşar –Nasteva, 1922-2000” MANU Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite, Skopje (Üsküp), 2000.

VRAPÇIŞTE VE ÇEVRESİ TÜRK AĞZINDA ÜNLÜ UYUMU

Doç. Dr. Nazim İBRAHİM¹

ÖZET

Makedonya'nın batısında, Vrapçište ve çevresinde konuşulan Türk ağzının ünlü uyumu bu araştırmanın esas konusunu teşkil etmektedir. Ünlü uyumları bir kelimedeki ünlülerin ses bakımından birbirine benzemesidir. Çalışmamızda, ünlü uyumu hadisesi başlı başına bir konu olarak ele alınmıştır. Ünlü uyumu araştırmamıza konu olan bölgenin ağzında, Türkiye Türkçesi ile karşılaştırıldığında farklılık göstermektedir. Günümüzde televizyonun da etkisi ile, bölge ağzında bazı değişme ve gelişmeler olduğunu söyleyebiliriz. Bu değişmelerle bölge ağzı, Türkiye Türkçesine doğru bazı yaklaşma belirtileri göstermektedir. Makedonya'nın diğer Türk ağızlarında olduğu gibi, Vrapçište ve çevresinde konuşulan Türk ağzının da ünlü uyumları her zaman kurallı değildir. Ünlü uyumlarında görülen bu bozukluklar, kelime kökünde olduğu gibi, kök veya gövdeye gelen eklerde de görülmektedir. Bu çalışmada, sözü geçen ağzın ünlü uyumundaki durumlarını örnekleriyle göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Vrapçište, Ünlü Uyumu, Ünlü Uyumu Bozuklukları.

ABSTRACT

West of Macedonia, Vrapcishte and around of mouth of the spoken vowel harmony Turks constitute the main subject of this research. Resembles each other in terms of compliance to sound a word famous celebrities. In our study, the famous incident in itself, as a matter of adaptation are discussed. Celebrity compliance look into the mouth of which is the subject of the region, compared with Turkey Turkish vary. Today, with the impact of television, some of the changes and developments in the region say that in this mouth. These changes in the mouth region, Turkey Turkish to show some signs of convergence. As in other Turkish dialects of Macedonia, Vrapcishte and around the mouth of the famous harmonies of Turkish-speaking is not always regular. Celebrity connection seen in these disorders, as well as the root word, stem or trunk is shown in the annexes. In this study, adjustment to celebrity status of the mouth mentioned tried to show examples.

Keywords: Vrapcishte, vowel harmony, disorders of intonation

¹ * “Aziz Kiril ve Metodiy” Üniversitesi, “Blaje Koneski” Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Üsküp - Makedonya.

Ünlüler, dilin zenginlik ve uyum kaynağıdır, bir dilde ne kadar çok ünlü varsa, o kadar da müzik notası var demektir.²¹ Ünlü sayısı bakımından zengin olan dilimizde ünlüler kelime içinde uyumlu bir şekilde sıralanırlar. Türkçe, ünlü uyumu bakımından kurallı bir dildir. Ünlü uyumu bir kelimedeki ünlülerin kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımlarından birbirine uyması olayıdır.³² İki türlü ünlü uyumu vardır:

Kalınlık incelik uyumu (Büyük ünlü uyumu)

Düzlük yuvarlaklık uyumu (Küçük ünlü uyumu)

1. Kalınlık incelik uyumu

Türkçe bir kelimenin ilk hecesinin ünlüsü kalın ise ondan sonraki hecenin ve o kelimeye getirilen eklerin ünlüleri de kalındır. İlk hecenin ünlüsü ince ise ondan sonraki hecelerin ünlüleri de ince olur.

Kalınlık incelik uyumu yazı dilimizin hemen hemen her döneminde görülebilen bir uyumdur. Bu uyum Türkçenin en önemli ses özelliğidir.

2. Düzlük yuvarlaklık uyumu

Bir kelimenin ünlülerinin düzlük yuvarlaklık bakımından birbirine uymasındır. Bu uyuma dudak uyumu da denir. Bu uyum Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemlerinde yoktu. Eski Türkçe döneminde vardı. Türkiye Türkçesi döneminde tekrar ortaya çıkmıştır.⁴³

Makedonya'nın diğer Türk ağızlarında olduğu gibi, VÇTA'da da ünlü uyumlar her zaman kurallı değildir. Özellikle kalınlık incelik uyumu (büyük ünlü uyumu) çok bozulmuştur. Bu bozukluk, kelime kökünde olduğu gibi, kök veya gövdeye gelen eklerde de görülmektedir.⁵⁴

VÇTA'da ünlü uyumu bozukluğu şu durumlarda görülür:⁶⁵

1) Belirtme durum eki daima “i” ünlüsüyle gelir.

Örnek olarak: *bali* < *balı*, *tasi* < *tası*, *kabağı* < *kabağı*, *koinlari* < *koyunlari*, *oni* < *onu*, *kızı* < *kızı*, *taragi* < *taragi*, *adi* < *adı*, *sui* < *suyu*,

2 ¹ Doç. Dr. M. Volkan Coşkun, Tütçenin Ses Bilgisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 331, Araştırma-İnceleme Dizisi: 284, I. Baskı, İstanbul 2008, s. 162. 2.6.

3 ² Tuncer Gülensoy, Kütahya ve Yöresi Ağızları (inceleme, metinler, sözlük), TDK yayınları: 536, Ankara 1988, bkz. s. 23, &.

4 ³ Osman Göker, Uygulamalı Türkçe Bilgileri I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3051, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 932, Eğitim Dizisi: 19, Ankara 2001. s. 160. b.

5 ⁴ Hamdi Hasan, “Kalkandelen Türk Ağzı” Sesler, sayı 173, Üsküp (şubat 1983), bkz. s. 108, &. 5.

6 ⁵ Nazim İbrahim, *Vrapçište ve Çevresi Türk Ağzı (Makedonya)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü – Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yeni Türk Dili), 1997. s. 12.

sabai < sabahı, güzi < gözü v.b.

2) -lı (-li, -lu, -lü) isimden sıfat yapan ekin ünlüsü VÇTA'da her zaman "i" olarak kullanılır. Örnek olarak: *taşlı < taşlı, ballı < ballı, oyali < oyali, akıllı < akıllı, borşli < borçlu, ızlı < hızlı, korkuli < korkulu, küvli < köylü, nazlı < nazlı, sayılı < sayılı, suçlı < suçlu v.b.*

3) -cı (-ci, -cu, -cü; -çı, -çi, -çu, -çü) isimden isim yapan meslek ekinin ünlüsü VÇTA'da her zaman "i" dir. Örnek olarak: *brazdaci (=arıkcı), davacı < davacı, furunci < fırıncı, hamameci < hamamcı, rubaci < urbacı, saatçılar < saatçiler, yazıcı < yazıcı, zanaatçılar < zanaatçılar, tatlıcı < tatlıcı, oduncu < oduncu v.b.*

4) -ncı (-nci, -ncu, -ncü; -ıncı, -ıncı, -uncu, -üncü) sıra sayı sıfatları türeten ek ünlü uyumuna uymuyarak, sadece -nci, -ıncı, -uncü, -üncü biçimlerinde gelirler. Ünlüyle biten sayılarda: *ikinci < ikinci*. Ünsüzle biten sayılarda: *birinci < birinci, üçüncü < üçüncü, dördüncü < dördüncü*. Ünlüyle biten sayılarda: *altıncı < altıncı, yedinci < yedinci*. Ünsüzle biten sayılarda: *beşinci < beşinci, sekizinci < sekizinci, dokuzuncu < dokuzuncu, onuncu < onuncu, yüzüncü < yüzüncü, bininci < bininci v.b.*

5) -ar, -er, -şar, -şer üleştirme sayı sıfatları türeten ekler ünlü uyumuna uymaz. Ünlüyle biten sayılar sadece "-şer" ekini alır. Örnekler: *ikişer < ikişer, altışer < altışar, yedişer < yedişer*.

Ünsüzle biten sayılarda "-er" eki gelir: *birer < birer, üçer < üçer, dorder < dorder, beşer < beşer, sekizer < zekizer, dokuzer < dokuzar, oner < onar v.b.*

6) Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki -ı, -u, -ü ünlülerin yerine her zaman "-i" ünlüsü gelir.⁷⁶ Örnek olarak: *açı < aççı, alti < altı, ari < arı, burgi < burgu, kırmızı < kırmızı, korkuli < korkulu, koyşi < komşu, küprisini < köprüsünü, lakırdi < lâkırdı, razi < razı, sori < soru, turli < türlü, usli < uslu, yakışikli < yakışıklı, yapagi < yapağı v.b.*

7) mı, mi, mu, mü soru edatı VÇTA'da çok nadir kullanılıyor. Kullanıldığı zaman edattaki ünlülerin yerine sadece "i" ünlüsü gelir. Örnek olarak: *anlar mısın? < anlar mısın?, var mi? < var mı?, anladın mi? < anladın mı?, yok mi? < yok mu? v.b.*

8) İlgi eki "ki" daima "i" ünlüsüyle kullanılır. Türkiye Türkçesinde bu ekle uyuma girmiş birkaç örnek de (dünkü, o günkü v.b) bölge ağzında daima "i" ünlüsüyle telâffuz edilir. Örnekler: *bugünki < bugünkü, sırtlarındaki, evdeki, karşıki < karşıki, dünki < dünkü, o günki < o günkü,*

⁷ ⁶ Bu durumla ilgili bkz., Olivera Yaşar-Nasteva, "Turškiot govor vo gostivarskiot kraj", Zbornik za Gostivar 1970, s. 277, 6. 1.; János Eckmann, Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı, Németh Armağanı, TTKB, Ankara 1962, s. 112, 1.

şindiki < şimdiki v.b.

9) Fiillerin çekiminde çokluk -lar, -ler takısındaki ünlü daima “e” dir. Örnekler: *başladiler < başladılar, değiştürirler < değiştürirler, gelirler < gelirler, tuttsunler < tutsunlar, yaktiler < yaktılar, bakamazmijler < bakamazmışlar, serirdiler < serirdiler, otururler < otururlar, yikasınler < yikasınlar, kudursunler < kudursunlar.*

Fiillerin çekiminde çokluk ekiyle ilgili bir istisna vardır. Bu istisna dilek-şart kipinin -sa, -se ekindeki ünlü bölge ağzında daima “a” ünlüsü olduğu için bundan sonra gelen -lar, -ler çokluk ekindeki ünlü “a” olur. Örnek olarak; *kaybulsalar < kaybolsalar, gelsalar < gelseler, gürsalar < görseleler, dünsalar < dönseler, girsalar < girseler* vb. Kapalı heceli ve “a”, “e” acık heceli isimlerde çokluk eki, Türkiye Türkçesindeki gibi ünlü uyumuna uyar. Örnekler: *camlar, argatlara < ırgatlara, oumalar < elmala, akrebalar < akrabalar, askerler, kaveler < kahveler, ogullari < oğulları, egbeleri < heybeleri* v.b. Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki -ı, -u ünlüsü yerine, bölge ağzında “-i” ünlüsü gelir. Bu ünlüden sonra kelimeye gelen çokluk eki ünlü uyumuna uymaz. Örnekler: *kapılara < kapılara, bogdailari < buğdayları, koinlari < koyunları, tapılara < tapulara, yapagilar < yapağular* v.b.

10) Belirsiz geçmiş zaman -miş (-miş, -muş, -müş) ekinin ünlüsü VÇTA’da daima “i” dir: *işlenilmiştir < işlenilmiştir, korkarmış < korkarmış, severmiş, sürürmüş < sürürmüş, çalmış < çalmış, yaşarmış < yaşarmış, dogurmuştur < doğurmuştur, ülmüş < ölmüş, olmuştur < olmuştur, tutmuşım < tutmuşum* v.b.

11) Düz ünlülü kelimelerde, geniş zaman ekindeki “i” ünlüsünün yerini “ı” ünlüsü alır. Örnek olarak: *gelirdi < gelirdi, verir < verir, girir < girir, pişirirdik < pişirirdik, girirler < girirler, getirirdik < getirirdik, ekilirdi < ekilirdi, geçinürsık (=geçiniriz), ginür < giyinir, ilenirmiş < ilenirmiş* v.b.

Yuvarlak ünlülü kelimelerde bu ek ünlü uyumuna uyar: *vururdiler < vururdular, güürdiler < görürdüler, düşünür, durur, koşar, olursun, gümülür < gömülür, dogrulur < doğrulur* v.b.

12) Belirli geçmiş zaman 3. şahıs teklik ve 3. şahıs çokluk -dı(-di, -du, -dü) eki ünlü uyumuna uymaz ve bu ekteki ünlü daima “i” olur. Örnekler: *sürürdiler < sürürdüler, koyardiler < koyardılar, aldı < aldı, üldi < öldü, sandiler < sandılar, geldiler, değiştürdi < değiştürdi, yoladiler < yolladılar, buldi < buldu, vurdi < vurdu* v.b.

1.,2. Şahıs teklik ve çokluk düz ünlülü kelimelerde bu zaman ekinin ünlüsü daima “ı” dir: *beğendım < beğendim, gittim < gittim, işlerdınıs <*

işlerdiniz, salırdın, giderdınıs < giderdiniz, işlerdik < işlerdik, yapardık, n aptın < ne yaptın v.b.

13) -sa,-se ekinin fiil tabanına sadece a'lı biçimi gelir.⁸⁷ Örnek olarak: *kaybulsalar < kaybolsalar, desa < dese, olsa, gırsa < gırse, attsaydınıs < atsaydınız, eksaydık < ekseydik v.b.*

14) 1., 2. Şahıs teklik ve çokluk iyelik eklerinin ünsüzle biten, düz ünlülü kelimelerdeki ünlüsü daima “ı”dır: *istegin < isteğin, elime < elime, ışın < ışın, işım < işim, dedemis < dedemiz, camimis < camimiz, paremis < paramız, kızım, çayınızı < çaynızı v.b.*

3. Şahıs tekli ve çokluk iyelik eklerinde her zaman “ı” ünlüsü gelir. Örnekler: *kıs kardaşlari < kız kardeşleri, nenesi (anası), agzi < ağzı, analari < anaları, uykisi < uykusu v.b.*

15) Son hecesi düz ünlüyle biten, kelimelerde -ın (-in, -un, -ün; -nın, -nin, -nun, -nün) tamlayan ekinin ünlüsü VÇTA'da daima “ı”dır. Örnekler: *yorganın, kapının < kapının, tapşanın < tavşanın, türkinin < türkünün, beğın < beyin, gelinin < gelinin, baçenin < bahçenin, güllerın < güllerin, senın < senin, ülinin < ölünün, kuzinin < kuzunun v.b.*

Son hecesinde yuvarlak ünlü blunan kelimelerde bu ek ünlü uyumuna uyar: *küvün < köyün, tütünün, onun, kurtun < kundun, bunun v.b.*

16) Düz ünlülü kelimelerde -dır (-dir, -dur, -dür); -tır (-tir, -tur, -tür) bildirme ekinin ünlüsü daima “ı”dır. Örnekler: *zayıftır < zayıftır, kitaplardır, tuzludur < tuzludur, dildir < değildir, Kâmil'dır < Kâmil'dir, yarısıdır < yarısıdır, beterdır < beterdır, acidır < acidır, mayasıdır < mayasıdır, adıdır < adıdır,) gibidir < gibidir, ettir < ettir v.b.*

Yuvarlak ünlülü kelimelerde bu ek ünlü uyumuna uyar. Örnekler: *kötüdür, zordur, bozuktur, toktur, çoktur,çocuktur,tükürüktür, üküştür < öküzdür v.b.*

17) -ca (-ce; -ça, -çe) eki kelimeye dil adı kavramları katar. Bu ekin ünlüsü VÇTA'da her zaman ince “e”dir: *Arnauçe < Arnavutça, Makedonce < Makadonca, Rusçe < Rusça, Sırpçe < Sırpça, Arapçe < Arapça, Alamance < Almanca v.b.*

18) VÇTA'da, 2. şahıs teklik ve çokluk emir kipinin olumsuz biçimi diğer çekimlerden farklı olarak ünlü uyumuna uymaz. Emir kipinin olumsuz biçimini oluşturan ”-ma, -me” ekinin ünlüsü daima “a”dır. Örnek olarak: *gülma < gülme, tükürma < tükürme, sokma, olma, sorma, gitma < gitme, endırmanın < indirmeyin, tasalanmain < tasalanmayın, gelma < gelme, kesmain < kesmeyin.*

⁸⁷ Aynı durumla ilgili bkz., János Eckmann, a.g. m., s. 116, 17. d.

19) Bölge ağzında -ile (-la, -le, -len) edatı ünlü uyumuna uymaz. Bu edatın ünlüsü her zaman “e” ünlüsüdür.⁹⁸ Örnek olarak: *başle < başla, laften < lâfla, gendınle < kendinle, kokilen < kokuyla, zorle < zorla, ayakle < ayakla, ağızle < ağızla, babayle < babayla, kıvrakle < kıvrakla v.b.*

20) İsimden isim yapan -lık (-lik, -luk, -lük) eki, son hecesinde düz ünlü bulunan kelimelere geldiğinde ünlü uyumuna uymaz. Böylelikle bu ekin ünlüsü daima “ı” olur. Örnekler: *çifçilik < çiftçilik, tütüncilik < tütüncülük, ağırlık < ağırılık, askerlik < askerlik, bahçelik < bahçelik, birlik < birlik, eylik < iyilik, terlik < terlik, senelik < senelik, hasretlik < hasretlik, gündelikçi < gündelikçi, gurbetçilik < gurbetçilik, güzellik < güzellik v.b.*

Son hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerde, bu ek ünlü uyumuna uyar: *boşluk, kuşluk (öğlen yemeği), günlük < gözlük, süzlük < sözlük, tuzluk, ucuzluk, otluk, korkuluk v.b.*

21) İsimden sıfat yapan -sız (-siz, -suz, -süz) eki VÇTA’da ünlü uyumuna uymaz. Son hecesinde düz ünlü bulunan kelimelerde bu ekin ünlüsü her zaman “ı”dır: *işsiz < işsiz, dinsiz < dinsiz, kulaksız < kulaksız, çalgısız < çalgısız, gaylesiz < galesiz, tikensiz < dikensiz, cansız < cansız v.b.*

Son hecesinde yuvarlak ünlü bulunan kelimelerde bu ek ünlü uyumuna uyar. Örnekler: *kusursuz < kusursuz, dössüz < dössüz, süfürsüz (sahursuz) v.b.*

22) VÇTA’da küçültme eki olarak kullanılan “-çe” ünlü uyumuna uymaz ve daima bu ekteki ünlü “e”dir. Örnek olarak: *çapıçelerlen < çapacıklarla, trupçe (=iskemle, tomrucuk), kışçeler < kızcağızlar, yongıçe < yongacık, yuviçe < yuvacık, iki güşçem < iki gözcüğüm, çantiçe < çantaçık, kelçe < kelcik, treskiçeler (= çalı çırpı), ürtiçesi < örtücüğü v.b.*

23) Sayılarda -e (-a) yönelme durum eki ünlü uyumuna uymuyor ve her zaman “e” ünlüsüyle gelir.¹⁰⁹ Örnekler: *one < ona, dokuze < dokuza, bire, altie < altıya, ottuze < otuza, ikie kadar < ikiye kadar, kırke < kırka, altmije < altmışa, seksene v.b.*

Doksan, milyon, trilyon, katrilyon sayılarına yönelme durum eki “a” ünlüsüyle gelir: *doksana, milyona, trilyona, katrilyona.*

24) -sa, -se ekin muzari tabanına yalnız e’li biçimi gelir.¹¹⁰ Örnekler:

---

9 ⁸ Bu uyumsuzlukla ilgili bkz., Nazim İbrahim, Valandova Yöresi Türk Ağzı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, “Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, “Blaje Koneski” Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Üsküp 2007. s. 133.

10 ⁹ Olivera Yaşar-Nasteva, a.g.m., s. 269-306.

11 ¹⁰ János Eckmann, a.g.m., s. 116, 17. d.

verirse < verirse, yaparsek < yaparsak, verirsen < verirsen, bulunursek < bulunursak, düşünmesek < düşünmezsek, düşünmese < düşünmezse, benzerse, beklemesek < beklemezsek, bakarsen < bakarsan, yaparsen < yaparsan v.b.

25) Fiilden fiil yapan ve ettirgen çatı eki olan -dır- (-dir-, -dur-, -dür-; -tır-, -tir-, -tur-, tür-) ekin i'li biçimi VÇTA'da kullanılmıyor. Düz ünlülü kelimelerde bu ek ünlü uyumuna uymaz ve her zaman "ı" ünlüsüyle gelir. Örnekler: *gezdirirdik < gezdirirdik, yetiştiremesin < yetiştiremezsin, değiştirir < değiştirir, yaptırdım, karıştırdı < karıştırdı, getirtiririm < getirtiririm, işletirmek < işletirmek, kızdırırdık, ağlatırır < ağlatırır, bildirmek < bildirmek.*

Yuvarlak ünlülü kelimelerde bu ek ünlü uyumuna uyar. Örnekler: *yorulturur, durdurulur, öldürür < öldürürü, tutturmuşık < tutturmuşuz, dolduracım < dolduracağım, kusturmak, kondurmamak, güldürmemek v.b.*

26) da (de) bağlacı ünlü uyumuna uymaz ve daima "a" ünlüsüyle gelir. Örnekleri şunlardır: *biz da < biz de, soğanlar da < soğanlar da, o da, e bu da < işte bu da, çocuğun da < çocuğun da, bu da, bunun da, gralari da (=fasulyeleri de), onlari da < onları da, baba da v.b.*

27) -l- (-il-, -il-, -ul-, -ül-; -n- (-in-, -in-, -un-, -ün-) edilgen ekleri düz ünlülü kelimelerde sadece "ı" ünlüsüyle gelir: *çekilirdik < çekilirdik, gidilmiştir < gidilmiştir, kesilmek < kesilmek, sevilir < sevilir, girilmes < girilmes, dizilir < dizilir, serilir < serilir, ekilirdi < ekilirdi, çevrilirsık < çevriliriz, geçinirsınıs < geçinirsiniz, geçinirsık (geçinriz), geçinmezmişler < geçinmezmişler v.b.*

Yuvarlak ünlülü kelimelerde edilgen ekleri ünlü uyumuna uyar. Örnekler: *sükülür < sökülür, bogulsunler < boğulsunlar, ügünürsük (övünürüz), ügünür < övünür v.b.*

28) -ır- (-ir-, -ur-, -ür-) ekleri fiil köküne gelir ve ettirgen fiiller yapar. VÇTA'da bu ek düz ünlülü kelimelerde yalnız "ı" ünlüsüyle gelir: *bitirirdi < bitirirdi, bitirir < bitirir, geçirmek < geçirmek, pişiresin < pişiresin, pişirir < pişirir; pişirirler < pişirirler, bitirdikten sora < bitirdikten sonra v.b.*

Yuvarlak ünlülü kelimelerde ünlü uyumu vardır. Örnek olarak: *dogurmiştir < doğurmuştur v.b.*

29) -ş- (-ış-, -ış-, -uş-, -üş-) fiillere gelir, işteş fiil çatıları yapar.¹²¹¹

¹²¹¹ Hamza Zülfiyar, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, TDK Yayınları: 569, Ankara 1991. s. 143.

VÇTA'da düz ünlülü kelimelerde sadece "ı" ünlüsüyle gelir: *bitişmiştir* < *bitişmiştir*, *yetişir* < *yetiştir*, *yetişmişim* < *yetiştirmişim*, *yetişecem* < *yetişeceğim*, *sevişmek* < *sevişmek*, *değişmek* < *değiştirmek*, *sıkışmak* < *sıkışmak*, *kaçışmak*, *verişmek* < *verişmek* v.b.

Yuvarlak ünlülü kelimelerde bu ek ünlü uyumuna uyar. Örnekler: *soruşturmijler* < *soruşturmuşlar*, *boguşursuk* < *boğuşuruz* (*uğraşırız*), *boguşurduk* < *boğuşurduk* (*uğraşırdık*), *sügüşmek* < *sövüşmek*, *koşuşmak*, *dügüşmek* < *dövüşmek*, *üpüşmek* < *öpüşmek*, *uçuşmak*, *gülüşmek* v.b.

30) -ış (-iş, -uş, -üş) fiilden isim yapan bu ek düz ünlülü kelimelerde sadece "ı" ünlüsüyle gelir: *alij veriş* < *alış veriş*, *çıkış* < *çıkış*, *dikiş* < *dikiş*, *satış*, *giriş* < *giriş*, *yagış* < *yağış*, *davranış* v.b.

Bu ek, yuvarlak ünlülü kelimelerde ünlü uyumuna uyar. Örnekler: *dünüş* < *dönüş*, *uçuş*, *vuruş*, *gülüş*, *duruş* v.b.

31) -k (-ık, -ik, -uk, ük) fiilden isim ve sıfat yapan bu ek son hecesi düz ünlülü olan kelimelere daima "ı" ünlüsüyle gelir. Örnekler: *egik* < *eğik*, *oyanık* < *uyanık*, *kesik* < *kesik*, *sarık*, *ezik* < *ezik*, *yenik* < *yenik*, *yanık*, *sapık*.

Yuvarlak ünlülü kelimelerde bu ek bundan önce açıkladığım ekler gibi ünlü uyumuna uyar: *vuruk*, *tutuk*, *bozuk*, *uyuşuk*, *sükük* < *sökük*, *dükük* < *dökük*, *uçuk*, *kopuk*, *dünük* < *dönük*, *düşük* v.b.

32) Fiil çekimlerinde, 1. ve 2. şahıs teklik ve çokluk şahıs ekleri düz ünlülü fiillerde daima "ı" ünlüsüyle gelirler. Örnekler: *gidelim* < *gidelim*, *gittsin* < *gitsin*, *gidersın* < *gidersin*, *veresınıs* < *veresiniz*, *getirdınıs* < *getirdiniz*, *geldın* < *geldin*, *yapasın*, *giderım* < *giderim*, *alayım*, *agladım* < *ağladım*, *koymışım* < *koymuşum*, *gelmişik* < *gelmişiz*, *araycasın* < *arayacaksın*, *aldık*, *çığırayım* < *çağırayım*, *korkmaycıım* < *korkmaycağım*, *alacaydık* < *alacaktık*, *yolaycıık* < *yollaycağız*, *ekersık* < *ekeriz*, *geçınrsınıs* < *geçinirsiniz* v.b.

Yuvarlak ünlülü fiillerde 1. ve 2. şahıs teklik ve çokluk şahıs ekleri ünlü uyumuna uyar. Örnekler: *boguşursuk* < *boğuşuruz* (*uğraşırız*), *doldurdum*, *büüsün* < *büyüsün*, *tutulsun*, *vurdum*, *doldursun*, *olursuk* < *oluruz*, *olursun*, *yürürdük*, *gütürürdüm* < *götürürdüm*, *düşünürsün*, *düşünürüm*, *bulduk*, *koukun* < *kalkın*, *gürdün* < *gördün*, *gürdüm* < *gördüm* v.b.

Görüldüğü gibi, kelimenin kökünde veya fiilin kök ve gövdesinin son hecesinde yuvarlak ünlü varsa, gelen ek uyuma aykırı düşmez. Bu genel durumu göstermek için şu örnekleri verebiliriz: *olursun*, *düşünürüm*, *boguşurduk* < *boğuşurduk*, *öldürür* < *öldürür*, *ügünür* < *övünür*, *kusursus*

< kusursuz, boşluk, zordur, küvün < köyün, durur v.b.

Çalışmamızda verilen örneklerden hareketle, damak seslerinin ünlüleri kalınlaştırdığını da söyleyebiliriz. Örnekler: *egık* < *eğik*, *kesık* < *kesik*, *ezık* < *ezik*, *yenık* < *yenik* v.b.

KISALTMALAR ve İŞARETLER

a.g.e. - adı geçen eser

a.g.m. - adı geçen makale

A.Ü. – Ankara Üniversitesi

bkz. - bakınız

s. - sayfa

TDAY - Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Türk Dil Kurumu)

TDK - Türk Dil Kurumu

TTKB - Türk Tarih Kurumu Basımevi

v.b. - ve benzeri

VÇTA – Vrapçište ve Çevresi Türk Ağzı

(<) – gramerde çıkma işareti

(=) – eşitlik işareti

Not: Çalışmamızda verilen örnekler, bölgede derlediğim metinlerden alınmıştır.

KAYNAKÇA - BIBLIOGRAPHY

COŞKUN, M. Volkan, Tütkenin Ses Bilgisi, IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 331, Araştırma-İnceleme Dizisi: 284, I. Baskı, İstanbul 2008, s. 162. 2.6.

ECKMANN, János, «Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı», Németh Armağanı, Ankara 1952, s. 111–114.

GÖKER, Osman, Uygulamalı Türkçe Bilgileri I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 3051, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 932, Eğitim Dizisi: 19, Ankara 2001.

HASAN, Hamdi, “Kalkandelen Türk Ağzı”, Sesler, yıl XIX, sayı 173, Üsküp (Şubat 1983). s. 103–131.

İBRAHİM, Nazim, Valandova Yöresi Türk Ağzı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, “Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, “Blaje Koneski” Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Üsküp 2007.

İBRAHİM, Nazim, Vrapçište ve Çevresi Türk Ağzı (Makedonya), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü – Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Yeni Türk Dili), 1997.

KORKMAZ, Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK, Ankara 1992.

NASTEVA, J. Olivera, «Turskiot govor vo gostivarskiot kraj», Zbornik za Gostivar 1970, s. 269–306.

Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 2005, 10. Baskı.

Yazım Kılavuzu, TDK, Ankara, 2005, 24. Baskı.

ZÜLFİKAR, Hamza, Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, TDK Yayınları: 569, Ankara 1991.

“KÖPRÜDEN AKAN TARİH”: İVO ANDRIÇ’İN DRİNA KÖPRÜSÜ ADLI ROMANINDA OSMANLI

Dr.Recai Özcan*

ÖZET

Edebî metinler gerçekliği dönüştürerek yeniden inşa ederler. Yazarların ele aldıkları konu kendi tarihleriyse, bu tarihin anlatımında onların duygu dünyalarını, içine doğdukları ve beslendikleri kültürün özelliklerini, milletlerinin “büyük ulusal anlatı”larını görmemiz mümkündür.

Tarihi gerçekliği romanına malzeme yapan bir yazar, aynı zamanda milletin in suuraltını iletir okuyucuya. Niyetini istediği kadar gizlemeye, farklı göstermeye çalışsın milli tarihini/kahramanını yaratmak arzusundadır.

İvo Andriç’in Drina Köprüsü adlı romanı uzun bir dönem bir arada yaşamak zorunda olan farklı kültürlerin siyasi, sosyal, fikri değişimlerini ele almaktadır. Birçok edebiyat eleştirmeni, Andriç’in bu farklı kültürleri yansıtırken oldukça objektif veya hümanist olduğunu savunur. Belki de Andriç bu tarafsız yaklaşımı nedeniyle birçok dile çevrilmiş ve okunmuştur. Yazıda Drina Köprüsü adlı romanda anlatılan, Osmanlı yönetimindeki Bosna’da tarihin, kültürün, mekânın değişimlerinin olay örgüsü içindeki yeri üzerinde durulacak ve eserin edebiyat-tarih ve edebiyat-sosyoloji ilişkileri ile ilgili tespit ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Drina Köprüsü, İvo Andriç’in Hikayesi, Edebi Eleştiri

ABSTRACT

“History Flowing Over the Bridge”: Ottoman Empire in the Drina Bridge Novel of Ivo Andric

Literary writings transform the reality by building it again. If the subject of the writers is their history, it is likely to see their emotional worlds, their cultures that they born in and are fed, great national narratives of their nations in the telling of this history.

The writer, who uses the historical reality as a material in his novel, exhibits the under-mind of his nation to readers. It is not possible to hide his own idea, he always be in a desire to create his own national history/hero.

Drina Bridge of Ivo Andric tells the cultural, political and mental evolutions of different nations that should live together. Most of the literature critics are agreed that Andric is quite objective and humanistic while reflecting the different nations. Probably, because of his objective nature, his novels are translated in many languages and read.

In this statement, in the Drina Bridge novel, changes of history, culture and place in Bosna under the control of Osmanli will be told and evaluations/establishments will be explained about the literature-history and literature-sociology relations.

Key words: Drina Bridge, Novel of İvo Andric, literature critics, national narratives.

*Üsküp Aziz Kiril ve Metodi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Görevlisi, Bu çalışma Tuzla Üniversitesi Felsefe Fakültesi tarafından düzenlenen “Uluslararası Osmanlı’dan Günümüze Bosna-Hersek Sempozyumu”nda bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

On dokuzuncu yüzyılda tarihi olayları romanın tahkiye gücünden yararlanarak anlatmak özellikle romantiklerin sıkça başvurdukları bir yoldu. Millet, vatan, özgürlük, tarih gibi kavramların yaygın kullanıldığı bu dönemlerde milletlerin tarihlerini “inşa” ederken kullandıkları malzemelerin başında “edebiyat” gelmekteydi. Fransız ihtilali sonrasına rastlayan dönemlerde Alman ve Fransız edebiyatında kendisini gösteren romantizm, başka edebiyatları da derinden etkiledi. Romantizm öze dönüş fikrini farklı biçimlerde işlerken modern dünyanın destanı sayılabilecek olan tarihi romanı kullandı.

Tarihi romanda “kahraman” figürü, içinde yaşadığı toplumun olumlu özelliklerinin tümüne sahip olan kişidir. Yazar, milletin tarihini konu olarak aldığı romanlarda tarihi gerçekliklere kendi duygu ve düşünce dünyasının ardından bakar ve yine kendisinin görmek istediği bir geleceği tasavvur eder. Özön’ün tabiriyle aslında yazarın yaptığı “*Geçmiş yüzyıllarda oluyormuş gibi bir takım olaylar icat etmek, bu olaylara çerçeve olarak bir çağın olaylarını ve yaşayışını vererek, hayali kahramanlara gerçek süsü vermek*”¹ tir. Roman gerçek olmayan bir dünyada gerçekliğe ulaşmak için yapılan bir arayışın tarihini yansıtır. Aynı zamanda hem biyografi hem de toplumsal tarih belgesi özellikleri taşır.² Romanlarda kurgulanan dünyalar gerçeğe ne kadar yakın olurlarsa olsun, yazarın ütopyası olarak kalır. Yazar ve toplum arasındaki bağlar düşünüldüğünde tarihi romanların aynı zamanda milletlerin “büyük ulusal anlatı”larının birer parçası olduğu söylenebilir.

Hem bir felsefenin ifadesi olan hem de “sosyal tenkit” ve “özlem içeren tarihi romanların³ objektifliğinden bahsetmek güçtür. Murat Belge Türk yazarlarının bazı romanlarında alt tür olarak sınıflandırdığı “büyük ulusal anlatı”nın unsurlarını göstermeye çalışmıştır. Nedir “büyük ulusal anlatı?” Yazarların tarihi konu olarak alan romanlarında kullandıkları “ortak söylem” midir? Yazarın kahramanına ya da kahramanlarına yüklediği “öz”e dönüş, “öz”ü arayış görevi midir. Belge’ye göre romandaki şahıslar ya bu özün gerçekleşmesine çalışırlar ya da buna mani olurlar; ama romanın olay

1 Mustafa Nihat Özön, Türkçede Roman, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, sh.25.

2 Lucien Goldman, Roman Sosyolojisi, Çev. Ayberk Erkay, Birleşik Yayınları, Ankara, 2005, s.22.

3 Kemal H. Karpat, Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, sh.50.

örgüsü mutlaka bu öz etrafında gelişir.⁴ Roman yazarının ideolojisi ne olursa olsun o, beslendiği kültürün ortak özelliklerini yeri geldiğinde eserinde mutlaka yansıtır. “Büyük ulusal anlatı” için roman kahramanlarının esas kaygısı “ahlakî”dir. İyiler ve kötüler dünyasında iyilerin tarafını tutmak, ahlaklı olmak, doğru olmak ve insanlığa da bu erdemleri öğretebilmektir asıl olan⁵

Toplumların “büyük ulusal anlatıları”nın kaynağı tarihleridir, bu tarihler ise “edebiyatın yanılmalı” dünyası içinde, yazarların bilinç altında oluşan “kolektif bir ütopyik rüya”⁶ olarak tasarınırlar. Bir yazar ister hümanist isterse sosyalist ya da muhafazakâr olsun ele aldığı tarihsel süreci milletin “ulusal anlatısının” özüne uygun bir biçimde anlatır. Osmanlı’nın doğuşunu ya da daha gerilere gidersek Türk milletin oluşumu, devletleşme tarihini anlatan romanlara baktığımızda edebiyatın çoğunlukla ideolojik bir amaç için kullanılanı olduğunu görmemiz mümkün. Ancak bu sadece “bize” özgü değil, insanlığa özgü bir durum. Osmanlı Devleti’ne “bizim” kurduğumuz bir devlet olarak bakıp onu “bizim” anlatmamız farklı, “öteki”nin Osmanlı’yı anlatması farklıdır. Bu farklılıkları daha açık görebilmek için mukayeseli edebiyat araştırmalarına önem verilmelidir. Bu yaklaşım kendimizi “öteki” ile birlikte görmemizi sağlayacak ve değerlendirmelerimize ışık tutacaktır. Belge, özellikle tarihi romanlar üzerine yaptığı bu çalışmanın yanında, çıkacak sonuçların mukayeseye de zemin hazırlaması bağlamında Balkanlar’da yayınlanan romanların da incelenmesi gerektiğini bu konuda bazı teşebbüslerinin olduğunu belirtiyor. Bizce de bu çalışmanın geniş kapsamlı bir şekilde yapılması ve çalışmanın sonuçlarının tartışılması gereklidir.

İşte bu karşılaştırmaya bir örnek olarak Andriç’in Drina Köprüsü adlı eserini ve bu eserde anlatılanlara bağlı olarak “öteki”nin büyük ulusal anlatısını dinleyebiliriz”. İvo Andriç’in Drina Köprüsü adlı eserini okuduğumuzda Murat Belge’nin “edebiyatların mukayesesi sonucunda” ulaşmayı umduğu “Ne kadar da benziyormuş” hayret cümlesini hatırlamamak mümkün değil. Sadece Drina Köprüsü değil Andriç’in diğer tarihi romanlarına baktığımızda da bu “ulusal anlatı”nın farklı şekillerde dillendirildiği görülmektedir.⁷

4 Murat Belge, Genesis “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, sh.29.

5 Murat Belge, a.g.e., sh.32.

6 Terry Eagleton, Edebiyat Kuramı Giriş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, sh.121.

7 Bu mukayeseye malzeme olabilmesi bakımından Melahat Pars’ın Makedon ve Sırp Romanlarında Türkler ve Türk İzleri, Ankara, 2004. Çalışması kayda değerdir.

Drina Köprüsü

İvo Andrić Drina Köprüsü'nü yazdıktan yirmi yılı aşkın bir süre sonra birçoklarının söylediği gibi “bu roman sayesinde”⁸ 1961 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır. Eserde küçük bir yerleşim yeri olan Vişegrad çevresinde yaklaşık altı yüz yıllık bir zaman diliminde gelişen olaylar anlatılır. Anlatılan süreç göz önüne alındığında yazarın Osmanlı İmparatorluğu'na dolayısıyla Türklere, Müslümanlığa bakış açısını farklı yönleriyle görmemiz mümkündür. Romanın olay örgüsünün temelinde zaman, insan ve mekân unsurlarının değişimi vardır. Roman kahramanlarından çok Drina Köprüsü üzerinden “akıp giden zamanı” gözlemlediğimiz eserde Drina Köprüsü'nün Sokollu Mehmet Paşa'nın emriyle yapımına başlanmasından yani 1500'lü yıllardan, yirminci yüzyılın başına kadar bu bölgedeki değişim farklı yönleriyle anlatılır. Bazı dönemlerde bölgede meydana gelen önemli olaylar, toplumu derinden etkileyen hadiseler üzerinde durulur; bazı dönemler ise üzerinde fazla durulmadan geçilir. Romanı Türkçeye çeviren Hasan Âli Ediz İvo Andrić'i “büyük bir sanatçı”, “gerçek bir humanist” olarak nitelendirir. Bu nitelendirmeleri yazarın, olayları din ve ırk ayrımı yapmadan, anlattığı kişilere eşit bir sevgi ve ilgi göstererek anlatmasına bağlı olarak yaptığını ifade eden Ediz aynı zamanda yazarın eserde “gerçekçi ve tarafsız kalmayı” bildiğini söyler. Andrić'in anlattığı bazı abartılı olayların 16. Yüzyılın gerçekleriyle değerlendirilmesi gerektiğini savunur: “*Gerçekten de İvo Andrić'in eserlerinin değil her sayfasında, her satırında bile derin bir insan sevgisi görmek mümkündür. Bunun içindir ki, yazar romanlarında yer verdiği kötü kişileri bile yermeye kıyamamış, bu işi kendi ağızlarıyla, yine onlara yaptırmıştır. Bunun doğal sonucu olarak İvo Andrić, romanında gerçekçi ve tarafsız kalmayı bilmiştir. Gerçi romanda insanları diri diri kazığa geçiren Âbid Ağa gibi zalimlere yer vermiştir. Ama bu olayların XVI. yüzyılda geçtiğini, o çağlarda dünyanın her yerinde insanları kazığa geçirmek ya da diri diri ateşte yakmak gibi olaylara bol bol rastlandığını düşünürsek, bu olayda olağanüstülük görmeyiz.*”⁹ Andrić'in diğer romanlarına baktığımızda, romanlarında geçen benzer olumsuz anlatımlar bu tespitlerin oldukça iyimser olduğunu göstermektedir. Nitekim bu olumsuzluklar Melahat Pars'ın çalışmasında da açıkça belirtilmektedir. Bu

---

8 İvo Andrić'e Nobel ödülü verilmesinin gerekçesi bireyin kişisel tarihini ülkesinin tarihiyle yeniden tasvir edebilme gücü ve bunu eserlerinde ifade edebilmesi olarak belirlenmiştir. www.nobelprize.org

9 İvo Andrić, Drina Köprüsü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, sh.10.

çalışmada yazar Andriç'in Travnik Günlüğü, Ömer Latas Paşa, Lanetli Avlu adlı eserlerini inceler ve bu eserlerde yazarın Türklüğe ve Müslümanlığa bakışının –aslında- pek de olumlu olmadığını gösterir. Burada Drina Köprüsü'nün bir edebî eser olduğunu unutmamakta fayda vardır. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi edebî gerçeklik ile tarihsel gerçekliği bir sanat eseri üzerinden yorumlamaya çalışırsak yanlış sonuçlara ulaşırız. Nitekim bizim romancılarımız arasında da hümanist olarak tanınır da “*hümanizmle zerre kadar alakalı olmayan*” yazarlar vardır: “*Halikarnas Balıkcısı'nı bir çeşit 'guru' gibi benimseyen aydınlar grubunun (Sabahattin ve Bedri Rahmi Eyüboğlu, Vedat Günyol, azra Erhat vb.) Başlıca teorik pozisyonlarından biri hümanizm'di. Balıkcı'nın şuraya kadar alıntılıdığım sözlerinden ise hümanizmden zerrelere pek rastlanmıyordu. Benim bunları kasıtlı seçtiğimi kabul edelim. Ama sonuçta bütün bu cümleler Balıkcı'nın metinlerinde var ve bunların yanı sıra daha humanist bazı sözlerin bulunması (ki böyleleri benim ele aldığım iki romanda değil, başka kitaplarında geçer) bunları 'söylenmemiş' hâle getirmez.*”¹⁰ Belge'nin eserinde Halikarnas Balıkcısı'nın romanlarında, Hristiyanlarca katledilen Müslümanları anlatan “kanlı sahneler” bölümü bize, Drina Köprüsü'nde, aşağıda değineceğimiz bir olayı, köprü'nün üzerinde bir Hristiyan'ın Âbid Ağa adlı bir Müslüman tarafından “kazığa geçirilme” sahnesinin ne kadar çok ayrıntılı ve uzun bir biçimde anlatıldığını hatırlattı. Bu bize, söz konusu milliyet ya da din olunca yazarların objektiflikten oldukça uzaklaştığını göstermektedir. Bu bağlamda yazarların objektifliğinden değil mensubu oldukları milletin “büyük ulusal anlatı”sına katkılarından söz edilebilir. Biz de Andriç'in romanında olay örgüsünden bazı kesitlere, şahıs kadrosu içinde yer alan bazı kahramanların özelliklerine yoğunlaşarak bu unsurların sembolik anlamları üzerinde duracağız.

Şahıslar: “Büyük Ulusal Anlatının Özneleri”

“Büyük ulusal anlatı”lar kahramanlar sayesinde oluşur; kahraman iyidir, güçlüdür, ahlaklıdır, dinine bağlıdır. Bu özellikleri nedeniyle seçilir ve millete karşı olan görevini yapar. Kemal Tahir'in Devlet Ana'da tasvir ettiği Osman Gazi'nin şahsında millet, din, kültür gibi kavramlar yüceltilir. O doğuştan bir liderdir, fiziksel olarak da psikolojik olarak da güçlü bir şahıstır. Ancak bu vasıflara haiz olan bir kişi Türk milletinin başına hükümdar olarak geçebilir. Drina Köprüsü'ne baktığımızda Sokollu

Mehmet Paşa'nın yazarın "büyük ulusal anlatısı" içinde önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Sokollu, Osmanlı sadrazamı olmasına rağmen özünde "Sırp" olduğu için yazarın bakış açısına göre "bizden" olduğu kabul edilir ki "bizden" olanların nitelikleri yukarıda da söylediğimiz gibi bütünüyle olumludur.

Sokollu Mehmet Paşa: "Bizden olan iyidir."

Sokollu Mehmet Paşa Vişegrad yakınlarındaki Sokoloviç köyünde doğmuş bir Sırp'tır. Osmanlı devşirme sistemine bağlı olarak çocukken ailesinden alınmış ve Türk kültürü ile yetiştirilmiştir. Daha sonra çalışkanlığı ve zekâsı sayesinde Osmanlı Devleti'nde en önemli mevkilere kadar gelebilmiştir. Drina Köprüsü'nde çocuk yaşta ailesinden -zorla-alınan Sokollu'nun ayrılış hikâyesi üzerinde yoğun bir şekilde durulur. Hristiyan çocuklarının Bosna'nın doğu köylerinden toplanması ve onların İstanbul'a götürülmesi oldukça acıklı bir biçimde tasvir edilir. Aileler çocuklarını vermek istemeseler de çocuklarına "aptal görünmelerini" öğretseler de Osmanlı askerlerine mani olamazlar. İşte bu çocuklardan birisidir Sokollu: *"Bunların hepsi de 10-15 yaşlarında çocuklardı. Aileler çocuklarını ormana sakladıkları, onlara aptal görünmelerini öğrettikleri halde yine de istedikleri sayıyı bulmakta zorluk çekmemişlerdi."*.. "Çocukları ellerinden alınan analar, babalar, kardeşler, saç baş dağınık perişan, nefes nefese atların arkasından koşuyor. İslam yapılmak, sünnet edilmek üzere yabancı diyarlara götürülen çocukların arkalarından sürükleniyorlardı."¹¹ "Bizim" taraftan baktığımızda "devşirme" sistemi farklı değerlendirilir. Devşirilen çocuğun ailesi çocuğunu Osmanlı'ya, bile isteye, onun iyi eğitim görmesini sağlamak için, kendi elleriyle teslim eder. Tarihçilerimiz açısından da romancılarımız açısından da genellikle bu böyledir.

Romanlarımızda Hristiyanlar dahi Osmanlı'yı adalet, eşitlik, yönetim anlayışı konusunda över. Murat Belge Genesis'in "*Bize Katılan Gâvurlar*" başlığı altında ele aldığı bölümünde konuyla ilgili çarpıcı örnekler vermektedir. Tarık Buğra'nın *Osmancık* adlı romanında Hristiyan kahraman Mihal'in Osmanlılar'ın erdemleri üzerine düşünceleri ilginçtir. Tarık Buğra'nın Hristiyan kahramanı Osmanlı'ya her yönüyle olumlu bakarken; İvo Andriç'in Osmanlı'nın küçük yaşta çocukları ailelerinin rızası olmadan alıp Müslümanlaştırdığını söylemesi yazarların "büyük ulusal anlatı"larına bağlılıklarının bir göstergesidir. Hristiyan aileler

Osmanlı askerlerinin topladığı çocuklarına “son ana kadar” seslenmeye devam eder. Onların adlarını özellikle vurgulayarak söylerler ki belki bu isimler çocuklarının zihinlerinde kalır, belki benliklerini unutmazlar:

“Kimileri de oğullarına seslenerek, ona kendilerinden birşeyler vermeye, birşeyler söylemeye, öğütlerde ya da tenbihlerde bulunmaya çalışıyorlardı.

-Rade! Oğlum! Sakın anneni unutma!...

Başka bir kadın avaz avaz:

- *‘İlya!...İlya!...İlya!...’ diye bağırarak sevgili başı görmeğe çalışıyor, sanki elinden büsbütün alınan yavrusunun hafızasına bu Hristiyan adını iyice işlemek ister gibi durmadan dinlenmeden ‘İlya!...’ diye haykırıyordu. Ama yol çok uzun...topraklar sert, vücutlar zayıf, Osmanlılar ise güçlüydü. Yedikleri sopalardan ve yorgunluktan bitkin bir halde nihayet bu faydasız çabadan vazgeçiyorlardı. En inatçıları Vişegrad’ın Salı önüne kadar geliyor, orada kalıyordu. Çünkü ırmağı geçmenin başka bir yolu yoktu. Burada kıyıya oturup rahat rahat ağlayabiliyorlardı. Çünkü artık onları kovalayan kimse yoktu.*¹²

Sokollu’nun hikâyesinde dinsel motiflerin yoğunluğu hissedilir. Bu hikâye annesinin Hazreti Musa’yı Nemrut’un zulmünden kurtarmak üzere nehre, bir salın üzerine bırakması ve Hazret-i Musa’nın Firavun’un evinde büyüüp peygamberliğe ulaşmasını hatırlatıyor. On yaşlarında “esmer bir çocuk” olan Sokollu bir kasım günü atların terkisine atılmış “sayısız sepetlerden birinde” bilinmeyen bir yere doğru gitmektedir. Bu gidişi yazar uzun uzadıya anlatır. Bu gidiş çocuğun gönlünde, vicdanında tamiri mümkün olmayacak yaralar açmıştır. Sokollu’nun vezirliği döneminde doğduğu kasabaya Drina Köprüsü’nü yaptırma isteği yazar anlatıcı tarafından, bu acının biraz olsun hafifletilmesine yönelik bir gayret olarak değerlendirilir. Zaman geçtikçe o esmer çocuk büyür; bu çocuk zekidir, çalışkandır, gözüpektir. “Şöhreti cihana yayılır”. Anlatıcıya göre Osmanlı İmparatorluğu onun “büyüklüğünden” istifade etmiştir. Her ne kadar Sokollu Müslüman bir Osmanlı olsa da İvo Andriç’e göre bu süre içinde hep bir yanıla Vişegrad’lı “Sırp” olarak kalmıştır, bunu kendisi dile getirmese de “göğsünü ikiye bölen” çizginin verdiği sancı ona hep bu gerçeği hatırlatır: “O, düşüncemizde bile izleyemediğimiz yabancı bir dünyada yepyeni bir insan olmuş ve şüphesiz onu vaktiyle alıp götürdükleri ülkesindeki her şeyi unutmuştu. Belki Drina’nın Vişegrad’dan geçişini, yolcuların, içinde soğuktan ve korkudan titreştikleri o yosunlu ağır salı, asık

suratlı salcıyı, bulanık suların üstünde uçuşan kuzgunları da unutmuştu. Ama bütün bunların bıraktığı maddi sızı, hiçbir zaman dinmemişti. Tersine, yıllar geçtikçe ve o ihtiyarlalıkça artmıştı. Göğsünü ikiye bölen, o siyah çizgi hayatın ona getirdiği çeşitli acı ve mutsuzluklardan bambaşka bir şeydi.”¹³ Andriç’in bir Sırp olarak ifade ettiği Sokollu’nun “göğsünü ikiye bölen” çeşitli acıların bir Türk romancısının eserinde, Sokollu’nun göğsüne “ferahlık veren duygulara” dönüşmesi, onun Müslüman olduğu için “kurtuluşa ermiş” olduğunun ifadesi kaçınılmazdır. Andriç’e göre Sokollu ihtiyarlık zamanlarında bu acıyı daha çok hisseder. Kendisini milletinden ayıran Drina nehrinin üzerine bir köprü yaparak bu ayrılığın acısını biraz olsun dindirecektir. Sokollu, bilinçli olarak bu köprü’nün yapımını kafasına koyar. Bu köprüyle Bosna’yı Doğuya bağlarken ihtiyarlığını çocukluğuna, Müslümanlığını eski dinine, bugününü özüne bağlamayı da amaçlamaktadır: “İhtiyar vezir bu acılı anlarında gözlerini kapar, göğsünü bıçak gibi yaran bu sızının dinmesini beklerdi. İşte yine böyle bir anında, eğer uzaklarda kalan Drina’da içinde çeşitli acıların toplandığı salı kaldıracak, o sarp ve ıssız kıyıları, ırmağın kestiği yolları bir köprü ile birleştirecek olursa, belki bu acıdan kurtulabileceğini düşündü. Aynı zamanda doğduğu ve yaşamının bir bölümünü geçirdiği topraklarla, Bosna’ya da doğuya bağlamış olacaktı.”¹⁴ Sokollu’nun bu biçimde anlatımı Andriç’in “milliyetçi”, “özcü” tarafını görmemize yardımcı oluyor. Ona göre, “başından beri haksızlığa uğramış bir millet”in fertleridir söz konusu olanlar. Osmanlı Devleti kendi milletinin en zeki çocuklarını “devşirmiş” ve milletinin uzun yüzyıllar boyu yaşayacağı “acıyı” ortaya çıkarmıştır.

“Büyük ulusal anlatı”larda “bizden olan” her zaman “iyi” olmasına rağmen “öteki” daima “kötü”dür. Yani: aslen Sırp olan Sokollu Mehmet Paşa iyidir, ama onun memuru olan, Drina Köprüsü’nü inşa ettirmekle görevli olarak gönderdiği Âbid Ağa kötüdür; çünkü Sokollu “bizden”dir, değişse de bu toprakların, bu ırkın çocuğudur. Zekâsıyla, kahramanlığıyla, iyiliğiyle Osmanlı’ya hizmet etmektedir ama özünden bir şey kaybetmez. Âbid Ağa ise “öteki”dir; düşmandır. O özellikle kötülüğü temsil eder. Romanda “biz”e ait olan iyilik ile “öteki”ne ait olan kötülük çoğunlukla ayrıntılı olarak anlatılır. “Öteki”nin iyilik halleri, örneğin Âbid Ağa görevden alındıktan sonra yerine gelen Arif Ağa’nın iyi bir insan olduğu belirtilmesine rağmen iyiliklerinin ayrıntısına fazla girilmez. Kötülük, özellikle Âbid Ağa gibilerin kötülüğü yani “ötekinin kötülüğü” ayrıntılarıyla anlatılır romanda.

13 Drina Köprüsü, sh.28.

14 Drina Köprüsü, sh.28.

Âbid Ağa ya da “Öteki”nin Kötülüğü

Âbid Ağa Drina Köprüsü'nün yapımını sağlamak için Vezir Sokollu Mehmet Paşa tarafından görevlendirilir. Âbid Ağa bir yere gelmeden evvel onun “kötü” namı ulaşır. İnsafsız, sert, katı yürekli olarak vasıflandırılan Âbid Ağa, Sokollu Mehmet Paşa'nın iyi niyetli olarak başlattığı köprü inşaa işini yerli halk bakımından azaba çevirecektir. Abid Ağa “kısa kesilmiş kızıl bir sakal”, “İstanbul gibi giyim” tarzı, yeşil gözleri, kırmızı yüzü, iri yarı cüssesi ile fiziken de ürpertici biridir.¹⁵ Ağa'nın amacı her ne pahasına olursa olsun emredilen görevi yerine getirmek olup görevini yerine getirirken önünde engel olmaya çalışan, işi ağırdan alan, emir dinlemeyen kişiler olursa onları en dehşetli bir biçimde cezalandırmaktan çekinmeyecek kadar da acımasız bir adamdır. Yaz kış demeden köprü'nün yapım çalışmalarını devam ettiren Âbid Ağa çalışanların insani ihtiyaçlarını dahi göz ardı etmektedir. Onun bu inşaat süresince takındığı katı tutum özellikle Hristiyan unsurların köprü'nün yapımına karşı faaliyetlerine sebep olmuştur. Hristiyanlar bazı geceler bir araya gelerek yapının ortadan kalkması, inşaaata son verilmesi için planlar yapmaktadır: *“Kardeşim... Artık yeter! Kendimizi korumalıyız. Görüyorsunuz ya, bu uğursuz yapı bizi yutacak ve gömecek. Eğer sağ kalırlarsa, çocuklarımız bile bedava çile dolduracaklar. Burada bizim kökümüzü kurutmak istiyorlar. Yaptıkları başka bir şey değil. Baldırı çıplaklarla Hristiyanların köprüye ihtiyaçları yok. Onu isteyen Osmanlılardır. Biz alaylar toplamıyor, ticaret yapmıyoruz. Sal neyimize yetmez? Bunun için birkaç kişi aramızda anlaştık. Geceleri gidip yapılan işleri bozacağız ve bunu perilerin yaptığını, Drina'nın üstüne bir köprü kurulmasını istemediklerini ortalığa yayacağız. Bir kere bunu deneyeceğiz. Çünkü başka çaremiz kalmadı.”*¹⁶ Bu insanlara göre Âbid Ağa bu inşaat sürecinde onların “başını yiyecek”tir. Bu sebeple Osmanlı'nın emellerine hizmet etmektense elden gelen her türlü çabayı göstermek gerektir ve böylece bu grup kararlaştırdıkları planı uygulamaya koyar.

Murat Belge'nin Kemal Tahir, Tarık Buğra ve diğer birçok yazarımızda ortak bir “büyük ulusal anlatı” unsuru olarak tespit edip “kötüler” başlığı altında ele aldığı örnek kişilerin, İvo Andrić'in gözüyle baktığımızda ilginçtir ki sadece isimlerinin ve dinlerinin farklı olduğunu görmekteyiz. Belge'nin çalışmasında Kemal Tahir'in Devlet Ana romanının kahramanlarından olan

15 Drina Köprüsü, sh.29.

16 Drina Köprüsü, sh.37.

Gladyüs şöyle tasvir ediliyor: “Romanın başında ‘Seant-Jean’ şövalyesi Notüs Gladyüs ile tanışırız. Birçok kötü romancı gibi Kemal Tahir de manevi içsel kötülüğü vurgulamak için fiziksel iğrençliklere başvurmayı temel yöntem olarak uygular. Gladyüs, daha on sayfa olmadan fiziksel-ruhî, çeşitli iğrençliklerle dolu olduğunu gösterir: “Sinirleri bozulursa, kan dökme hırsını, cinsel isteklerini gemleyemiyordu...Kötülük etmek için birisi gözetliyormuş duygusuyla sayvan kapısına kuşkulu kuşkulu baktı.”¹⁷ “Bizim kötümüz” “Gladyüs” ise “onların kötüsü” “Âbid Ağa”dır. Âbid Ağa da fiziksel iğrençliklerden zevk alan -çünkü romanda anlatılan işkence gerçekten bu işi yaptırmanın işkenceden zevk aldığını düşündürür bize- bir görevlidir. Âbid Ağa devletin gücünü gösterme arzusunda, “bizim taraftan” baktığımızda Osmanlı Devleti’nin kuruluş felsefesinde var olan “dosta düşmana karşı adaletli olmak” düsturunu bir kenara bırakmaktadır. Bu nedenle işkence yaptırdığı gencin hemen ölmesini istemez, kadın erkek, çoluk çocuk demeden herkesin “kazığa oturtularak cezalandırılan” Radisav’ın bu acı halini görmesini ister: “Suçluyu özellikle kendisine kimin yardım ettiği konusunda sorguya çekmelerini, ama işkencede ileri gitmemelerini, aynı gün öğle üstü iskelenin en yüksek yerinde canlı olarak kazığa kakılması için gerekli bütün hazırlığı yapmalarını, onun kasabanın her yanından, ırmağın her iki kıyısından da görülmesini istediğini, Mercan’ın her şeyi hazırlamasını, tellalın her mahalleyi dolaşarak, inşaatı baltalayanların nasıl cezalandırıldıklarını gelip köprü üstünde görmelerini ve Müslüman, Hristiyan, çocuk, ihtiyar, bütün erkeklerin gelip mutlaka bu manzarayı seyretmelerini ilan etmesini istiyordu.”¹⁸ Yazar Âbid Ağa’ya direk olarak “kötü, iğrenç, adaletsiz vs.” demez, onun yaptığı bu aşırı davranışları okuyucuya gösterir ve okuyucunun etkilenmesini ister. Âbid Ağa’nın bu feci eylemleri içinde gizliden gizliye bir din çatışmasının varlığı hissettirilir. Öyle ki bir paragrafın birinci cümlesi sadece Hristiyanların askerler tarafından zorla toplanmadığını herkesin toplandığını söylerken ikinci cümlesinde ise bunun tam tersini yani sadece Hristiyanların toplandığını ifade eder: “Sade Vişegradlı Hristiyanları değil, komşu üç kadılıktaki halkı da toplamışlardı. Âbid Ağa’nın atlıları her yanı dolaşıp Hristiyanları topluyordu. Köylü olsun, kentli olsun, hepsini köprüde çalışmaya sürüklüyorlardı. Onları uykularında bastırıp tavuklar gibi yakalıyorlardı.”¹⁹

---

17 Murat Belge, a.g.e.sh.100.

18 Drina Köprüsü, sh.50.

19 Drina Köprüsü, sh.33.

Plevlieli: “Bizden olan ‘gâvur’ mu? İşbirlikçi Hain mi?”

Drina Köprüsü’nde Âbid Ağa’nın memuru konumunda olan Plevlieli’ye “bizim gözümüzle”, yani Osmanlı tarafından baktığımızda onu nasıl tasvir edebiliriz. Kuşkusuz onun İslam’ı kabul ederek hidayete ermiş, bugününü kurtardığı gibi öte dünyasını da kurtarmış bir Osmanlı olduğunu ve görevine sadık birisi olması gerektiğini düşünürüz. Romanda Plevlieli Âbid Ağa tarafından adeta yerin dibine sokulmaktadır. Kimdir Plevlieli? Müslüman olduktan sonra Osmanlı ordusunda Seymenbaşılığa kadar yükselmiş “sarı benizli” bir adamdır. Plevlieli ile Âbid Ağa arasındaki ilişki nefrete ve korkuya dayalıdır ve Plevlieli açısından bir çıkar ilişkisidir. Plevlielinin Ağa’dan korkusu bazen onun kabusu haline gelir. Her adımında, hatta rüyasında bile “acaba Âbid Ağa ne diyecek?” diye düşünür.”²⁰ Oysa Plevlieli göze girmek için ne yaparsa yapsın-buna Müslüman olmak, sadık olmak, görevini kusursuzca yapmak da dahil- asla başaramayacaktır yazar anlatıcıya göre. Çünkü Plevlieli din değiştirerek, onlar gibi olmaya çalışarak özünü yitirmiş, içinden çıktığı milletine zarar vermiştir. Romanın ilerleyen bölümlerinde Âbid Ağa’nın ona söylediklerinden bunu anlayabiliyoruz. Yazarın, Âbid Ağa’ya söyledikleri ile hem Hristiyanlığa hem de Plevlieli gibilere “öteki”nin bakışını görebiliyoruz:

“Be hey kuş beyinli adam, iyi dinle!...diyordu. Bu domuz sürüsünü tanıyorsun, dillerini, huylarını, soylarını biliyorsun da neden hala vezirin işini baltalayan uğursuzu bulamıyorsun? Çünkü sen de onun gibi uyuzun birisin de ondan!..Yalnız, senden de beter bir uyuz çıkmış, sana şeflik müfettişlik payesi vermiş...Ve sana layık olduğun dersi verecek kimse de karşına çıkmamış!..Seni öyle bir yerin dibine sokacağım ki, güneşin altında izin bile kalmayacak. Üstünde, cılız bir ot bile bitmiyecek. Eğer bu baltalama işini üç güne kadar durduramaz, onu yaparı yakalayamazsan, peri masallarını ve köprüden vazgeçileceğine dair olan söylentileri susturamazsan, seni kazığa geçirip iskelenin en yüksek direğine asarım ki, herkes görsün ve ibret alsın!..Dinim, imanım üzerine yemin ederim ki, bunlar boş laflar değildir. Bugün Perşembe...Pazara kadar vaktin var. Haydi şimdi cehennem ol git!..Marş!..”²¹Âbid Ağa’nın gözünde Plevlieli “çiğeri beş para etmez” biridir. Onun mücadelesi Plevlieli türündekilerledir: “İşte bunlarla çarpışıp boy ölçüşeceğim! Diyordu. Bu çiğeri beş para etmez,

20 Drina Köprüsü, sh.40.

21 Drina Köprüsü, sh.41.

sersem Plevlieli dönmesi ile! Bu Hristiyan bitinin akla gelmedik kurnazlığı ve kötülüğü ile...”Yazar anlatıcının gözünde haysiyetsiz, işbirlikçi hainlerden olan Plevlieli Âbid Ağa'nın gözünde “Hristiyan biti” dir.²²

Plevlielinin omuzlarındaki yük büyüktür. Köprü'nün gizlice yıkılması için çalışan Hristiyanları yakalaması gerekir, eğer yakalayamazsa canı tehlikededir. Plevlieli'nin omuzlarına yüklenen aslında ihanetinin karşılığıdır. İhanetse her “büyük ulusal anlatı”da karşılığı olan bir büyük suçtur. Düşmanla işbirliği yapanların sonu ya ölüm ya da daha farklı acılar çekmek olacaktır. Plevlieli failleri bulmak için canla başla çalışır. Âbid Ağa'nın kendisine yaptığı hakaretleri o da emrindeki askerlere ve yerli halka yapar. Plevlieli sonundan endişelidir. Sonunda “gözden düşmek” ihtimali vardır. Maddi menfaatler üzerine kurulu olan hayatında gözden düşmenin kendisine vereceği zararlar şunlardır: “Sadrazamdan uzaklaşacaksınız! Düşmanların seni alaya alacaklar (hayır; hayır bu olamazdı!...)Artık bir kişiliğin, bir mevkiin kalmayacak. Bir paçavra parçası, sade başkalarının değil, kendi gözünde bile zavallı, biçare bir insan olacaksınız!. Güçlülük kazandığın parayı da elinden alacaklar. Servetine dokunmasalar bile, İstanbul'dan uzak, Anadolu'nun bir köşesinde sürgün olarak onu bir ucundan kemirmekle yetinmek zorunda kalacaksınız! Ve gereksiz, gülünç, unutulmuş bir insan olarak...Hayır! Böyle bir yaşayışa katlanmaktansa... her şeye razı idi. Artık güneşi görmemeye, günün havasını teneffüs etmemeye, yaşamamaya bin kere razıydı.”²³

Plevlieli arada kalmışlığı nedeniyle yaşadığı sıkıntıdan, istediği kadar “işbirlikçi” olsun kurtulamaz. İsyancı genç Radisav'ın işkence ile öldürülmesi karşısında yaşadığı psikolojik durum onu delirmeye kadar götürür. “İki seymen elleri kolları sıkı sıkı bağlı olan Plevlieliyi ötürüyorlardı, bir gün önce şefleri olan Plevlieliyi. O gün, kendini kazıkta değil de hayatta bulmanın sevinci içinde, herkesin önünde oynamağa başladığından beri sakinleşememişti. Bütün adaleleri titriyor, yerinde duramıyor, sapsağlam ve davranışlarında serbest olduğunu herkese göstermek için dayanılmaz bir ihtiyaç duyuyordu. Aklına Âbid Ağa gelince de (neşesini karartan biricik gölge buydu) hazin bir düşünceye dalıyordu. Ama biraz sonra kendinde yeni bir güç hissediyor ve zincirden boşanmış gibi hareketler yapıyor, parmaklarını şaklatıyor, bel kırıyor, oynuyor, her an yeni yeni hareketlerle kazığa geçirilmediğini ispat etmek istiyordu. Dansının temposuna uyarak nefes nefese söyleniyordu: -Bakın!...Bakın...

---

22 Drina Köprüsü, sh.47.

23 Drina Köprüsü, sh.46.

Böyle de yapabilirim...Şöyle de yapabilirim...’’²⁴

Romanın ilerleyen bölümlerinde adı geçen, “dönme” Tahir Paşa da olumsuz özellikleriyle ele alınmıştır. Bir Hristiyan için din değiştirmek – tabii ki Müslüman için de aynısı geçerlidir- affedilemez bir suçtur. Tahir Paşa romanda kısaca şöyle tasvir edilir: “*Travnik’te Tahir Paşa adlı bir vezir vardı. Hristiyandan dönme, münafık, iki yüzlü bir adamdı. Müslümanlığı kabul etmekle birlikte, kalben eskiden olduğu gibi Hristiyan kalmıştı. Anlattıklarına göre yanında her zaman bir çan bulundurur, uşağını çağıracağı zaman papazlar gibi bu çanı çalarmış.*”²⁵

Din ve Milliyet Temelinde Radisav, Yelisey, Mile’nin Destanlaşması

Drina Köprüsü’nde açıkça belirtilmese de anlatılan hadiselere baktığımızda eserin Hristiyanlığı yücelten düşünceyi de barındırır. Özellikle Drina Köprüsü’nün yapımına karşı çıktığı ve köprüyü yıkmaya çalıştığı iddia edilen Hristiyan genci Radisav’ın tutuklanması ve işkence ile öldürülmesi sırasında yaşananlar bunu ispatlar niteliktedir. Radisav Unişte’den gelmiş olan “gözleri canlı, kısa boylu, karayağız bir” adamdır. Ailesinin çevresinde birçok kişi Müslüman olmasına rağmen o Hristiyan olarak kalmıştır. Radisav köprü’nün yapımına karşıdır, eğer köprü yapılırsa başlarına uğursuzluk geleceğini düşünür. Halkı köprüye karşı çıkmaları için kışkırtır. Bir gece nöbetçilerce yakalanan Radisav’a yapılan işkence bütün detaylarıyla anlatılır: “*Zinciri tutan adamlar köylüye yaklaştılar, zinciri, kılı çıplak göğsünün etrafına doladılar. Adamın ağzı büzüldü. Boynundaki damar şişti. Kaburga kemikleri dışarı fırlayacakmış gibi vücudu gerildi. Karnının adaleleri bir kasılıp bir gevşemeye başladı, tıpkı kusarken olduğu gibi. Adam, acıdan inliyor, vücudunu bağlayan ipleri geriyor, boşuna çaba harcayarak kızgın zincirlerin vücuduna değmemesine çalışıyordu, gözlerini boyuna kırıştırtıyor, yanaklarından aşağıya yaşlar süzülüyordu. Zinciri çektiler.*”²⁶ Burada dikkatimizi çeken Radisav’ın Hristiyanlığı üzerine yapılan vurgudur. Ona yapılan işkenceler Hazreti İsa’nın çarmıha gerilmesiyle ilgili hikâyeleri hatırlatıyor.²⁷ Radisav’ın köprüye karşı olmasından başka suçu olmaması, suçu olsa dahi onu

24 Drina Köprüsü, sh.62.

25 Drina Köprüsü, sh.166.

26 Drina Köprüsü, sh.47.

27 Hazret-i İsa’nın çileli on iki saati olarak da bilinen anlatılarda inanç, ihanet gibi kavram-

lar ön plana çıkarılır. Radisav’ın dinini değiştirmemesi, işkence ile öldürülmesi, Plevlieli’nin ihaneti ve zulüm; Radisav öldükten sonra halkın onu bir aziz olarak görmesi bu anlatılara benzer unsurlardır.

adaletli bir mahkemenin değil Âbid Ağa gibi “kötü” birinin yargılaması ve ona ölüm cezası vermesi, ölüm cezasının dehşetli bir şekilde infazı ve bu infazın Hristiyanlarca kutsal sayılan bir Pazar günü bütün halkın önünde gerçekleştirilmesi, yazarın “kahraman yaratma” gayretinin bir göstergesidir. Radisav masum, zararsız bir insan olmasına rağmen onun “vahşice öldürülmesi” Hristiyan halka büyük acı vermiş ve onların “gizli” kinlerini ve “nefretlerini” yaşatmalarına “milliyetçi” duygularını muhafaza etmelerine yardım etmiştir. “Gerçek bir Hristiyan” olan Radisav ölüme giderken metanetini “bir an olsa bile” elden bırakmaz; ancak her insan gibi doğal olarak acı çekmeden ölmek ister bu isteğini Plevlieli’ye fısıldar ama “satılmış bir işbirlikçi” olan Plevlieli oralı bile olmaz: “*Radisav’a yatmasını söyledikleri zaman bir an durakladı. Sonra sanki orada değillermiş gibi ne seymenlere ne çingenelere aldırış etmeden Plevlieli’ye sokuldu ve kendinden biriyle dertleşiyormuş gibi yavaş sesle:*

-Eğer beni çabuk kazığa geçirir ve bir köpek gibi acı çekmeme engel olursan her iki cihanda aziz ol..dedi. Plevlieli sıçrayarak geri çekildi. Onunla gizli konuşuyormuş izlenimini vermemek için bağırmağa başladı.

*-Yıkıl git gâvur...Sultanın yapısını yıkmak cesaretini gösterdikten sonra şimdi de kadın gibi mi yalvaracaksın! Emredilen, yerine getirilecek, sana layık olan cezayı çekeceksin!”²⁸ Radisav’ın dirisine yapılan zulüm ölüsüne de yapılır Âbid Ağa tarafından. Cesedinin gömülmesine bile izin verilmediği gibi onun köpeklere atılması emredilir. Ancak dinine bağlı “mümin” Hristiyanlar Radisav’ın cesedini alıp gizlice gömmek için Çingene Mercan ile pazarlığa girişirler aralarında topladıkları “7 kuruş gibi önemli bir para”yı Mercan’a “*üç kuruşu peşin, kalan dört kuruşu da ertesi gün*” vermek üzere anlaşır. Radisav Hristiyanlık gereklerine göre gizlice gömülür. Bu “öldürme” hadisesi halk arasında efsaneleşmiştir. Radisav’ın bir “aziz” olduğuna, mezarına gökten “büyük bir aydınlığın” indiğine inanan insanların sayısı yüz yıllar geçtikçe daha çok artmıştır.*

On sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyılın başları arasında Sırp isyancıların faaliyetlerinin arttığı görülür. Bu isyanlar Sırpların “gizli” emellerini göstermektedir. Onların sıkı sıkıya gizledikleri ise içlerinde yanan “kurtuluş ateşi”dir: “*Sırpilar, her zaman yüreklerinde yanan, sıkı sıkıya gizledikleri bu kurtuluş ateşinin bu yana, kendi tepelerine kadar uzanması için dua ediyorlardı. Müslümanlar ise, aynı ateşin sönmesi, kafirlerin amaçlarına erişmelerine fırsat vermemesi, Hak dininin sağlığı, barışı ve eski düzeni geri getirmesi için Allah’a yalvarıyorlardı.*”²⁹

28 Drina Köprüsü, sh.53.

29 Drina Köprüsü, sh.89.

Radisav'ın katli Hristiyan "mümin"lerin içlerindeki "ateşi" tutuştururken on dokuz yaşlarında bir genç olan "Mile'nin ve Çayniçeli Meczup Yelisey'in infazı "Sırp milliyetçiliği"ni toplumun önemli bir kesimi arasında daha da güçlendirecektir. Mile ve Yelisey de tıpkı Radisav ve diğer birçok kişi gibi "haksız yere" öldürülmüşlerdir. Mile Liesko'lu bir gençtir. Öksüzdür, Usoynitsa'da bir değirmende çalışır. "Sağlıklı, güçlü, kuvvetli bir delikanlı"dır. O, çalışırken bir şarkının sözlerini değiştirerek söylediği yani "milliyetçilik" yaptığı gerekçesiyle suçlanır ve yine adaletin önüne çıkarılmadan öldürülür: *"Leiskolular gibi onun da sesi yoktu. Şarkı söylemesini de bilmezdi ama şimdi bu gölgeli ağaçlık yerde bağırarak şarkı söylüyor ve bir şey düşünmüyordu. Nerede olduğunu da unutmuştu. Başkalarından duyduğu şarkıları tekrarlıyordu. Sırbistan'ın ayaklandığı o sıralarda eski bir şarkının;*

*"Ali Bey genç bir bey iken
Bir kız bayrağını taşıyordu."*

Mile bu şarkının bazı sözlerini değiştirerek onu şu biçime sokmuştu: *"Corc genç bir bey iken,*

*Bir kız bayrağını taşıyordu."*³⁰ Mile söylediği şarkıda geçen "Corc", "Genç Kız", "Bayrak" kelimelerinin anlamını kavrayamasa da bu kelimelerin Osmanlı askerince "cesaret ve güç"ü sembolize ettiği düşünülüyordu. Romanda Mile'nin yakalanışı, sorgusu ve Yelisey ile birlikte öldürülüşü de tıpkı Radisav'ın ölümü gibi ayrıntıyla anlatılır. Bizim "büyük ulusal anlatımız" açısından baktığımızda "Kahpe" –bu yeri gelir Bizans olur, bazen Çinlilerdir, bazen de bir başka millet olarak karşımıza çıkabilir, ama onların 'kahpe'likleri ortaktır- olarak nitelediğimiz düşman, Andriç'e göre medeniyet, adalet ve insanlıktan haberli olmayan bazı (ama çoğunlukla) Müslümanlardır. Adaletten haberleri yoktur çünkü sadece asilerin şarkısını söylediği için yakalayıp sorguladıkları Mile'nin ölüm hükmünü şöyle basit bir kararla verirler: *"Gözlerini yerden kaldırarak ve kekeleyerek hiçbir şarkı söylemediğini, Müslümanların şerefine dokunacak bir şey yapmadığını, değirmende çalışan zavallı bir uşak olduğunu, odun kestiğini ve buraya neden getirildiğini bilmediğini söylüyordu...Asilerin şarkısını söylemişti, hem de tam yoldan geçtikleri sırada. Onu bağlamak istedikleri zaman da karşı gelmişti. Hepsi ayrı ayrı, komutana bunu aynıyle tekrarlıyordu:*

-Valahi mi?

-Vallahi.

-Billahi mi?

-Billahi...

Bunu üç sefer tekrarladılar. Delikanlıyı Yelisey'in yanına bırakıp, celladı uyandırmaya gittiler." Ve böylece "Tesadüfe bakın ki bu çığır fakir ve masum iki kişinin ölümüyle açılacaktı."³¹

Andriç bu "adaletsiz ve acımasız" kararın infazını yapacak celladı "Anadolu"dan seçer. Bu "pis" ve "adi" işi yapabilecek olan kişi tabii ki "Anadolulu bir genç" olacaktır: "Cellatlık ödevini uzun zaman hep aynı er yaptı. Bu, kalın kaşlı, esmer bir Anadolu çocuğuydu. Bulanık sarı gözleri Arap gibi kalın dudakları vardı. Karnı tok ve keyfi yerinde insanlar gibi tombul yüzü hep gülerdi. İsmi Hayrettin'di. Ve çabucak adı ve şöhreti bütün kasabaya, hatta sınıra kadar yayıldı. Ödevini zevkle yapıyordu. Adeta onu bir onur meselesi yapmıştı."³²

Galus: "Ütopik Devlet Düşüncesi"

Drina Köprüsü bir bakıma Doğuyu Batıya bağlayan yapıdır. Bu köprünün üzerinden kültür, tarih, gelenek, değişim gibi birçok kavram romana malzeme olur. Batılı bakış açısıyla Balkanların Doğu ve Batı arasında yüzyıllarca köprü vazifesi yaptığı söylenir. Osmanlı ise bu topraklara ilk gelişinden itibaren buraları bir köprü değil ana vatan olarak görmüş ve bu inançla buralarda kalmıştır. Andriç, romanının üçüncü bölümünde Galus ve Bahtiyaroviç adlı kahramanlarının şahsında Doğu ve Batı medeniyetlerinin karşılaştırmasını yapar. Bahtiyaroviç genç "oryantalist" bir Müslüman, Galus ise "milliyetçi" bir Hristiyan'dır. Edebiyata, özellikle şiire meraklıdır.

Galus'a göre bir Doğulunun genel olarak, bilime istidadı yoktur. Çünkü o politika, hukuk ve ekonomi öğrenmek zorunda olduğu için bilime ve kültüre ayıracak pek fazla vakit bulamaz. Ona göre bu tarihi bir gerçekliktir. Galus milliyetçi görüşlerini açıkça anlatmaktan çekinmez. Galus'a göre Sokollu Sırp olduğu için başarılıdır, seçkindir. Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet eden, sınırlarını genişletmesine yardım eden nice Sırp vardır Sokollu Mehmet Paşa gibi tarihte:

"Sırp milletinin, geleceği, geçmişi, kültürü ve uygarlığı üzerine milliyetçi görüşlerini ateşli ateşli anlatıyordu. Çünkü bu öğrenci sohbetlerinde herkes kendi düşüncesini izler. Galus da: -Hakkın var, diyordu. Herhalde bir dahi olması gerek. Bizim kanımızdan olup yabancı

---

31 Drina Köprüsü, sh.97.

32 Drina Köprüsü, sh.98.

bir imparatorun hizmetinde yükselenlerin ne birinci, ne de sonuncusudur. Biz İstanbul, Roma ya da Viyana'ya, devlet adamı, asker ve sanatçı olarak bu ayarda yüzlerce insan verdik!..Milletimizin büyük gücü ve modern bir devlet biçiminde birleşmesinin anlamı şudur ki; şimdiden sonra değerlerimiz ülkemizde kalacak...Burada değil, buradan ve bizim ismimizle yapacak.”³³

Galus, romanın ilk bölümlerinde üzeri örtülü olarak verilmeye çalışılan “öze dönüş”, “milliyet” özlemini yaşadığı çağın verdiği imkânla birlikte açıkça dile getirebilmektedir. Galus’un ulus temeline dayanan devletinde ne Doğunun ne de Batının sömürüsüne yer vardır. Bu devlet kendi değerleriyle, kendi insanının zekasıyla bilgi ve birikimiyle, çalışmasıyla ayakta durabilecektir. Milliyetçilik düşüncesinin karşısında olan her düşünce ortadan kalkacak, insanları Güney Slavları için “kurtarıcı rolünü oynayan” Sırbistan’ın etrafında toplayacaktır. Devletin temelleri içinde dini farklılıkların, milli hakların, eşitliğin korunması vardır. Yani bizim tarafımızdan baktığımızda “Osmanlı İmparatorluğu’nun” sıfatları, Andriç’in kahramanının gözüyle yeni Sırp Devleti’ni nitelemektedir. Fehim Bayraktaroviç gibi Müslüman bir arkadaşını ikna için konuşan Galus bu devletin bir gün gerçekten kurulacağına heyecanla inanmaktadır:

“-Bak göreceksin Fehim!... İnsanlığın ilerlemesine en büyük yardımı yapacak olan bir devlet kuracağız. Öyle bir devlet ki, orada harcanan her çaba makbul, her fedai bir aziz olacak, her orijinal düşünce bizim dilimizle söylenecek, her hareket bizim adımızı, mührümüzü taşıyacak. O zaman serbest çalışmamızın meyvası olan dehamızı belirten eserler meydana getireceğiz, öyle eserler ki, onların yanında, yabancı idarecilerin yüz yıllar boyunca yaptıkları şeyler bir çocuk oynacağı gibi saçma kalacak. En büyük uçurumların, en derin ırmakların üstüne köprüler kuracağız. Ve daha güzel, daha büyük yeni köprüler kuracağız. Hem bunu, yabancı merkezleri esirleşmiş milletlerle birleştirmek için değil, kendi topraklarımızı, kendi devletimizi dünyanın öbür yanlarıyla birleştirmek için yapacağız. Bizden önce gelen kuşakların özledikleri şeyleri yapmak şüphe yok ki bizim ödevimizdir. Özgürlük içinde doğan, adalete dayanan bir devlet, Tanrısal düşüncenin yer yüzünde gerçekleşen bir damlası gibidir.”³⁴ Andriç Galus’un karşısında Bahtiyaroviç’i konuşturamaz. Çünkü Bahtiyaroviç Doğuyu, eskiyi ve milli olmayanı temsil etmektedir. Bahtiyaroviç’in düşünceleri “bilinçakışı” yoluyla okuyucuya aktarılır. Bu fikirlere baktığımızda onun kaderciliğini, insanın Allah iradesine körü körüne boyun eğen bir varlık olduğunu, kısacası dünyayı “dogmatik”, “gelenekselci” bir bakış açısı ile

33 Drina Köprüsü, sh.268.

34 Drina Köprüsü, sh.269.

algıladığını görebiliyoruz. Galus'un ulus devletinin içinde köprü'nün yapımı sırasında öldürülen Radisay, sadece şarkı söylediği için idam edilen Mile, yine suçsuz yere öldürülen Meczup Yelisey ve onların yasını yüzyıllarca tutan milletin üzüntüsü vardır.

Doğulu kahramanlar arasında Ali Hoca, Molla İbrahim de yer alır. Yazara göre, Ali Hoca yeniliklere o derece kapalıdır ki "Nemselinin" şehre getirdiği içme suyuna bile karşı çıkar. Tsirniçeli Şemsi Bey de yine böyle bir Doğuludur:

*"İşgalin ilk gününden beri ne bir yere uğrar, ne kimse ile konuşur olmuştun, etrafına bile bakılmıyordu. Brankoviçlerin evine yeni moda ile ilgili bir şey getirmeğe kimse cesaret edemezdi. Ne yeni bir giyim eşyası, ne yeni bir alet, ne de yeni bir söz... Oğullarından hiçbirinin yeni rejimle ilgili bir işi olmazdı. Torunlarının hiçbirini okula gitmezdi."*³⁵

Ali Hoca, Molla İbrahim ve Şemsi Bey gibilerin karşısında Batılı olarak Rahip Nikola örnek gösterilir. Nikola yetmiş yaşın üzerinde, asi karakterli, dürüst bir insan olarak tanıtılır. Elli yıldır sınır boyunda dağılmış olan Hristiyan cemaatini idare etmektedir. Rahip Nikola'nın nezdinde yazar ideal bir "Hristiyan Sırp tipi" çizmeye çalışır. Bu tipin en önemli özelliği Müslümanlara, âmirlerine ve bütün halka âdil davranmasıdır. Nikola bu özellikleri nedeniyle herkes tarafından -farklı din mensupları tarafından bile- sevilir, sayılır. O, rahipliğin ve şefliğin en güzel örneğidir. Yazar onun olumlu özelliklerini uzun uzadıya anlatır. Okuyucu kötülük ve iyilik kavramı üzerine düşündürülür. Romanın geneline baktığımızda kötülüğün her zaman ya "öteki"nden ya da "ötekiyle işbirliği yapan"dan geldiğini görüyoruz. Öteki bir dönem Osmanlı iken, ondan sonra ise diğer işgalci diğer devletler olmuştur. Ancak ne hikmetse eserde, Osmanlı döneminde yapıldığı iddia edilen kötülükler "bir başka özenle" abartılarak anlatılır. Nikola'nın köprüden geçişi sırasında "hangi dinden olursa olsun" bütün halk, çocuk, kadın erkek demeden onu selamlarlar:

*"Çocuklar hatta Museviler bile, oyunlarını yarıda bırakır, seslerini keser, büyük babanın, eğiş başlarına dokunması için, kesik saçlı başlarını uzatır, onun güçlü ve neşeli sesiyle 'çok yaşa oğlum, çok yaşa!...' demesini beklerlerdi. Büyük babaya böyle saygı göstermek adeta bir gelenek haline gelmişti. Bu bir Atavizmdir. Çünkü kuşaklar dünyaya gelirken bu duygu ile doğarlardı."*³⁶ Bunun yanında Müslümanların lideri Molla İbrahim'e baktığımızda onun "kekeme" olduğunu öğrenirken, rahip Nikola'da bulunan iyi hasletleri Molla İbrahim'de görmemiz mümkün değildir. Nitekim Molla

35 Drina Köprüsü, sh.147.

36 Drina Köprüsü, sh.136.

İbrahim sadece kendi din kardeşlerine yani Müslümanlara iyilik yapar, onlar için çalışır: *“Bir Müslümana yardım etmek gerekince hiçbir şeyden çekinmez ve hiçbir şey ona ağır gelmezdi. Bu gibi şeyler için her zaman vakit ve para bulurdu. Bu gibi durumlarda kekemeliği de onu rahatsız etmezdi. Çünkü ihtiyaç içinde kıvranan bir din kardeşiyle konuşurken kekemeliğini tamamen unutturdu. Onun yanından çıkan büsbütün avunmasa bile, derdini kendi derdiymiş gibi paylaşan birini bulmanın ve içini dökmüş olmanın rahatlığı içinde oradan ayrılırdı.”*³⁷

Sonuç

Drina Köprüsü İvo Andriç’in diğer birçok romanı gibi “hümanist” bir ideolojinin ifadesinden ziyade, Sırp milletinin hem milletleşme hem de devletleşme sürecinin edebiyat “vasıtasıyla” anlatımıdır. Bu süreç tarihi bir şahsiyet olan Sokollu Mehmet Paşa ile başlatılır. Sokollu Mehmet Paşa köprü kurarak, ayrılmak zorunda kaldığı/bırakıldığı millete kucak açarken Âbid Ağa gibiler “öteki”nin temsilcileridir ve köprü kurduklarını zannederken aslında var olan köprüleri yıkmışlardır.

Romanda Hristiyan ya da Sırp unsurlar olumlu sıfatlarla tasvir edilir. Bazı Müslümanların yaptığı iyiliklere de yer verilir, ancak bu iyilikler romanda yüzeysel olarak anlatılır. Romanda Sırp milliyetçiliğinin ortaya çıkış süreci köprüünün yapılışından yirminci yüzyılın başına kadar bazı olaylara, kişilere ve fikirlere odaklanarak anlatılır. Drina Köprüsü, İvo Andriç’in “halk ozanı” kişiliğini öne çıkarmış ve Sırp milletinin destanını romanlaştırmıştır. Drina Köprüsü “bize göre”, “ötekinin romanı”dır. Osmanlı’nın yüzyıllarca idare ettiği coğrafyalarda yaşayan insanların sessizce dillendirdikleri “büyük ulusal anlatılarının” modern bir anlatımıdır.

KAYNAKÇA - BIBLIOGRAPHY

- Mustafa Nihat Özön, Türkçede Roman, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, Dünya Yayınları, İstanbul, 2004.
- Rene Girard, Romantik Yalan ve Romansal Hakikat, Metis Yayınları, İstanbul, 2007.
- Lucien Goldman, Roman Sosyolojisi, Çev. Ayberk Erkay, Birleşik Yayınları, Ankara, 2005.
- Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Murat Belge, Genesis “Büyük Ulusal Anlatı” ve Türklerin Kökeni, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Terry Eagleton, Edebiyat Kuramı Giriş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Melahat Pars, Makedon ve Sırp Romanlarında Türkler ve Türk İzleri, Ankara, 2004.
- İvo Andriç, Drina Köprüsü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Berna Moran, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1-2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- Sevim Kantarcıoğlu, Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

HOŞGÖRÜ KÜLTÜRÜ VE DEMOKRASİ

Dr. Mine Gözübüyük TAMER*

ÖZET

Yaşadığımız çağda değişen toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmeler, insanoğlunun hoşgörüye olan ihtiyacını da beraberinde getirmektedir. Öyleki, geçmişte var olan hoşgörü kültürünün değişen hayat şartları ile birlikte azalmaya hatta yok olmaya başladığı görülmektedir.

Toplumsal barış ve huzurun sağlanması ise hoşgörüye dayalı bir siyasal sistem ile mümkündür. Bu bağlamda, hoşgörü kültürünün ön plana çıkmasında hem bir siyasal sistem hem de bir yaşam tarzı olarak kabul edilen demokrasinin önemi göz ardı edilemez. Aslında, her iki unsurda birbiri ile iç içe geçmiş, biri diğeri için bir zorunluluk olmuştur. Dolayısıyla, toplumsal barışın sağlanması, birlikte yaşayabilmeyi ön koşulu olarak hoşgörü kültürünün içselleştirilmesi ile demokrasinin yerleşme ve gelişmesinde hayati bileşenlerinden biri olan hoşgörünün anlam kazanması ve öneminin vurgulanması gerekmektedir.

Bu makalede, hoşgörü ile karıştırılan kavramlara atıfta bulunularak anlam karmaşıklığı giderilmeye çalışılmış, hoşgörünün çıkış noktası üzerinde değişik düşünürlerin görüşlerine yer verilerek gerekliliği vurgulanmış, hoşgörünün öğeleri üzerinde durularak önemi hatırlatılmış ve son olarak demokrasi kültürünün gelişme ve yerleşmesinde hoşgörü kültür ve eğitiminin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Hoşgörü, demokrasi kültürü, toplumsal barış, eğitimin önemi

ABSTRACT

We live in an era that changing social, economic and political developments bring the need of human tolerance with it.. That in, tolerance culture existing in the past is beginning to be seen as reducing because of changing conditions of life.

To ensure social peace is possible with a political system that based on tolerance. In this context, a culture of tolerance to the fore in the political system and a lifestyle as well as the importance of democracy can not be ignored. In fact, both elements intertwined with each other, has become a necessity for one another. Therefore, to ensure social peace, as a prerequisite for being able to live in a culture of tolerance and democracy, the internalization of the settlement and development as vital components of meaning and the importance of tolerance should be stressed.

In this article, tolerance, mixed with the concept refers to the definition of complexity of trying to go is, tolerance of the output port on a different thought to the views of place given the need highlighted, tolerance items, with emphasis on the importance of remembering has been and, finally, the tolerance of culture and education that has a role role in developing and establishing democratic culture has been stressed.

Key words: Tolerance, democracy culture, social peace, the importance of education

* T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

Küreselleşme süreci ile birlikte dünya devletleri, yeni iletişim teknolojilerinin, nüfus hareketlerinin, bölgesel gerilim ve çatışmaların, uluslar üstü örgütlerin, çok uluslu/ulus ötesi şirketlerin, sermaye akışlarının, etnik milliyetçiliklerin ve diğer birçok yeni gelişmelerin sınır tanımayan etkileriyle baş etmek durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

21.yüzyıl başlarında ise tarihe 11 Eylül vakası olarak geçen ve Dünya Ticaret Örgütünün yerle bir olması ile hafızalara kazınan olayın gerçekleşmesi ve bu tarihten itibaren dünyanın içinde bulunduğu krizin derinleşmesine sebep olmuştur.

Özellikle günümüz dünyasında kültürler, dinler ve insanlar arasında derin bir hoşgörü kültürüne ihtiyaç duyulmakta, insanlığın devamı ve birlikte yaşamanın temel bileşeni olan hoşgörüye duyulan inanç ve özlem giderek artmaktadır.

Demokratik sistemin varlığını sürdürebilmesi sağlıklı bir demokrasi kültürüne, bu kültürün de psikolojik mekanizmalar olarak hoşgörü anlayışına dayanması gerekmektedir. Toplumdaki farklılıklara hoşgörü ve anlayışla yaklaşabilmek, bir toplumdaki bireyler tarafından hoşgörü kültürünün içselleştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Bu tutumun birey esas alınarak toplumun tüm kesimine inşa edilmesinde hoşgörü kültür ve eğitiminin önemi büyüktür.

Bu kapsamda, toplumsal barış ve huzur için hoşgörü kavramına dikkat çekmek, hoşgörünün neden önemli ve gerekli olduğunu gözler önüne sermek oldukça önemlidir. Ayrıca, demokrasi ile iç içe geçmiş hoşgörü kültür ve eğitiminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için önlemler almakta toplumsal bir sorumluluktur.

HOŞGÖRÜ KÜLTÜRÜ VE DEMOKRASİ

Günümüzde hoşgörü ile ilgili farklı tanımlara rastlanmaktadır, öyle ki bu kavram üzerinde ortak bir tanımın yapılması oldukça güçtür. Hoşgörü kavramını çetin bir kavram olarak gören düşünürlere göre hoşgörü kavramı gerek anlamı ve içerdiği unsurlar, gerekse koşulları ve sınırları ile anlaşılması zor bir kavramdır. Ayrıca hoşgörü kavramının diğer kavramlarla karıştırılması da bu kavram üzerinde evrensel bir tanımın yapılmasını güçleştirmektedir.

Hoşgörü kavramı herşeyi görmezlikten gelme, vurdumduymazlık demek değildir. Aksi takdirde disiplinsizlik ve sorumsuzluk doğar. Hoşgörünün kayıtsızlık, serbest bırakma ve icazet etme gibi kavramlardan da ayırt edilmesi gerekir. Bu kavramlar hoşgörünün çıkış noktası olan toplumsal çeşitlilik karşısında hoşgörünün koşullarını oluşturacak şekilde ortaya çıkan *kınama*, *iğrenme* ve *hoşlanmama* duygularını içermezler (Yürüşen 1996: 32). Çünkü hoşgörü toplumsal çeşitlilik karşısında ortaya çıkar. Toplumsal çeşitlilikten kast edilen bir toplumdaki bireylerin karakterleri, eğilimleri, yönelimleri vs. bakımlarından birbirlerinden farklı oluşudur. Walzer bunu şu şekilde dile getirir: *“Hiçbir şey insanların birbirlerinden farklı oldukları olgusundan daha açık değildir. Kimi insanlar dindardır, kimi insanlar dine saygısızdır. Bazıları tek bir cinsel partner tercih eder, bazıları çeşitliliği. Kimileri toplumsal ilişkilere aktif bir biçimde katılmaya çalışır, kimileri kendi bahçelerini ekip biçmeyi tercih eder”*(Walzer 1998: 77). Sonuçta bu çeşitlilik hoşgörünün ortaya çıkmasına zemin teşkil edecek olan kınama, iğrenme veya hoşlanmama duygularını içerir. Hoşgörülü olmak için farklılıkların kabul edilmesi gerekir. Fakat bu insanların davranışlarına ya da tercihlerine aldırılmamayı hoşgörülü olmak ile aynı kefeye koymak anlamına gelmez. Aksi takdirde bu kayıtsızlık olur. Hoşgörülü olmak sadece sözselsel bir ifade değildir, aynı zamanda hoşgörü gösterilenin de fark ettiği ve kendisine ilişkin şeyi ancak hoşgörü sayesinde sürdürebileceğinin bilincinde olduğu bir şeydir (Yürüşen 1996: 35).

Hoşgörünün neden gerekli olduğu ve neden iyi bir şey olarak düşünüldüğü sorusuna verilen yanıt, hoşgörünün gerek temel bir zemine oturtulması, diğer bir deyişle, meşrulaştırılması ve önem kazanması açısından üzerinde durulmaya değerdir. Hoşgörünün neden gerekli olduğu konusunda değişik yorumlar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını dile getirmek konunun anlaşılması bakımından yararlı olacaktır, ilk olarak, Locke'nin görüşüne yer verilecektir. Locke göre hoşgörü gereklidir ama bu gereklilik

hoşgörünün iyiliğinden değil, hoşgörüsüzlüğün yarattığı ve yaratabileceği sonuçların kötülüğünden dolayıdır. Ona göre, hoşgörü gereklidir çünkü hoşgörüsüzlüğün yarattığı sonuçlar daha da ağırdır. Locke, hoşgörüsüz olanlara hoşgörüsüz olmalarının ulaşmaya çalıştıkları amaçlar bakımından ne kadar beyhude, ne kadar faydasız olduğunu kanıtlamayı hedefliyordu (Yürüşen 1996: 77). Nicholsan adlı bir düşünür ise hoşgörüyle Locke'un tersine moral bir ideal olarak alır ve hoşgörenin iyi, hoşgörünün doğru olduğunu söyler. Bunu açıklayabilmek için negatif ve pozitif argümanlar adını verdiği iki argümanı ileri sürer.

Nicholsan'un hoşgörünün gerekliliğini tesis eden negatif argümanına göre, hoşgörü koşullara bağlı olarak iyidir. Ona göre; *"hoşgörünün iyi veya doğru bir şey olarak değerlendirilmesinin sebebi hoşgörünün iyiliğine duyulan inanç değil, hoşgörüsüzlüğün yaratacağı ağır sonuçlardır"*. Bu savını iki argüman ile açıklar. İlki, eğer hoşgörüsüzlüğün maliyeti yüksek olacaksa hoşgörü yeğlenmelidir; İkincisi, eğer bir kanaatin kökünün kazınması ya da bu kanaate dayanılarak sürdürülen eylemlerin durdurulmasının çok zor olduğu durumlarda hoşgörü gereklidir (Yürüşen 1996: 274-75). Pozitif hoşgörü argümanını ise şu şekilde açıklar; *"Başkalarının düşüncelerine ve bu düşüncelerin şekillendirdiği hayat tarzlarına aldırış etmek, onları umursamak ve ciddiye almak önemlidir ve gereklidir"* (Yürüşen 1996:282). Pozitif argümanına dayanarak hoşgörüyle bir anlayış olarak kabul eden Nicholson' a göre horgören yabancı ve hoş gitmeyen şeyleri yargılamaktan çok anlamaya çalışmalıdır. Ona göre, *"kişi kendini böyle yapmaya zorladığı zaman, gerçekten eğitilmiş ve saygıya hak kazanan biri olacaktır"* (Yürüşen 1996:282).

Hoşgörünün gerekliliğine kısaca değinildikten sonra, hoşgörünün içerdiği unsurlar gözler önüne serilerek kavramın daha iyi anlaşılmasına çalışılacaktır. Hoşgörünün öğelerini sevgi, saygı, güven ve anlayış olarak sıralamak mümkündür.

Sevgi hoşgörünün en temel ögesidir. Bu çerçevede hoşgörü; *"bir insanın ya da bir toplumun kendisinden farklı olan, farklı düşünen, kendi onayladığının dışında inanç ve değerler sistemine sahip olan insan ya da toplumlara karşı sevecen bir tahammül içinde olması"* şeklinde tanımlanmaktadır. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere hoşgörü, toplumdaki farklılıkları karşılıklı sevgi ile olanaklı kılmak demektir yani farklılıklara sevgi ile yaklaşmak demektir. Zira sevgi insanları birbirine yaklaştıran ve bir arada yaşamalarını olanaklı kılan olumlu duyguların tümüdür. Kısacası, sevgi ile hoşgörü arasında bir kaynaşma olmadığı zaman insanlar arasında

kurulacak olan hoşgörü zinciri uzun ömürlü olmayacaktır.

Hoşgörünün sağlam temellere dayanmasını sağlayan bir diğer öge ise *saygıdır*. Günümüzde hoşgörünün anlamı saygı ile de özdeşleştirilmektedir. Öyleki, hoşgörü sözcüğünün anlam olarak başkalarının inanç, görüş ve törelerine saygıyı kapsadığı ifade edilmektedir (Çubukçu 1995: 15). Bugün başkalarının düşüncelerine ve inançlarına yalnızca saygı gösterilebileceği vurgulanmaktadır (Fuat 2000: 100). Diğer benzer bir anlayış Uluslararası Hoşgörü Kongresin de açıklanmıştır. Yayınlanan bildiriye göre “*hoşgörü, kişinin kendi düşünce ve değer yargılarına uymayan düşüncelere ve değer yargılarına sahip kişilerin haklarına saygılı olmasıdır. Çünkü insanlığın devamı için hoşgörü şarttır*” (Keleş 1995: 73). Sonuç olarak saygı, farklılığı bir arada tutan unsurlardan biridir.

Hoşgörü anlayışının toplumlarda gelişebilmesi için insanlar arasında görülen sevgi ve saygının yanında *güven ve anlayış* gibi duygu ve düşüncelere de ihtiyaç vardır. İnsanların birbirlerine güvenmesi istikrarlı bir demokrasi içinde hayati önem taşımaktadır. Hoşgörü, insanın kendi düşüncesine, inançlarına, değerler sistemine sahip olan bir güvenin sonucudur (Ateş 1995: 53). Güveni olmayan insanlar saldırgan ve hoşgörüsüz olur. Toplumda güven duygusu geliştikçe insanlar başkalarına karşı geniş bir hoşgörü anlayışına kavuşur. Güven ile hoşgörü arasında bir bağ kuran bir düşünür de hoşgörünün olgun, kişiliği gelişmiş, kendine güvenen bir ruh davranışı olduğunu ileri sürer (Doğan 1995: 129). Joshua Liebman adındaki bir düşünür ise hoşgörüyü tanımlarken anlayış olgusuna işaret ederek, hoşgörünün başkalarının inançlarını, uygulama ve huylarını, onları kabul etme ya da paylaşma gereği olmadan anlamak için sarfedilen olumlu ve içten bir anlayış olduğunu ileri sürer (Güleryüz 1995: 206). Bir Rus düşünürü olan Bakhtin ise, “kendimiz bize başkalarının hediyesidir” diyerek farklı bir bakış açısı sunar. Ona göre; başkasına onun gözleriyle ve kendi gözlerimizle baktıkça ve bunun tersi oldukça, kendi kendimizle ilgili yeni bakışlar, yeni ve derin anlamlar belirecek; karşılıklı olarak giderek zenginleşen bir anlama ortaya çıkacaktır (Göka 1995: 101).

Sonuç olarak, toplumsal çeşitliliğin bir arada yaşamasına olanak tanıyan, toplumsal yaşamın vazgeçilmez ilkelerinden biri olan hoşgörü kavramı, bir toplumda tüm farklılıklara rağmen bir arada yaşamayı mümkün kılan, karşılıklı sevgi, saygı, güven ve anlayış esasına dayalı olarak kurulan fonksiyonel bir iletişim süreci olarak tanımlanabilir.

Böylesi önemli öğeleri içerisinde barındıran hoşgörü kültürünün de demokratik bir toplumdaki varlığı göz ardı edilemez. Hoşgörü demokratik

toplumlarda onun karakteristik bir erdemi olarak değerlendirilmektedir. Francis Fukuyama bunu şu sözleri ile açıklar; “Hoşgörü gibi değerler artık yalnızca belli bir amaca yönelik araç olarak görülmemelidir; demokratik toplumlarda hoşgörü karakteristik bir erdem haline gelmektedir. Demokrasiye ilişkin böyle bir gurur geliştiğinde ve demokratik değerler yurttaşlarca özümsemiğinde, demokratik ya da sivil bir kültür oluşmuş demektir (Fukuyama 1993: 266). Kısaca Fukuyama’ya göre, hoşgörü demokrasinin hayati bileşenlerinden birisidir.

Hoşgörsüz demokratik bir ortamda çatışmalar kaçınılmazdır. Toplumda hoşgörü ve uzlaşma kabiliyeti zayıfsa tepkileri barışçıl sınırlar içinde kontrol etmek zordur ve sorunları şiddet yöntemiyle çözme arayışları hem demokratik sistemi hem de devletin varlığını tehdit eder. Bu bağlamda, demokratik rejimin, demokratik sistemin, demokratik kuralların işlemesi mutlaka ve mutlaka bir demokrasi kültürüne ve bu kültürün de, psikolojik mekanizmalar olarak hoşgörü anlayışına dayanması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, hoşgörü, demokrasinin aynı bütünün içinde birbirinden farklı hatta birbirlerine karşıt olan birey ya da öbekleri bir arada yaşatması için zorunludur (Touraine 1997: 277).

Toplumda farklı çıkar, inanç, ideoloji, tutum ve davranışların varlığı, sosyal yaşamda zıtlasma ve çelişkileri kaçınılmaz kılmaktadır. Bu kaçınılmazlık durumu aynı şiddet derecesinde uzlaşmayı zorunlu kılmaktadır. T.C.’nin 10.Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer bu zorunluluğu şu şekilde dile getirmiştir; “Herşeyden önce, ayrımcılığı yadsımalı ve birbirimizi olduğu gibi kabul etme olgunluğunu göstermeliyiz. Yaşamın her alanında çatışma yerine uzlaşmayı, kavga yerine hoşgörüyü, karanlık yerine aydınlığı seçmeliyiz. Bu değerleri yaşama geçirebildiğimiz oranda başarı da bizimle olacaktır”¹ Böylece modern toplumda, sosyal zıtlıkları çözmenin yani toplumsal bütünleşmeyi sağlamanın temel ilke ve yöntemi “sosyal uzlaşma” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Demokrasinin en başta gelen özelliklerinden birisi de farklılığı uzlaştırabilmesidir. Hoşgörülü olmakta uzlaşmanın diğer bir yüzüdür. Farklı düşünceleri, inançları ve davranışları olağan karşılayabilmek hoşgörü ile mümkün olmaktadır. Aksi takdirde toplumda bir uzlaşma ve işbirliğinden söz edilemez. Hoşgörü ve uzlaşma, toplumsal bütünleşme ve barışı sağlamaktadır. Uzlaşmanın ve hoşgörünün olmadığı durumda, çatışma ve zıtlasma durumu gündeme gelir (HYD 1999: 10). Buradan da hoşgörü ve uzlaşmanın birbirleriyle özdeşleşen ve hatta birbirlerinden ayrı

---

1 Bilgi için bkz: 27.12.2000 Hürriyet Gazetesi s:17

düşünülmeden iki öge olduğu görülmektedir. Demokrasinin yerleşmesini mümkün kılan öğelerden birisi olan hoşgörü, farklılıkları koruyarak yaşatabilmenin de bir aracıdır.

Farklı düşünce, inanç ve davranışları olağan karşılayabilmek bir toplumda hoşgörü kültürünün varlığı ve gelişmişliği ile yakından ilgilidir. Gerek batı’da gerek ülkemizde hoşgörü kültürü toplumsal yaşam içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Tarihsel bakımdan hoşgörüye mümkün kılan beş farklı siyasi düzenleme; beş hoşgörülü toplum modeli öngörülmüştür; Çok uluslu imparatorluklar, uluslararası toplum, toplumlararası birlikler, ulus devletler ve göçmen toplumlar (Walzer 1998: 51). Her bir toplum modelinde hoşgörünün anlam ve içeriği değişmiştir.

Rönesansla birlikte Batı’da hoşgörü kavramına karşı büyük bir ilgi görülmeye başlanmıştır. Batı’da hoşgörü mezhepler arası çatışmaya karşı çıkmak ya da bilim-din tartışmalarında baskıya karşı kullanılan bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır (Büyükkaragöz ve Kesici 1998: 74). Batı’daki dinsel hoşgörü, sonu gelmez din savaşlarıyla ve hem Katoliklerin hem de Protestanların, istikrarlı bir anayasal düzenin ortak bir dinsel inanç temelinde yürümeyeceğini kabul etmeleriyle ortaya çıkmıştır (Kymlicka 1998: 239). O dönemlerde, John Locke’nin “Hoşgörü Üstüne Bir Mektup” adlı eseri doğrudan doğruya dinsel hoşgürsüzlüğe karşı yazılmış bir eserdir. Kavram 16.yüzyılda Thomas More’un Ütopya isimli eseri ile yoğun bir biçimde tartışma gündemine girmiştir. Bugün artık Batı’da özgürce ibadet etmek, kişinin dininin propogandasını yapması, dinini değiştirmesi ya da dini tümünden reddetmesi bireysel haktır (Kymlicka 1998: 239).

Geleneksel Türk kültüründe ise hoşgörü köklü bir biçimde yer almıştır. Öyleki, Türk kültürü, Anadolu da binlerce yıl çeşitli uygarlıkları içerisinde barındırmıştır. Çoğulcu kültürel bir yapının izlerine sahip olan Türkler, hoşgörüye kendi hayat tarzlarının bir fonksiyonu haline getirmişlerdir (Çubukçu 1995: 77). Türk kültürünün milli mahiyeti insanı sevmek, ona layık olduğu değeri vermek özelliğidir (Nehman 1995:210). Türklerde geniş bir hoşgörü anlayışına sahip olunmasının sebebi, o dönemlerde oluşturulan ortamlar ve o dönemlerde ortaya çıkan düşünürlerdir (Büyükkaragöz ve Kesici 1998: 75). Zira bir Yunus Emre, Bir Hacı Bektaş Veli, bir Mevlana bunların emsalsiz örnekleridir. Bu düşünürlerin deyişlerinde hoşgörüye verilen önemin büyüklüğünü görmemiz mümkündür. Bugün birer anahtar konumunda olup, yaşamlara dönüştürülen ya da bir yaşam felsefesi haline getirilen bu değerli düşünürlerin sözleri hoşgörü kültürünün geçmişten günümüze yansıdığı bir göstergesidir.

Yunus'un "Yaratılan'ı hoşgör, Yaratan'dan ötürü" sözleri Türk kültürünün hoşgörüyeye ne denli açık olduğunu göstermektedir. Mevlana'nın bir özdeyişi vardır; "Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan halka müderris olsa hakikatte asidir." Ayrıca yine Mevlana'nın "Ne olursan ol, gel..." ve "Hoşgörülükte deniz gibi ol" gibi dünyaca meşhur olan sözleri ile hoşgörünün ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Hacı Bektaş Veli hoşgörü sınırlarını Kimseyi kırma, kırana da kırılma. İncinsen de incitme" diyerek ulaşılmaması kolay olmayan noktalara taşımıştır (Bal 1997: 73).

Eski Türk kültüründe Türklerin azınlıklarla olan ilişkilerinde hoşgörülü olmaları İslam dininin etkisiyle açıklanmaktadır. İslamiyet hoşgörüyeye önem veren bir dindir. İslam hoşgörüsünün temel ilkelerinden biri hangi etnik kökenden, ırk ve milletten olursa olsun, birisinin ötekilere üstünlüğü ve öncelik hakkı olmayışı, hepsinin onurlu, yüce yetenekli en güzel biçimde yaratılışıdır (Doğan 1995:131). Kuran'da insana, barışa ve erdeme önem verilmesine dair birçok ayet vardır. İnsanlar arasındaki ilişkilerin ölçüsünün anlayış, bağışlama ve güzel söze dayalı olması gerektiğini dinimiz şöyle açıklamaktadır; Yüce Allah "Eğer affeder, kusurlarını başına kalkmaz, bağışlarsanız şüphesiz Allah da çok yargılayıcı ve esirgeyicidir", "İyilik ve kötülük bir olmaz. Kötülüğe en güzel şeyle karşılık veriniz. Bakarsın ki seninle aranda düşmanlık olan kimse candan bir dost olur" buyurmaktadır (Kahveci 1999: 43-44). Ayrıca Hz.Muhammed'in "Bir Arabın bir Acem'e üstünlüğü yoktur", "Beyaz insanın siyah insana üstünlüğü yoktur" gibi birçok sözleri İslam dininde ırk ve renk ayrımı yapılmaksızın herkesin eşit olduğunu ve herkese kucak açtığını göstermekte ve dolayısıyla hoşgörüyü teşvik edici olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise hoşgörü yine önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlıların ümmet sistemi, en gelişmiş ve en uzun yaşamış başka bir imparatorluk hoşgörü sistemi örneğidir (Walzer 1998:33). Bu sistem genel olarak insancıl, grup farklılıklarına karşı hoşgörülü ve oldukça istikrarlıydı (Kymlicka 1998: 240). Osmanlı İmparatorluğu'nun "millet sistemi" çerçevesinde, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler öz yönetimli gruplar (ya da milletler) olarak tanınıyor ve kendi üyelerine kısıtlayıcı dinsel kurallar dayatmalarına izin veriliyordu (Kymlicka 1998: 239). Müslümanlar karşısında aynı kısıtlamalara - örneğin giyinme, din değiştirme ve cemaat dışı evlilik- tabi idiler ancak kendi üyeleri üzerinde kontrol kurmalarına izin verilmişti (Walzer 1998: 33). Müslümanlar'ın idaresinde yaşayan Müslüman olmayan tebaa, cizye (başvergi) adı altında

bir vergi ödemekle, vatandaşlık hakkı, buna dayalı olarak dinlerinde ve hukuklarında serbestlik, himaye, korunma, dini hürriyetlerine karışılmama, adil ve eşit muamele görme imkânlarına sahip olurlardı (Kahveci 1999: 36). Bu bağlamda, her Osmanlı yöneticisinde hoşgörü ilkesiyle ilgili mükemmel örnekler gösterilebilir. Türkler ve Macarlar'ın Sırbistan'ı alma girişimi bu konudaki en güzel örnektir (Güner 1995: 79): Ortodoks Hristiyan olan Sırp, Müslüman olan Türkler ve Katolik Hristiyan olan Macarlar arasında bir tercih yapmak durumundadır. Sırbistan Kralı George Brankoviç sorar: “Macarlar Türklere galip gelirse, Sırpın mezhepleri olan Ortodoksluk hakkında ne gibi müsaderelede bulunacaksınız?”; Macaristan Kralı Jan Honyat şu cevabı verir: “Sırbistan'ın her tarafında Katolik kiliseleri tesis edeceğim. Ortodoks kiliselerini yıkacağım”. Aynı soruya Osmanlı Türk İmparatorluğu Padişahı Fatih'in verdiği cevap ise şudur: “Her caminin yanında bir kilise inşa edilecek.” Bunun üzerine Sırbistan, Macaristan'a değil Osmanlı'ya itaat eder. Sonuçta, uzlaşma, adalet, karşılıklı sevgi ve saygı esasına dayanan bir hoşgörü kültürü içerisinde imparatorluk varolmayı sürdürmüştür. Şerif Mardin bu başarıyı şu şekilde ifade etmektedir: “imparatorluk genişledikçe Osmanlılar, karşılaştıkları yeni toplumsal kurumlarla, yerel törelere yasallık tanıyarak ve etnik, dinsel ve bölgesel özelliklere yönelik ve merkezi olmayan bir uzlaşma sistemini pekiştirerek başttiler” (Mardin 1997: 39). Braude ve Lewis gibi düşünürler de bu konudaki görüşleriyle Mardin'in ifadesini desteklerler. Onlar bu başarıyı şu şekilde dile getirir: Neredeyse yarım bin yıl boyunca, Osmanlılar tarihte eşi görülmemiş çeşitlilik barındıran bir imparatorluğu yönetti. Dikkate değer biçimde, bu çok etnikli ve çok dinli toplum yaşadı. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler kendi ayrı kültürlerini zenginleştirerek yan yana ibadet ettiler ve yaşadılar” (Kymlicka 1998: 240). Kısaca, 600 yıllık bir döneme imzasını atan imparatorluk sınırları içerisinde, birbirlerinden din, dil ve ırk bakımından farklı olan insanlar bir arada uzun yıllar yaşamışlardır.

Yaşadığımız çağda ise, değişen toplumsal, ekonomik ve siyasal gelişmeler, insanoğlunun hoşgörüye olan ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Geçmişte var olan hoşgörü kültürünün değişen hayat şartları ile birlikte azalmaya hatta yok olmaya başladığını görmek zor değildir. Keza, 1995 yılının, Birleşmiş Milletler tarafından “Hoşgörü Yılı” ilan edilmesi hoşgörüye duyulan ihtiyacın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Öyleki, insanlık tarihinde hoşgörü eşğinin en düşük düzeye ulaştığı bir zaman dilimi yaşanmaktadır (Kapuzoğlu 2000: 41). Dünyanın pek çok yerinde anlamsız savaşlar, katliamlar, ırkçı saldırılar, aşırı milliyetçi saldırılar

devam ediyor. Dinci, milliyetçi, ırkçı akımların canlandığı Afganistan’da, Ruanda’da insanlar birbirlerini öldürüyor (Kapuzoğlu 2000: 41). Bütün bunların temelinde hoşgörüsüzlük yatmaktadır. Geçmişte yaygın ve köklü bir hoşgörü kültürüne sahip olan Türk insanı da gelişmelerden nasibini almaktadır. Kalaycıoğlu’nun “Dünya Değerler Araştırması”na referansla belirttiğine göre Türkiye toplumu hoşgörüsü en az toplumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Orhan 2000:1741). Bu araştırma sonucunda; Türkiye’de ciddi boyutlarda bir hoşgörüsüzlük ortamının mevcudiyetini, bireylerin birbirine itimadının son derece düşük olduğu, toplumsal ve siyasal kurumlara güvenin olmadığı, sadece siyasal etkinlik duygusu ve siyasete ilginin demokrasinin işleyişine katkıda bulunacak bir düzey içerdiği göze çarpan hususlar arasındadır (Sarıbay 1998: 98). Bu sonuç, kişilerarası güven konusunda olduğu gibi, farklılığa karşı hoşgörü konusunda da, Türk toplumunun değerlerinin demokratik toplumların hayli uzağında olduğu görülmektedir.

Demokrasiler, güçlkle kazandıkları özgürlüklerini kendi toplumlarının yaşamlarına katılmak amacıyla kamusal tartışmaya kendi seslerini de katarak, eylemleri nedeniyle sorumlu tutulabilen temsilcileri seçerek ve kamusal yaşamda hoşgörü ve uzlaşmanın gerekli olduğunu kabul ederek kullanma iradesine sahip yurttaşların varlığı ile çiçeklenir. Diğer bir deyişle, demokrasinin düzenli ve istikrarlı işleminin önemli bir şartı içinde yaşadığı toplumun siyasal kültüründe müsamaha, hoşgörü ve uzlaşma öğelerinin yaygın olmasıdır.

Hoşgörü bilgiden daha çok belli bir bilginin ve eğitimin sağladığı bir davranış, bir kültür düzeyi olduğunda bu davranış ve kültür düzeyinin de içselleştirilip yükseltilmesi gerekmektedir. Hoşgörünün, sevginin düşmanı temelde bilgisizliktir. Körü körüne düşünmeden kendi inancına, bilgisine bağlanmak, başkasının varlığını tanımamak, karşıtına tahammül etmemek, bağnazlık taassuptur (Doğan 1995: 27).

Bakanlar Komitesi’nin 1981 yılında kabul ettiği Hoşgörüsüzlük Bildirgesi: Demokrasi İçin Bir Tehdit başlıklı belgede, eğitimin bu konudaki rolü vurgulanmıştır. Hoşgörü ile insanın özünde bulunan, insan için eşitlik ve onura saygının “demokratik ve çoğulcu” toplumun temelini oluşturduğunu, hoşgörüsüzlüğe karşı koymanın en iyi yolunun demokratik kurumları korumak ve güçlendirmek olduğunu belirten Bildiri’ye göre, hoşgörüsüzlüğe karşı eylemde eğitim ve bilginin temel bir rolü vardır. Çünkü hoşgörüsüzlüğün kökeni, çoğu kez bilgisizlikte yatar. Bilgisizlik ise anlayışsızlık, kin ve hatta şiddet kaynağıdır. Hoşgörüsüzlük bildirgesi,

demokrasi ve insan hakları arasındaki bağlantının varlığını bilen bir yaklaşımla, demokratik bir toplumda insan hakları gereklerinin ve bundan doğan sorumlulukların bilincine varılmasını geliştirmede insan hakları konusunda öğretimin özendirilmesini yinelemiştir (Gülmez 1994: 25).

Dolayısıyla, iyi bir eğitim programı kültürel farklılıklara rağmen kişisel ilişkileri geliştirebilir. Etnik, dinsel, bölgesel çatışmalara sürüklenen dünyamızda tarihimizdeki hoşgörü örneklerini tanıtmak, ülkemizi, sevgisi, dostluğu, hoşgürüsü ile gönüllerinde taht kuran, veli, himmetli insanları tanımak; Yunus Emre, Mevlana, Hacı Bayram Veli, Hacı Bektaş'ın hoşgürüsünü ve sevgisini anlatmak hoşgörü eğitiminde etkili olacaktır.

SONUÇ

Demokrasi ve hoşgörü kültürü gelenek içinde birbirini tamamlayan olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern yaşantının egemen olduğu toplumlarda da durum böyledir. Dolayısıyla bu iki kavramın hayata geçirilmesi çağdaş demokratik devletin temel amaçlarından biridir. Hoşgörü ancak gerçek demokrasinin geçerli olduğu toplumlarda hayat bulabilir. Dolayısıyla, demokrasi ve hoşgörüyü vatandaşların yaşam biçimlerine ve felsefesine dönüştürmediği sürece hayata geçirilmesi mümkün olmayacaktır. Bunu gerçekleştirmek yani demokrasi ve hoşgörüyü bireylere bir meziyet bir değer olarak kazandırmakta bir eğitim işidir.

Çoğulcu kültürel bir yapıya sahip olan ülkemizin geçmişten gelen hoşgörü anlayışını yeni kuşaklara kazandırması için alması gereken önlemler bulunmaktadır. Öncelikle, bir arada yaşamanın temel unsuru olan hoşgörü kültürünün örgün ve yaygın eğitim yoluyla bireylere kazandırılması gerekmektedir. Demokrasi ile iç içe geçmiş olan bu unsurun hayatımıza katabilecek güzelliklerin farkına varılması adına etkinlikler düzenlenmeli ve tarihimizdeki hoşgörü örnekleri tanıtılmalıdır.

Son olarak, “72 millete bir göz ile bakmayı” geçmiş kültürden miras alan Türkiye Cumhuriyeti’nin, bu mirası daha da güçlendirerek kendi çocuklarına, başka dinlerin ve başka etnik grupların çocuklarına aktarmak üzere eğitim programlarını geliştirmesi, yaygınlaştırması ve bu konu ile ilgili tüm kurum ve kuruluşlar yanında sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde çalışması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA – BIBLIOGRAPHY

- ATEŞ, Toktamış. Hoşgörü ve Uzlaşma. Ankara. 1995
- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş & KESİCİ, Şahin. “Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi”. Türk Demokrasi Vakfı Yayınları. Ankara. 1998
- ÇİFTÇİ, Orhan. “Kültür ve Demokrasi”. Raif, Kamil & Mollaoğlu Jülide; Demokrasi Dosyası. Ankara. 2000
- ÇUBUKÇU, I. Agah. “Türk Kültüründe Hoşgörü”. Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri. TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya. 1995
- DOĞAN, Lütfi. “İslam’da Dinler Arası Hoşgörü”. Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya. 1995
- FUAT, Memet. Demokrasi Kültürü, İstanbul. 2000
- FUKUYAMA, Francis . Tarihin Sonu ve Son İnsan. İstanbul. 1993
- GÜNER, Agah Oktay. “Türk Kültüründe Hoşgörü”. Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri. Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya. 1995
- GÜLERYÜZ, Naim. “Tarihten Bir Örnek: Türk Toplumı”. Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri. Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya. 1995
- KAHVECİ, Niyazi. Demokrasi ve İslam. Türk Demokrasi Vakfı: Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi Yayınlar, No: 2. Ankara. 1999
- _____. İnsan Hakları ve İslam. Türk Demokrasi Vakfı: Demokrasi ve İnsan Hakları Projesi Yayınları, No: 3. Ankara. 1999
- KARAKAŞ, Ercan. “Açılış Konuşması”. Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri. Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya. 1995
- KAPUZOĞLU, Tuncer. “Açılış Konuşması”. Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri. Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya. 1995
- KELEŞ, Birgen. Siyasette Hoşgörü. Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya. 1995
- KYMLICKA, Will. Çok Kültürlü Yurttaşlık. Çev.: Abdullah Yılmaz. İstanbul: 1998.
- MARDİN, Şerif. Makaleler I: Türkiye’de Toplum ve Siyaset. İletişim Yayıncılık, İstanbul. 1997
- Merhaba Sivil Toplum. Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi: No: 10
- METİNER, Mehmet. Türkiye’de Devlet ve Sivil Toplum. Yeni Türkiye Sayı: 18, 1997
- NEHMAN, Musaoğlu. “Türk Tefekküründe Hoşgörü Anlayışı”. Uluslararası Hoşgörü Kongresi Bildirileri. Kültür Bakanlığı Yayınları, Antalya. 1995
- SARIBAY, A. Yaşar. Siyaset, Demokrasi ve Kimlik. Asa Kitabevi, Bursa. 1998
- . ‘Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”. Keyman, Fuat & Sarıbay, A. Yaşar. Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam. Vadi Yayınları, Ankara. 1998
- TOURAINÉ, Alain. Demokrasi Nedir? Çev: Olcay Kunal. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 1993
- YÜRÜŞEN, Melih. Liberal bir Değer Olarak: Ahlaki ve Siyasal Hoşgörü. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. 1996
- WALZER, Michael. Hoşgörü Üzerine. Çev: Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları 1998

AKUT APENDİSİTİNİN TEŞHİS VE TEDAVİSİ

Dr. Mr. Sci. Adnan VRAYNKO*

Dr. Mr. Sci. Gafur MEMETİ*

ÖZET

Akut apendisit, processus vermikularisin fakultatif veya patojen mikroorganizmaları tarafından meydana gelen iltihaba denir. Bütün diğer akut abdominal hastalıkları oranına göre dominant bir hastalıktır. Genellikle daha genç nüfusta görülür.

Gostivar cerrahi bölümünde retrospektif olarak 2005-2010 yılları arasında bir araştırma yapılmıştır. Araştırmanın amacı hastalığın yaşa ve cinslere göre dağılımı, hastalığın frekvensiyonu, hastalık teşhisi ve cerrahi tedavisi ve tedavi komplikasyonlarıdır.

Araştırma 507 evrakları olan hastalarda gerçekleştirilmiştir. Hastalık teşhisi: hastalarda anamnez alınarak, objektif incelemeler yapılarak, ehosonografi takibi, bazen abdominal bölümünün Ro kayıtları ve CT kayıtları gözönüne alınarak yapılmıştır.

Araştırmada hastalığın, diğer abdominal hastalıklarına kıyasen görünme oranı %50,3 olduğu kanıtlanmıştır. Hastaların yaşına göre %74,9 oranla daha genç nüfusta görüldüğü kanıtlanmıştır. %53,25 oranla kız çocuklarında daha fazla görüldüğü tespit edilmiştir. Ameliyat sonrası komplikasyonlarında ise yara enfeksiyonunun %0,98 oranda olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: akut apendisit, kör bağırsak iltihabı, inflamacion processus vermicularis

ABSTRACT

Acute appendicitis process vermicularis inflammation caused by pathogenic microorganism called facultative or. All other acute abdominal diseases, according to a dominant population is younger than illness. Usually Gostivar surgical department between 2005-10 were retrospectively purpose of the research has done. The research genus of the disease frequency diagnosis disease and its surgical treatment and complication of treatment. 507 research papers realized. Illness diagnosis patient with: history taking in patients, by objective examination, ehosonografy follow-up sometimes abdominal portion of the records and CT records of Ro was considering.

Study of the disease 50.3% of the other abdominal disorders that appear relatively proved. 74.9% most of the patients compared to the younger population by age is seen has been proven. Surgery found more common in girls compared to 53.25% after the complications of wound infection %0.98 rate was found to be.

Key words : acute appendicitis, intestinal inflammation blind, processus vermicularis.

* Gostivar Tıp Merkezi – Genel Cerrahi Bölümü, e-mail: dr.adnan_vraynko@hotmail.com.

GİRİŞ

Akut apendiks patojen ve fakultatif mikroorganizmaların etkisiyle processus vermicularis iltihabına denilir. Akut abdominal hastalıklarında en çok gözükken bir hastalıktır. Processus vermicularis hamileliğin beşinci haftasında cekumla bir arada meydana gelmektedir, gözükümü lateral diverticulumun ductus vitelo intestinalisin gibidir ve kalın bağırsağı ince bağırsakla bağlamaktadır. Processus vermicularisin uzunluğu 2.5-20cm kadardır, diyametri 4-8mm dir. Bazılarda valvula apendikularis denilen kapacık gözükür. Lenfatik bezlerle zengindir. Bu sebepten genç yaşlarda iltihaplaşma fazlasıyla gözükür. Mikroorganizmalardan mada lenfatik bezlerin zenginliği ve halkın beslenme tarzına processus vermicularis iltihabında önemli yer almaktadır. Organ forması ve yabancı malzemelerin bağırsakta bulunması iltihaplara yol açar. Vücudun diğer yerlerinde enfeksiyonlar linfogen ve hematogen yoluyla processus vermicularis iltihabına neden olabilir. Trauma nedenlerinin iltihaba yardımcı olduğu halen bilinmiyor. İltihaplaşmış processus vermicularisin devamına yardımda bulunduğu düşünülüyor. Bağırsaklarda parazitler processus vermicularisin iltihaplaşmasına neden olabilir.

Etioloji faktörler organa etki ederek intramural basıncın artmasına ve enteral sekretlerin salgılanmasına yol açmaktadır. Bu olay sebebinden venoz sirkulasyonu mezoapendikte meydana gelmektedir. Bu durum kongestiyon durumu olarak iltihabın ilk fazına yol açmaktadır.

Hastalık epigastrium bölümünde ağrılar, bazen bütün abdominal bölümünde ağrılarla başlar. Birzaman sonra ağrılar ileosekal sağ bölümüne yerleşir. Bu durum halsizlik ve kusmakla takip edilir. Bazen diarea da gözükür. Teşhisi anamnez, objektif muayenesi, labaratuvar analizler ,abdomen eho tomografisi, abdomen natif rengeni ve bazen abdomen emarı kullanılarak edilmektedir.

HEDEF

Bu işlemin hedefi halkta hastalığın şu durumlarını tespit edilmesi için yapılmıştır:

- 1.Hastalığın Gostivar ve yöresindeki halkında görünüş frekfensiyonu
- 2.Halkın hangi yaş döneminde ve hangi cinsiyetinde en çok bu hastalığın görüldüğü
- 3.Gostivarın cerrahi bölümünde ameliyat sonrası komplikasyonların tespit edilmesi

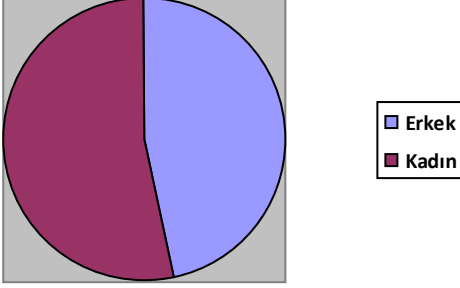
MALZEME VE METODLAR

Bu işlemin gerçekleşmesi Gostivarın cerrahi bölümünde oluşmuştur.507 evraklarla tespit edilmiş hastalarda 2005-2010 yılları arasında retrospektif metodu kullanılarak gerçekleştirilmiştir.Bütün hastalarda teşhis edilerek apendektomia ameliyatı gerçekleştirilmiştir.Hastalar yaşa göre ve cinsiyete göre ayrılmıştır.Hastaların teşhisinde anamnez,objektif muayene ve yardımcı araştırma yardımcı metodları(labaratuar analizleri, abdomen eho sonogrfsisi ,abdomen Rö grafisi, bazen abdomen emarı) kullanılmıştır.

SONUÇLAR:

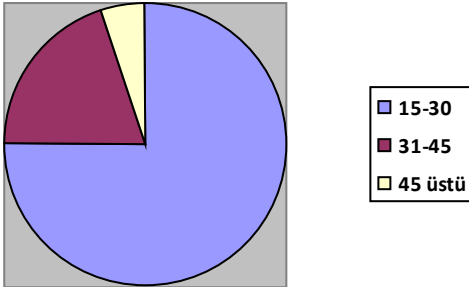
Hasta cinsiyetine bakılarak tabloda kız çocuklarında hastalığın daha fazla gözüktüğü tespit edilmiştir(270/507 hastadan veya %53.25),erkek çocuklarda (237/507 hastadan veya %46.75)tespit edilmiştir.

Cinsiyet	Ameliyat edilmiş hasta sayısı	Ameliyat edilmiş hasta sayı yüzdesi
Erkek	237	46,75
Kadın	270	53,25
Toplam	507	100

Sonuçlarımızda hastalığın erkek çocuklara kıyasen kız çocuklarında daha fazla görüldüğü tespitlenmiştir.

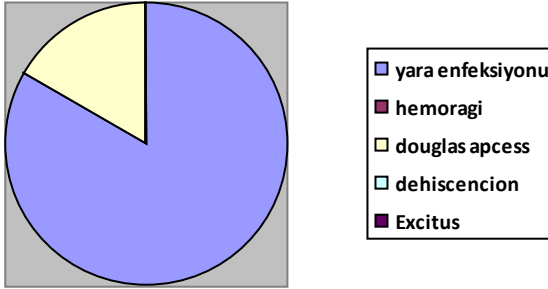
Yaş grubu	Hasta sayısı	yüzdesi (%)
15-30	380	74,99
31-45	102	20,9
45üstü	25	4,9
Toplam	507	100

Hastalarımızı yaşa göre gruplaştırdığımızda, 15-30 yaşları arasındaki hastalarda akut apendisit hastastalığının en çok görüldüğü tespit edilmiştir.

Gostivar cerrahi bölümünde akut apendisitten ameliyat edilmiş hastalarda tabloda gösterilen komplikasyonlar meydana geldiği tespit edilmiştir:

Komplikasyonlar	Hasta sayısı	%
Yara enfeksiyonu	5	0,98
Hemoragi	0	0
Douglas Apcess	1	0,19
Dehiscencion	0	0
Excitus	0	0
Toplam	6	100

Grafikon ve tablolar komplikasyonların az miktarda olduğunu gösterir.507 ameliyat edilmiş hastanın yalnız beşinde yara enfeksiyonu tespit edilmiştir.Enfeksiyon kapan hastalar antibiogram yardımıyla tespitlenmiştir ve antibiogram sonuçlarına göre antibiotiklerle tedavi edilmişlerdir.Günde bir defa lokal antiseptik ve antibiotiklerle yara pansumanı yapılmıştır. Tedavi persekundum olarak gerçekleşmiştir.Douglas abscessi eho sonografi yardımıyla tespitlenmiştir.Yeniden ameliyata alınarak hastada lavaş ve drenaş(temizleme ve akıtma) yapılarak tedavisi gerçekleştirilmiştir.

DİSKUSYON

Akut apendisit processus vermicularisin akut iltihabına denilmektedir ve fazlası daha genç yaşlarda meydana gelmektedir, az miktarı daha ilerlemiş yaşlardaki hastalarda görülür. Laboratuvar analizleri hastalığın teşhis edilmesine yardımcı olur. Eho abdomen ve CT abdomen bazen hastalığın teşhisi için de kullanılır.

Akut apendisit tedavisi yalnız apendektomi ameliyatı yapılarak gerçekleştirilir. Bizim araştırmamızda apendisit frekansı diğer akut abdominal hastalıklarına göre %50.35 olarak gösterilmiştir. Cinsiyet farklılığına göre yapılan araştırmamızda erkek çocuklarına kıyasen %46.75 (237/507) kız çocuklarında %53.25 (270/507) hastalığın daha fazla görüldüğü tespit edilmiştir.

Hastaların yaş farkına göre yaptığımız araştırmada 15-30 yaşları arasındaki hastalarda %74.9 (360/507) hastalığın daha fazla görüldüğü, 31-45 yaşları arasındaki hastalarda ise %20.9 (102/507) olarak en az sayıda görüldüğü tespit edilmiştir.

Araştırmamızda ameliyat sonrası komplikasyonlar sembolik miktardadır:

- yara enfeksiyonları % 0.98
- douglas abscesi % 0.19

SONUÇ

Akut apendisit hastalığı 507 teşhis edilmiş hastalarda retrospektif olarak yapılmış işlemde şu sonuçlara varılmıştır:

1.Sağ ileosekal bölümünde ağrılar akut apendisit hastalığı teşhis edilmiştir.

2.Tehşis anamnez ve objektif muayenelerle yapılmıştır.

3.Yüksek leukositoz klinik teşhisinde yardımcı araştırma olarak kullanılmıştır.

4.Eho abdomen klinik resmine yardımcı araştırma metodu olarak kullanılmıştır.

5.Tedavi apendektomi ameliyatı (processus vermicularisin alınması)ile yapılmaktadır.

Araştırmalarımız gösteriyor ki:

Apendisit ameliyatı komplikasyonlarının çoğu şu sebeplerden meydana gelmektedir:

Hastaların iyi muayene edilmemesi

Nüfusun tıp kültürü seviyesi

Ameliyatın teknik işlemi ve ameliyatta kullanılan malzemeler

KAYNAKÇA - BIBLIOGRAPHY

Bošković Sreten, Gjanković Hugo, “Dijagnoza u opštoj hirurgii” Beograd-Zagreb 1993,

Bukurov S., Petković S., “Hirurgija”, Medicinska Kniga, Beograd-Zagreb,

Christopher’s, “Hirurgija”, Savremena Administracija, Beograd, 1993

Dragoevič, “Hirurška operativna tehnika”, Beograd, 1997

Gray H., “Embryology”, Gray’s Anatomy, “Coecum-Appendix Coeci Vermiformis”, Gray’s Anatomy

Giordanengo G., “Praktika hirurgiko d’uegenca hirurgija dell’abdomen”

Lisenikov John N.K. Bošković Vi Privges M.G

Hoxhaj A., Çeliku E., Gjonataj A., “Ceekumi dhe apendiciti – Test i anatomisë normale te njeriu”, “Appendicitis acuta. Urgjenca abdominalis diagnoza klinike Ekografike CT Scain dhe alternative e trajtimit”, Tiranë, 2001

Masen T., Pavlova M., Svarb J., Borres P., “Ultasonografi as an auxiliary metod in diagnosis of acute appendicitis”, Rozhl Chr 2003, June 82, /vol. 6

Medicinska enciklopedia, Jugoslovenski Leksikografski Zavod, 1987

Moingant R., “Appendix abdominal operativ”

Mukuliz-Radecki F., “Appendicitis eahrend de Schagersoft”

MAKEDONYA TÜRKLERİNİN YAZI DİLİNDE DEYİMLER

Mr. sc. Hülya Davut Skuka¹

ÖZET

Asırlarca Türk dilinin etkisinde kalan Makedoncaya, Türkçe kelime ve şekiller yanısıra, birçok deyim de girmiştir. Bu deyimlerin bir kısmı kelimesi kelimesine tercüme edilerek, bir kısmının bir kelimesi çevrilerek, ötekisi ise olduğu gibi aktarılarak, bir kısmı da onları aşağı yukarı karşılayan kelimelerle çevrilerek Makedoncaya girmiştir.

Zamanla, bu deyimlerin bazılarının anlamı başkalaşmış ya da çeşitlenmiştir.

Öyleki II. Dünya Savaşından sonra ters yönde bir etkinin, daha doğrusu, Makedoncanın Makedonya Türklerinin diline etkisinin başlamasıyla, değişikliğe uğrayan bu deyimler de, bura Türk halkının diline yerleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla, Makedonya Türkleri kendi deyimlerinin asıl anlam ve şekillerini unutup, bunların Makedon dilinde yoğrularak başkalaşan anlam ve şekillerini benimsemişlerdir.

İşte, bizim bu çalışmamızın konusu da, Makedonya Türklerinin yazı dilinde kullanılan, asıl anlam ve şekillerini yitirmiş Türkçe deyimlerdir. Bu maksatla, 1950-2003 yılları arasında Üsküp'te yayınlanan Sevinç dergisinin belli sayılarını taradık, burada karşılaştığımız deyimlerin kullanımında yapılan hataları belirttik ve bunların asıl anlamlarını, doğru kullanılışlarını gösterdik.

Anahtar Kelimeler: Deyimler, Birleşik eylemler, Şekiller

ABSTRACT

The Macedonian language, as a result of an influence of the Turkish language for several centuries, has adopted not only new words but also a lot of new phrases. This phrases, as the time passed by, gained different meanings.

After the Second World War, the Macedonian language started to influence the Turkish language used in Macedonia. The Turks in Macedonia have accepted some altered phrases from the Macedonian language, which originated from the Turkish language in the first place. They have forgotten the correct forms and meanings of their own phrases.

This research paper is focused on this altered phrases which were used form Turks in Macedonia. For that purpose we analyzed texts from the magazine "Sevinch", published in the period between 1950-2003 in Skopje. We determined the altered phrases and presented their correct forms and meanings.

Key words: phrases, complex verb, forms
¹ Ss. Cyril and Methodius University, Pedagogical Faculty, Skopje, Macedonia
hulya.skuka@pfsko.ukim.edu.mk

GİRİŞ

“Deyim, belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.”²

“*Gökte arayıp yerde bulmak*”, “*bir dediğini iki etmemek*”, “*dört gözle beklemek*”, “*ön ayak olmak*”, “*ele avuca sığmamak*” gibileri, birden fazla kelimedenden oluşan deyimlere örnektir.

Tek ögeli deyimler için ise *gözde*, *kaşarlanmış*, *akşamcı* gibi örnekleri sayabiliriz.

Tahir Nejat Gencan deyimleri, “... kuruluş anlamları, sözcüklerin düz anlamlarından az çok kaymış olan, anlamları ve yapıları kurallara bağlanamayan, açıklanması için derin incelemeler isteyen, incelenmemesi daha doğru olan; yapısını değiştirmeden çok kez, başka dillere çevrilemeyen kalıplaşmış takımlar, söz öbekleri ...”³ olarak açıklar.

Vecihe Hatiboğlu’da deyimlerin, “anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan, bazı sözcükleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlere giren kalıplar”⁴ olduğunu belirtir.

Deyimler bazı özellikleri ile atasözlerine, terimlere ve birleşik kelimelere benzediği halde, birçok yönleri ile onlardan ayrılırlar.

Deyimlerde kalıplaşma bu tür kelimelere kıyasen o kadar sıkı değildir. Bunun sonucu olarak, deyimlerin kelimeleri arasına bazı durumlarda başka kelimeler girebilir ve çekim ekleri alabilirler. Deyimin ad soyundan olan kelimeleri ad çekim eklerini aldığı gibi, eylem soyundan olanlar da bütün kişi ve zaman eklerini alabilirler.

Örneğin:

Başıma (veya başına) *devlet kuşu kondu* (konmuştu, konacak v.b.)

Deyimler, bir ulusun söz dünyasına vurduğu damgası; o ulusun geçmişini, yaşam biçimini geleneklerini ... yansıtan aynasıdır.

Her dilin kendine has deyimleri bulunduğu ve deyimler açısından dilden dile ayrımlar var olduğu halde, ayrı dillerin deyimleri arasında benzerlikler, yakınlıklar ve hatta eşliklerin de mevcut olduğu görülmüştür.

“İnsanoğlu hangi toprak parçasında yaşarsa yaşasın, hangi dili

² Doğan Aksan, Sevgi Özel, Neşe Atabay, *Sözcük Türleri II*, TDK Yay., Ankara, 1976, s.35

³ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara, Ekim, 2007, s.583

⁴ Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin Sözdizimi*, TDK yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, s.194.

konuşursa konuşsun, dünyadaki kimi durumlar, koşullar ve kavramlar karşısında birbirine yakın ya da ortak bir tutum içine girer; bunları dile yansıtmada birbirine eş ya da yakın anlatım yollarına başvurur”⁵ şeklinde bir açıklama yapan Doğan Aksan, buna örnek olarak, Türkçede özü sözü bir olmayan, duruma göre davranan kişiler için eskiden beri kullanılan “iki yüzlü” deyimini alır ve bu deyim aynı anlatım yoluna başvurulmuş Fransızca’da “*à deux faces*”, İngilizce’de “*two-faced*” biçiminde kullanıldığını belirtir.

“*İki yüzlü*” deyiminin Makedon dilinde “*дволучен*” şeklinde kullanımı, bu deyim Türkçe’den Makedonca’ya da olduğu gibi aktarıldığını göstermektedir.

Olivera Yaşar Nasteva, asırlarca Türk dilinin etkisinde kalan Makedoncaya, değişik kelime ve şekiller yanısıra birçok deyim de girdiğini ileri sürmektedir.⁶

Türkçenin Balkan dillerine etkisinin kelime düzeyinde olduğunu ve bu etkinin kelime grupları, deyimler ... alanında önemsenmeyecek kadar az olduğunu düşünen bazı dilbilimcilerin tam aksine Nasteva, Türkçeden Makedoncaya olduğu gibi aktarılan deyimlerin sayısının tahmin edilenden çok olduğunu örnekler göstererek kanıtlar:

akıla yakın – блиску до умої,
aklı kesmek – му сече умої,
gözü korkmak – му се уїлаши окоїо,
yan gözle bakmak – со криво око з леда,
gözün aydın – свеїло їи око.

Türkçe deyimler, bunların bazıları kelimesi kelimesine çevrilerek, bazılarının bir kelimesi çevrilerek, ötekisi ise olduğu gibi aktarılarak, bazıları onları aşağı yukarı karşılayan kelimelerle çevrilerek v.s. Makedoncaya girmiştir.

Fakat zamanla bu deyimlerin bir kısmının anlamı başkalaşmış ya da çeşitlenmiştir.

Öyleki II. Dünya Savaşından sonra Makedoncanın Makedonya Türkleri’nin dilini etkilemeye başlamasıyla, değişikliğe uğrayan bu deyimler de bura Türk halkının konuşma diline yerleşmeye başlamıştır.

Yani Makedonya Türkleri kendi deyimlerinin asıl anlam ve şekillerini

---

5 Aksan, *Sözcük Türleri II*, op. cit., s.36

6 Оливера Јашар Настева, *Турскиїе лексички елементи во македонскиої јазик*, Институт за македонски јазик вКрсте Мисирковг, Скопје, 2001, с. 139.

unutup, bunların, Makedon dilinde yoğrularak başkalaşan anlam ve şekillerini benimsemişlerdir.

İşte çalışmamız esnasında rastladığımız hataların bir kısmı bununla ilgilidir.

Bir kısmı da, *deyimlerimizin taşıdığı anlamların bilinmemesi sonucunda bunlara yanlış anlamların yüklenmesinden* kaynaklanmaktadır.

Örneğin:

Y/ *Kızcağız ... onlarla **düşüp kalkmaktan** kaçınıyor ...*

(SÇ, Eylül 1980, sa.1, s.8) Mustafa Karahasan

D/ *Kızcağız ... onlarla **arkadaşlık etmekten** kaçınıyor ...*

“*Düşüp kalkmak*” deyimi:

1. Kadın erkekle ya da erkek kadınla yasa ve töre dışı sık sık bir araya gelmek;
2. Biriyle çok yakın arkadaşlık etmek, anlamlarında kullanılır.

Fakat, bu deyim dilimize birinci anlamıyla yerleşmiş, ikinci anlamıyla kullanılmaz olmuştur.

Bu deyim kullanıldığı hikayenin kahramanı ilkokula giden küçük bir kızdır. Bu kızın arkadaşlarıyla “*düşüp kalkmasından*” değil, onlarla arkadaşlık edip etmemesinden söz edilebilir.

Çalışmamız esnasında karşılaştığımız deyimlerin bir kısmı, anlam kayması yoluyla kalıplaşmış *birleşik eylemlerden oluşan deyimlerdir*. Genelde iki öğelilerine rastladığımız bu deyimlerin *eylem olan ikinci öğesi olarak hep yanlış eylem kullanılmış*. Bunun sonucu olarak da, asıl anlamlarını yitiren bu deyimler cümlelerin anlamıyla uyum sağlayamamıştır.

Örneğin:

Y/ *Güneş, dağın arkasından ışıltılarıyla **göz atıyordu**.*

(SÇ, Eylül 1967, sa.1, s.12) Çeviri

D/ *Güneş, dağın arkasından ışıltılarıyla **göz kamaştırıyordu**.*

Sayıdığımız hataları içeren deyim örneklerini, bunların doğru kullanılışlarını ve açıklamalarını aşağıda vereceğiz:

Y/ *Ama **günlü geceli** çalışmakla...*

(SÇ, Eylül 1980, sa.1 s.5) Şükrü Ramo

D/ *Ama **gece gündüz** çalışmakla...*

• Türk dilinin etkisiyle Makedoncaya giren bu deyim, Makedoncada deno-noke (gündüz gece) şeklinde kullanılır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, kendi deyimlerinin asıl anlam ve şekillerini unutan ve bunların Makedon dilinde değişikliğe uğramış şekillerini benimseyen Makedonya Türkleri, bu nedenle söz konusu deyim, *gece gündüz* (geceli gündüzlü) yerine *gündüz gece* (günlü geceli) biçiminde kullanırlar.

“*Aralıksız, sürekli, her zaman*” anlamındaki bu deyim, ilk zamanlarda, Makedon dilinde, *ноќе-дење* (gece gündüz) şekliyle de kullanıldığını, Olivera Yaşar Nasteva’nın, “*Турскиџе лексички елементи во Македонскиоџе јазик*” adlı eserinde verdiği “*Ноќе-ден џа си џледал воденицаџа...*” (gevg. M. Pr. III, 2, Nik., D. Raçev)⁷ örneğinden görüyoruz.

Y/ *Geç vakit işten **argın yorgun** evine döner, yemeden içmeden yatarmış.*

(SÇ, 1958, Ekim, sa.2, s.13)

D/ *Geç vakit işten **yorgun argın** evine döner, yemeden içmeden yatarmış.*

• Deyimin doğru yazılış şekli *yorgun argın*dır. Bu deyim, “*birinin çok yorgun olduğunu, güçsüz kaldığını*” anlatmak için kullanılır.

Y/ *... hepimiz **iki bir demeden** kalkıyorduk ...*

(SÇ, 1969, Eylül, sa., s.22) Lütfi Seyfullah

D/ *... hepimiz **bir iki demeden** kalkıyorduk ...*

Y/ ***İki bir demeden**, arkadaşım Jale, babamın hapsaneden çıktığını öğretmene söyledi.*

(SÇ, 1975, Ocak, sa.5, s.7) Cevahir Selim

D/ ***Bir iki demeden**, arkadaşım Jale, babamın hapsaneden çıktığını öğretmene söyledi.*

⁷ Настева, Турскиџе лексички елементи во македонскиоџе јазик, ор. cit., с. 147

Y/ *Kızçağız da **iki bir demeden** dışarıya bakmış ve ...*

(SÇ, 1991, Ekim, sa.2, s.13) Nüsret Dişo Ülkü

D/ *Kızçağız da **bir iki demeden** dışarıya bakmış ve ...*

• “*Pek fazla düşünmeden, hemen*” manasındaki bu deyim, *iki bir demeden* değil, *bir iki demeden* şeklinde yazılır.

Y/ *Böylece güneye daha sıcak yerlere gitme zamanı **çattı geldi**.*

(SÇ, 1998, Eylül, sa.1, s.) Enver Ahmet

D/ *Böylece güneye daha sıcak yerlere gitme zamanı **geldi çattı**.*

Y/ *O da bir gün **çattı geldi**.*

(SÇ, 2002, Eylül, sa.1, s.6) Çeviri

D/ *O da bir gün **gelip çattı**.*

• “*Belli bir zamanın çok yaklaşması*” anlamında kullanılan deyim, *çattı geldi* değil, *geldi çattı* olarak yazılır.

Bu deyimleşmiş birleşik eylemin eylem ögesi yanlış kullanıldığından, deyim asıl anlamını yitirmiş ve sonuç olarak dilimize yabancı bir anlatım ortaya çıkmıştır.

Y/ *Altısına **ayak atmış** ...*

(SÇ, Aralık 1980, sa.4, s.6) Enver İlyas

D/ *Altısına **ayak basmış** ...*

“*Bir yere varmak, belli bir yaşa gelmek*” anlamında *ayak basmak* deyimini kullanılır.

Y/ *Babası bu soruyu **duymazlıktan geçti**.*

(SÇ, Aralık 1980, sa.4, s.7) Enver İlyas

D/ *Babası bu soruyu **duymamazlıktan geldi**.*

• “*Duymamış gibi davranmak*” demek olan bu deyimleşmiş birleşik eylem ögesi *geldidir*. Ad ögesi ise, **-ma**, **-me** olumsuzluk ekli şekli ile kullanılmalıdır.

Y/ *En sonunda bir şey **aklına ermiş**.*

(SÇ, Eylül 1967, sa.1, s.16) Çeviri

D/ *En sonunda bir şey **aklına gelmiş**.*

- Dilimizde *aklına ermek* şeklinde bir deyim kullanılmaz.

Bu cümlede verilmek istenen anlama uygun olarak, “*hatırlamak*” ve “*kafasında bir düşünce doğmak*” anlamlarını taşıyan, *aklına gelmek* deyimini kullanılmalıdır.

Y/ ***Aklınız alınır!**..*

(SÇ, Ekim 1967 sa.2, s.7) İskender Müzbeğ

D/ ***Başınız döner!**..*

- “*Çevresi dönüyor, kayıyor duygusu içinde dengesini yitirir gibi olmak*” anlamında Makedonya Türkleri *aklı alınmak* deyişini kullanırken, Türkiye Türkçesi’nde *başı dönmek* şekli kullanılır.

Nasteva, Türkçeden Makedoncaya girmiş deyimleri ele alırken, bahsettiğimiz anlamda *aklı alınmak* biçimini alır ve bunun Makedon dilinde “*му се зема умоу*”, *се онесвесѹува*, *џо фака врѹоџлавица* olarak kullanıldığını belirtir.⁸

Y/ – ***Oldu ne oldu, arkadaşlar!**..*

(SÇ, Ekim 1967, sa.2, s.8) İskender Müzbeğ

D/ – ***Olan oldu (oldu olacak), arkadaşlar!**..*

- “*Bir olay gelişti, bir durum meydana geldi; bunu kabul etmek gerek*” anlamında *olan oldu* deyimini kullanılır. Aynı anlamda *oldu olacak* şekli de kullanılabilir. Fakat *oldu ne oldu* biçiminde kullanılışı yanlıştır. Bu yanlış kullanışta da, Makedonca’da *bidna ŝto bidna* (oldu ne oldu) deyişinin etkisinin olduğu kanısındayız.

Y/ – ***Talihimiz işledi!** – dedi Karabaş.*

(SÇ, Kasım 1967, sa.3, s.8) Çeviri

D/ – ***Talihimiz yaver gitti!** – dedi Karabaş.*

- Deyimin doğru yazılışı, *talihi yaver gitmek* şeklindedir. *Talihi yaver gitmek*, “*talihi iyi olmak, işi hep yolunda gitmek*” anlamını taşır.

---

⁸ Настева, Турскиѹе лексички елементи во македонскиоѹи јазик, *op. cit.*, с. 141

Y/ *Mektubu **bir yudumdan** okudu.*

(SÇ, 1958, Eylül, sa.1, s.5) İbrahim Abdullah

D/ *Mektubu **bir solukta** okudu.*

• Burada, “*hemen, çarçabuk*” anlamında “*bir solukta*” deyiminin kullanılması doğru olur.

Y/ ***Bana üst yok**, bilir misin ben kimim?*

(SÇ, Aralık 1951, sa.4, s.10) Çeviri

D/ ***Benim üstüme yok**, bilir misin ben kimim?*

• *Benim üstüme yok* şeklinde yazılması gereken bu deyim, “*birinin kendini ya da bir başkasını (üstüne yok) herkesten üstün göstermek*” istediği durumlarda kullanılır.

Y/ “*1001 Gece*” masallarından *parçalar dinliyorlarmış **gibilerine gidiyordu** çocukların.*

(SÇ, 1969, Eylül, sa.1, s.7)

D/ “*1001 Gece*” masallarından *parçalar dinliyorlarmış **gibilerine geliyordu** çocukların.*

• “*Sanmak, imiş gibi gelmek, ... gibi görünmek*” anlamlarında, *gibisine gelmek* deyimini kullanılır. *Gibilerine gidiyordu* kullanılışı yanlıştır.

Y/ *Babam hiç **oralıklı** olmadı!*

(SÇ, 1968, Oca, sa.5, s.7)

D/ *Babam hiç **oralı** olmadı!*

• Dilimizde kullanılmayan ve sözlüklerimizde yer almayan *oralık* (ora+lık), yanlış bir türetmenin ürünüdür.

“*Anlamazlıktan gelmek, sezmemiş görünmek, önemsememek*” anlamında *oralı olmamak* deyişi kullanılır.

Y/ *... paraların **altına girip üstüne çıktığını** söylemişlerdi.*

(SÇ, 1968, sa.6, s.4) Nüsret Dişo Ülkü

D/ *... paraların **altından girip üstünden çıktığını** söylemişlerdi.*

• “*Malı, parayı gereksiz yere, düşüncesizce harcayarak kısa zamanda bitirmek*” manasında kullanılan deyimın doğru yazılış şekli, *altından girip üstünden çıkmaktır*.

Y/ *Bu **eni sonu** hepimizin borcudur.*

(SÇ, 1973, Mart, sa.7, s.5)

D/ *Bu **eninde sonunda** hepimizin borcudur.*

• Bu deyim genelde, *eninde sonunda* olarak kullanılır ve “*en sonra, durum çeşitli evreler geçirdikten sonra*” anlamlarını verir.

Y/ – ***Kim bilsin?** Buradan geçenlerin sayısı az değildi ki ...*

(SÇ, 1982, Eylül, sa.1, s.11) Sabit Yusuf

D/ – ***Kim bilir?** Buradan geçenlerin sayısı az değildi ki ...*

Y/ ... *bu yıl ilk kez sana gelecek olanlar **kim bilsin** kendilerini nasıl hissedecekler ...*

(SÇ, 1991, Eylül, sa.1, s.3) Nusret Dişo Ülkü

D/ ... *bu yıl ilk kez sana gelecek olanlar **kim bilir** kendilerini nasıl hissedecekler ...*

• “*Belirsizlik, bilinmezlik bildiren bu deyiş, kim bilir biçiminde yazılır.*

Y/ *Haklısınız, **yerden gökde dek** haklısınız ...*

(SÇ, 1983, Ocak, sa.5, s.11) Ethem Baymak

D/ *Haklısınız, **yerden göğe kadar** haklısınız ...*

• Bu deyimın doğrusu, *yerden gökde dek* değil *yerden göğe kadardır*. *Yerden göğe kadar*, “*pek çok, anlatılamayacak kadar çok (hakkı olmak, memnun olmak....)*” anlamlarında kullanılır.

Y/ *Ve **göz kapatıp açıncaya kadar** köylerine varmışlar.*

(SÇ, 1991, Ekim, sa.2, s.11) Çeviri

D/ *Ve **göz açıp kapayıncaya kadar** köylerine varmışlar.*

• “*Çok kısa zamanda*” demek olan deyim, *göz açıp kapayıncaya kadar* şeklinde yazılır.

Y/ ***Dünya kalksa** onu düşüncesinden alıkoyamaz.*

(SÇ, 1991, Kasım, sa.3, s.10) Nusret Dişo Ülkü

D/ ***Dünya bir araya gelse onu düşüncesinden alıkoyamaz.***

• Dilimizde *dünya kalksa* şeklinde kalıplaşmış bir kelime öbeği yoktur. Cümlede anlatılmak istenenden hareket ederek burada, *dünya bir araya gelse* deyiminin kullanılmasının doğru bir seçim olduğunu düşünüyoruz. Bu deyim, “*bütün insanlar tersini savunsa bile yine bildiğini yapma durumunu*” belirtir.

Y/ *Annesine yanaşırken dilini tutamadı ve ağlamağa başladı.*

(SÇ, 2002, Eylül, sa.1, s.7)

D/ *Annesine yanaşırken gözyaşlarını tutamadı ve ağlamaya başladı.*

• “*Sonunu düşünmeden rastgele söz söylemek*” anlamındaki *dilini tutamamak* deyişi, *konuşmak* eylemi ile alakalı bir deyiştir.

Bu cümlede söz konusu deyim, *dilini tutamadı ve ağlamaya başladı* şeklinde kullanılarak tamamen anlamsız bir bağlantı kurulmaya çalışılmış.

Bu hatayı düzeltebilmek, kelimeler arasında anlam açısından ilişki kurabilmek için, cümlenin ya “... *dilini tutamadı ve konuşmaya başladı*” ya da “...” *gözyaşlarını tutamadı ve ağlamaya başladı*” biçiminde kullanılması gerekir.

Söz dünyamızın en değerli hazinelerinden biri olan deyimlerimize sahip çıkmalı; bunlara yanlış anlamlar yüklemeyen, öğelerini yanlış kullanmadan, asıl anlam ve şekilleri ile kullanmaya özen göstermeliyiz.

KAYNAKÇA – BIBLIOGRAPHY

Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 2 Deyimler Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.

Aksan, Doğan - Özel, Sevgi - Atabay, Neşe, *Sözcük Türleri II*, TDK Yay., Ankara, 1976.

Hatiboğlu, Vecihe, *Türkçenin Sözdizimi*, TDK yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.

Настева, Оливера Јашар, *Турскиџе лексички елементи во македонскиоџи јазик*, Институт за македонски јазик “Крсте Мисирков”, Скопје, 2001.

Gencan, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Tek Ağaç Eylül Yayıncılık, Ankara, Ekim, 2007.

Bozkurt, Fuat, *Türkiye Türkçesi*, 2. Baskı, Hatiboğlu Yayınevi, Ankara, Ocak, 2000.

Коç, Nurettin, *Yeni Dilbilgisi*, 3. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1996.

DERGİNİN YAYIN İLKE VE PRENSİPLERİ:

-ADEKSAM'ın İلمي Araştırmalar Dergisi HİKMET, öncelikle Makedonya, Balkanlar, Türkiye ve Türk Dünyası'yla ilgili eğitim, dil, din, kültür, sanâ, milli ve manevi değerler, toplumsal ve sosyal sorunlar, ekonomi, çevre, spor ve medya konularını içeren makale, inceleme ve kitap tahlillerini yayımlar.

-Dergide yayınlanacak yazılar öncelikle özgün, orjinal, analitik ve ilmi objektiviteyi kendinde taşımalıdır.

- Dergiye gönderilen yazılar dipnotları ve kaynakçası ilmi standartta olması gerekir.

- Yazılarla birlikte yazarın özgeçmişi ve makalenin kısa bir özeti Türkçe ve İngilizce gönderilmelidir.

- Yazılar bilgisayarda yazılıp hem kağıda dökülmüş olarak, hem de disket veya e-posta halinde gönderilmelidir.

- Dergiye gönderilen yazıların yayınlanıp yayınlanmaması konusu ve hakkı HİKMET'e aittir.

- Bu dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnız yazarlarına aittir. Bunlar, her zaman ADEKSAM'ın genel düşünce ve görüşlerini yansıtan metinler olarak mütalaa edilemezler.

- Bu dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

- Bu dergi hakemli dergidir.

- Derginin dili Türkçe ve İngilizce'dir.

DERGİNİN TİRAJİ:

500 adettir.

İSTEME VE YAZIŞMA ADRESİ:

ADEKSAM, Koço Zozi Sokağı no: 4

GOSTİVAR - MAKEDONYA.

eposta: adeksam@live.com, hikmetdergisi@hotmail.com

web: www.hikmet.adeksam.org

Tel:+38942214319

Basımevi: EVROPRINT

